

ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ
ve UYGULAMADAKİ DURUM
(DOKTORA TEZİ)

GÜNGÖR ONAL
İŞLETME KÜRSÜSÜ ASİSTANI
1974

I Ç İ N D E K İ L E R

BİRİNCİ BÖLÜM

ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ TEORİSİ

	<u>Sahife</u>
I. GİRİŞ	1
II. ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ KAVRAM VE TANIMI	5
II.1. Organize Sanayi Bölgesi Kavramı	5
II.2. Organize Sanayi Bölgesi Tanımı	9
III. ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ TÜRLERİ	12
III.1. Uygulama şekilleri Yönünden Organize Sanayi Bölgesi Türleri	12
III.2. Kuran ve Finanse Eden Kuruluşlar Yönünden Organize Sanayi Bölgesi Türleri	14
IV. ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ TEORİSİNİN ESASLARI ..	16
IV.1. Bölge Şehir Plânlaması ve Organize Sanayi Bölgeleri Teorisi	16
IV.1.1. Bölge ve Şehir Plânlaması	17
A- Bölge Kavramı	17
B- Bölge ve Şehir Plânlamasının anlamı ve önemi	19
C- Bölge ve Şehir Plânlaması ile Sınai Kalkınma İlişkisi	27
D- Türkiye'de Bölge Plânlamaları Uygulamaları	29
IV.1.2. Organize Sanayi Bölgelerinin Bölge, Şehir Plânlaması İçindeki Yeri ve Önemi	

IV.2. Organize Sanayi Bölgeleri Teorisinde Kuruluş ve Konumluk Yeri Faktörleri	42
IV.2.1. Genel Olarak Kuruluş Yeri	42
A- Kuruluş ve Konumluk Yeri Tanımı	46
B- Kuruluş Yeri Faktörleri	47
IV.2.2. Organize Sanayi Bölgeleri Teorisinde Kuruluş ve Konumluk Yeri Faktörleri- nin Yeri ve Önemi	49
IV.3. Organize Sanayi Bölgelerinin Kurulması İşletilmesi ile İlgili Problemler	63
IV.3.1. Organize Sanayi Bölgeleri İçin Yer Seçimini Etkileyen Faktörler.	64
A- Bölgesel Faktörler	65
B- Konumluk Yeri Seçimi	67
IV.3.2. Fiziki Plânlama Sorunları	76
A- Parselasyon İşlemleri	77
B- Bölge İçi Yollar	78
C- Diğer Alt Yapı Tesisleri	79
D- Yönetim ve Hizmet Binaları ...	80
E- Yeşil Saha ve Bantlar	81

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

UYGULAMADAKİ DURUM

I. DÜNYADA ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ KURULMUŞ BELLİ BAŞLI ÜLKELERDEKİ UYGULAMA	84
---	----

I.1. İngiltere'deki Organize Sanayi Bölgesi Uygulamaları	84
I.2. Diğer Bölgelerdeki Genel Durum	87
I.2.1. Amerika Birleşik Devletleri	87
I.2.2. İtalya	88
I.2.3. Hindistan	89
II. TÜRKİYEDEKİ UYGULAMA	91
II.1. Genel Görünüş	91
II.2. Kuruluşunu Tamamlamış Organize Sanayi Bölgeleri	93
II.2.1. Bursa Organize Sanayi Bölgesi ...	93
A- Kuruluş ve Finansman	93
B- Konum ve Altyapı	95
C- Yönetim	97
D- Bursa Organize Sanayi Bölgesinde Alınan Sonuçlar	101
II.2.2. Manisa Organize Sanayi Bölgesi ..	104
II.3. Kuruluş Aşamasındaki Organize Sanayi Bölgeleri	105
II.3.1. Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi	105
II.3.2. Gaziantep ve Konya Organize Sanayi Bölgeleri	107
A- Gaziantep Organize Sanayi Bölgesi	107
B- Konya Organize Sanayi Bölgesi	108

II.4. Plânlama Aşamasındaki Organize Sanayi Bölgeleri	108
II.4.1. Ankara Organize Sanayi Bölgesi ..	108
III. TÜRKİYEDE ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNDE UYGULAMADA KARŞILAŞILAN BAŞLICA SORUNLAR	110
III.1. Genel Görünüş	110
III.2. Organize Sanayi Bölgelerinin Finansmanında Karşılaşılan Sorunlar	111
III.3. Organize Sanayi Bölgeleri için Arazi İktisabı	113
III.4. Organize Sanayi Bölgelerinde İşletme Döneminde Karşılaşılan Sorunlar	114

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M

SONUÇ

I. GENEL SONUÇLAR	116
I.1. Ulusal Ekonomi Yönünden	116
I.2. İşletmecilik Yönünden	121
II. Türkiye Açısından Sonuç Düşünceleri	124
Yararlanılan Kaynaklar	129

EKLER:

- 1- Fiziki Yerleşme Alanı ile İlgili Analiz Formu
- 1/a- Fiziki Plânlamada Alt yapı Programı ile İlgili Analiz Formu.

- 1/b- Fiziki Plânlaşmada Genel Hesaplarla İlgili Analiz Formu.
- 2- Türkiye'de Dokuz Sanayi Bölgesi ile İlgili Kriterler
- 3- Bursa Organize Sanayi Bölgesinin 1972 Sonu İtibarıyla Durumunu Gösterir Tablo
- 4- Bursa Organize Sanayi Bölgesinin Yerleşme Plânı

S U N U Ő

Türkiye'de son yılların giderek aktüel bir konusu olmaya başlamış olan "Organize Sanayi Bölgeleri" bu çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır.

İçindekiler bölümü de incelendiğinde görüleceği gibi, çalışma üç bölümdür. Birinci bölümde; "Organize Sanayi Bölgesi" kavramı açıklanmaya çalışıldıktan sonra, konunun bölge ve şehir plânlamasına getirebilecekleri ve bölge kalkınmasındaki etkenlikleri anlatılmış ve arkasından işletmelere kuruluş ve konumluk yeri açısından sağlananlar sıralanmış bulunmaktadır. Bu bölüm organize sanayi bölgelerinin kurulması ve işletilmesi ile ilgili sorunlar açıklanmaya çalışılarak son bulmaktadır.

İkinci bölüm, uygulamadaki duruma ayrılmış olup, Dünya'daki uygulama için İngiltere, Türkiye'deki uygulama için Bursa Organize Sanayi Bölgesi örnek olarak alınmış ve çalışmada yer alan diğer uygulamalar yanında daha geniş bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü ve son bölüm olan sonuç bölümünde ise, ilk iki bölümde incelenmiş olan konuların kısa bir özeti verilmiş ve çalışma Türkiye açısından sonuç düşünceleri ve bazı önerilerle bitirilmiş bulunmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ TEORİSİ

I - GİRİŞ

Maliye Bakanlığı Müsteşarı 21 Mart 1972 de yaptığı konuşmayla İngiliz hükümetinin yeni ve geliştirilmiş endüstriyel ve bölgesel programının temellerini şöyle açıklamaktadır:

"Daha hızlı iktisadi geliştirmeyi öngörmek ve sağlamak, İngiliz endüstrisinin gelişme ve modernleşmesini gerçekleştirmek, bölgesel dengesizliğin doğurduğu sorunları çözümlenmek ve Avrupa'nın koşullarına uyacak şekilde sanayi desteklemek."

Bu yeni programın, birbiriyle ilgili bir çok yönü vardır. Örneğin; Sanayi ve işletmelere uygun olan ekonomik politikaları takip etmek, yeni ulusal ve bölgesel yatırım önerilerini incelemek, işçinin seyyaliyetini ve yeniden eğitilmesini sağlayacak ölçüler tespit etmek, sanayi ile ilgili kontrol yönetimini birleştirip etkin bir hale getirmek, alt yapı yatırımlarını geliştirme adımları atmak ve kaynak dağılımında yararlı bir akıcılık yaratmak gibi (1).

Sanayinin İngiltere'ye yayılması, geri kalmış bölgelerin sanayileşmesi ve kalkınmasını sağlamak amacıyla güden bu programda "Organize sanayi bölgeleri" ne (Industrial Estates) geniş yer ve görevler verilmiş bulunmaktadır.

(1) Ayrıntılı bilgi için bkz. Industrail and Regional Development, (Presented to Parliament by the Secretary of State for Trade Industry by Command of Her Majesty, London 1972

Bölgesel dengeli kalkınmayı sağlamak ve sanayii ülke içinde yaymak için devletin sanayi kuruluş yerine etkileri iki şekilde görülebilir;

- Sosyalist ekonomilerde olduğu gibi, devlet sanayi üzerinde kesin denetim tesis eder ve sanayi her şeyinde olduğu gibi kuruluş yerlerinin saptanmasında da son ve kesin karar verir.

- Liberal ekonomilerde, devlet, sanayi kuruluş yerini etkilemek için çeşitli özendirme koşulları sağlar (2).

Liberal ekonomilerin geçerli olduğu ülkelerde, uygulanacak özendirme tedbirlerinin optimum noktasını bulabilmek bir çok yönden önem taşımaktadır. Firma açısından karar verecek olan girişimcinin, devletin bölgesel kalkınma politikasında uygun görülen kararı vermesi için, elde edeceği özendirme unsurları ile, bu unsurlar olmadan vereceği karara göre daha kârlı olması gerekecektir. Ayrıca kamu yararı açısından, sağlanan özendirme koşullarının, girişimcinin istenen kararı vermesini sağlayacak minimum miktar olması da gerekecektir (3).

Özendirme unsurlarını başlıca iki grupta incelemek düşünülebilir (4).

(2) EROL TÜMERTEKİN, "İktisadi Coğrafya", İstanbul 1972, s.158

(3) İLHAN TEKELİ, "Geri Kalmış Ülkeler İçin Geleneksel Sanayi Yer Seçimi Teorilerinin Sınırları", (Teksir 1, Ankara 1972, s.20-21.

(4) Özendirme araçları, burada pür iktisat açısından değil sadece konumuz açısından alınmıştır.

- Parasal özendirme araçları (yatırım hibeleri, krediler, vergi indirimleri v.b)
- Parasal olmayan özendirme araçları (alt yapı yatırımları)

Organize sanayi bölgeleri'nin özendirme aracı olarak ülkesel, bölgesel ve şehirselle ölçeklerdeki endüstriyel yerleşme sorunlarının hepsi için kullanabileceği söylenebilir. Hem şehir içindeki sanayi düzenlenmesi hem verilen bir bölgede sanayi gelişmesini özendiren bir araç ve hem de sanayi bölgeler arası dağılımını sağlayacak bir araç olarak önerilebilir.

Özellikle az gelişmiş ülkelerde, tutarı kit olan kaynakların, sektörler arasında, aynı sektördeki değişik projeler arasında dağılımının büyük önem taşıdığı kuşkusuzdur. Bu alternatifler yanında az gelişmiş ülkelerdeki bölgeler arası dengesizlik yatırımların coğrafi dağılımını da bir diğer önemli alternatif haline getirmiştir (5).

Türkiye açısından bakıldığında da konu önem taşımaktadır. Türkiye'nin sanayi merkezi durumuna gelmiş belirli büyük kentlerine geniş ölçüde bağımlı kalmanın, tanım ve küçük sanatlarla yetinmenin, bölgelerine ve kentlerine belli bir ölçünün dışında büyüme ve canlanma olanağı sağlamıyacağını kavramaya başlayan yöresel yönetici ve kuruluşlar, bölgelerinin sanayileşmesini sağlamak için - Bursa uygulamasının başarısını da gördükten sonra - organize sanayi bölgeleri kurulması için girişimlerde bulunmaya başlamışlardır.

(5) VURAL SAVAŞ, "Kalkınma Ekonomisi", İstanbul 1974 s.108
Az gelişmiş ekonomilerde kaynak dağıtımını konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. a.g.k. s.107-160.

Bu girişimcilere yeni kurulan hükümetin "Sanayii Anadolu'ya yaymak" isteğini amaçlarından biri olarak ilan ettiği şu günlerde (6). Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki sanayileşme politikasına dönüş olarak da bakılabilir.

Türkiye de hazırlanmış olan ilk "Sanayi Plânları"nda da sınıai kuruluşların Anadolu'nun çeşitli yerlerine dağıtılması öngörülmüştür. Eskişehir Şeker Fabrikası, Kayseri Dokuma Fabrikası, Malatya Bez Fabrikası, Merinos gibi kuruluşlar bu politikasının ürünleridir.

Bu politikanın uygulanmasında ve sanayiın Anadoluya yayılıp, bölgesel dengesizliğin giderilmesinde Organize Sanayi Bölgeleri önemli roller oynayabilecekleri kuşkusuzdur.

(6) CHP - MSP koalisyon hükümeti programından

II - ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ KAVRAM VE TANIMI

II. 1 - Organize Sanayi Bölgesi Kavramı.

19. yüzyıl ile başlayan sanayileşme hareketleri, bir çok ülkedeki bazı yerleşme alanlarında endüstriyel çalışmaların artmasına ve öbür uğraşılara üstünlük kurmasına yol açmıştır.

Ekonomik alandaki bu gelişim, fiziki ve sosyal nedenlerin de etkisi ile sınıai işletmeleri bir arada kurulmaya zorlamış ve plansız olarak gelişmiş bir takım "sanayi bölgeleri" nin kurulması sonucunu doğurmuştur.

Plansız ve düzensiz bir şekilde gelişmekte olan sanayi bölgeleri ve sınıai kuruluşlar, giderek çevre halkı için, kirli ve çirkin görünüşleri ile çıkardıkları duman, koku, pislik ve çirkinlikleri ile istenmeyen komşu durumuna gelmişlerdir.

Yerleşme merkezlerinde var olan alt yapı olanakları, toplumun gereklerini bile karşılayamazken, sanayi için gerekli ek ihtiyaçlar bardağı taşımaktadır.

Bu olanaksızlıkların doğal sonucu olarak, kurulan işletmeler bir çok alt yapı hizmetinden yoksun ve ekonomik olmayan bir şekilde çalışmaya mahkum olmuşlardır.

Bu durum, endüstrinin büyük yerleşme merkezlerinden kaçarak daha ucuz olan kırsal araziye kaymasına ve böylece plânsız, hertürlü organizasyondan uzak, yerleşme bölgelerindeki yetersiz imar ve işletme standartlarından dahi yoksun görünüşler arzeden bir takım "sanayi bölgeleri" nin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bu olumsuz durumun varlığı ve sanayicilerin de giderek fabrika yerinin seçiminde daha modern eğilimlere yer vermeye başlamaları, trafik sıkışıklığından uzak, tek hatlı tesisler kurup gereğinde genişleme olanakları bulunan; istif yerleri, yükleme rıhtımları ve bunun gibi servislere sahip yerler aramak zorunda kalmışlardır. Böylece sanayi bölgelerinin geliştirilmesinde yeni bir anlayışa yer verilmeye başlanmış ve "üzerinde cereyan eden sınai faaliyetlerin diğer faaliyetlere hakim olduğu bir arazi parçası" (7) olarak tanımlanan, çeşitli nedenlerle sınai işletmelerin belli bir arazi parçası üzerinde kurulmaları sonucunda kendiliğinden meydana gelen sanayi bölgeleri yerine yüksek standartlarla işletilebilecek şekilde planlanan, yerleşme bölgelerinin yakınında ve fakat dışında, düzgün yolları, yeşil sahaları ve çevre tarafından da istenen bir komşu durumuna getirilmiş işletmeleri ile, "yüksek verimle çalışan bir sınai topluluk yaratabilmek için plânlı bir yaklaşım" (8) olan organize sanayi bölgeleri fikri gelişmeye başlamıştır.

Organize Sanayi Bölgelerinin sahip oldukları fiziki unsurlar, sanayi'in kurulabilmesi için gerekli olan fiziki ihtiyaçları karşılarken, sınai işletmelerin modern anlamda ve ekonomik olarak işletilebilmesi için elverişli bir çevre ve eğitici bir ortam görevini de yerine getirirler.

(7) ESEN ONAT, Organize Sanayi Bölgeleri Fiziki Planlama Esasları, Türkiye Ticaret Odaları Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği yayını, Ankara 1969, s.14

(8) a.g.k., s.11

Sınai işletmelerin bir arada kurulmak, birbirlerinin tamamlamak ve birbirlerine müşteri olmak özellikleri ve aglomerasyon nedeni ile sanayi bölgelerinde kurulan her büyük teşebbüs, çevresine kendisinden mal alan ya da ona mal satan öbür teşebbüsleri toplamaktadır (9).

Böylece, tek tek işletmeler tarafından ayrı ayrı geliştirildiğinde ekonomik olarak işlemeyen hizmetler, "organize sanayi bölgeleri" içinde ortaklaşa geliştirebilmekte ve yeni yatırımlar için güvenli bir ortam yaratmak mümkün olmaktadır.

Bu durumda, konu yalnızca sanayi işletmelerine arsa gösterilmesini kapsayan basit bir iş değildir. Sanayinin gelişmesi, kuruluş yeri faktörlerinin iyi seçilmesini ve yol, su, enerji, artıkların atılmasını sağlama gibi bazı temel yatırımların evvelden yapılmasını gerektirmektedir. Birçok sanayi kolları bol ve ucuz suya muhtaçtır. Yine iş yerlerinin çoğu ucuz ve yeterli enerji ister. Taşıma olanaklarının yeterli olması, ham maddenin getirilmesi ile ürünlerin pazarlara taşınması işlerinin kolay, çabuk ve ucuza yapılabilmesi gerekir. Eğer bu faktörler uygun yerlerde kamu organları tarafından sağlanırsa, kuruluş yeri koşulları bakımından sanayi kuruluşları uygun çevrelere yerleşmiş olur. Böylece ana mal oluş unsurlarından olan, işletme sabit giderlerinin büyük bir bölümü azaltılabilir.

(9) Suat KESKİNOĞLU, Genel İşletme Ekonomisi Dersleri, C.I., 4. B, İstanbul 1970, s.122.

- ALİ NEJAT ÖLÇEN, Türkiye'nin Endüstrileşme Sorunu, Ankara Sanayi Odası Y ayını No: 1, Ankara 1967, s.95
- ERCÜMENT SENİMCİ, "Sanayicilerimiz ve Sanayi Bölgeleri" Sanayi Haberleri Ege Bölgesi Sanayi Odası Dergisi (Mart 1969) S.117, s.5

Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.

- Harry W. RICHARDSON, Elements of Regional Economics, Penquin Books, London 1970, s.70-88

Maloluşların düşürülmesi ve sanayiın rekabet koşullarının geliştirilmesi bakımından bu durum hayati önem taşımaktadır. (10).

"Organize Sanayi Bölgeleri"nin tanımına geçmeden önce bir noktayı açıklamakta yarar vardır. "organize sanayi Bölgeleri" ile ülkemizde "küçük sanayi sitesi" veya "sanayi çarşısı" adı altında geliştirilen fiziki yerleşmeler tamamen ayrı şeylerdir. Organize sanayi bölgelerinin hedef tuttuğu sınıai topluluk ile, "küçük sanayi sitelerinin amacı arasında farklılıklar vardır. Nitekim "küçük sanayi sitesi" genel olarak siparişe çalışan küçük imalathane ile tamir atölyelerini, bünyesinde toplamakta ve zamanla bu atölyeleri, kendi aralarında birleşmeye teşvik ederek, küçük sanayiın gelişmesine hizmet etmektedir.

Fiziki alt yapı unsurlarının bir bütün olarak geliştirilmesi gereken "küçük sanayi siteleri"nde, imalathane veya atölye binalarınının geliştirilmesi yoluna gidilmekte ve iktisadi, idari, teknik ve eğitim hizmetlerine özel bir önem verilmesi gerekmektedir.

Genel olarak bu tip düzenlemelerde fiziki uygulamalar yetersiz olmaktadır. Bu gaye ile düzenlenmiş alanlarda başarı oranının çok düşük olduğu ve çok zaman fiziki plânlama ile alt yapı uygulamasınının yetersizliği nedeni ile, beldenin kötü ve bakımsız bir parçası haline geldikleri görülmektedir.

(10) SABAHADDİN ZALİM, İstanbulun Yeni Sanayi Bölgelerinde Sanayiciler Tarafından Aranılan Şartlar, Türkiyeinin İktisadi Meseleleri C.1 den ayrı baskı, Sermet Matbaası, İstanbul 1971, s.1-2

Bu başarısızlığın önemli nedeni, ülkemizde "küçük sanayi sitesi" alt yapı inşaatının yöresel belediyeler tarafından yüklenilmesi ve belediyelerin sınırlı olanakları nedeni ile alt yapı inşaatının aksaması veya yetersiz şekilde düzenlenmesidir.

Oysaki, teknik yardım ve eğitime gerek duyan küçük girişimci topluluğuna bünyesinde topladığı için, "küçük sanayi siteleri"nin gerek fiziki gerekse hizmetler bakımından iyi düzenlenmiş ve devamlı bir organizasyona sahip olması gerekmektedir.

Herhangi bir "sanayi bölgesi" geliştirilirken, küçük sanayi sitesine de yer vermek mümkündür. Bu çözüm, yöresel ekonominin durumuna göre daha tutarlı olabilir. Fiziki, ekonomik, teknik ve idari organizasyonun tek elden yapılmasının faydaları yanında, bu tip bir geliştirme, her iki fiziki yerleştirmedeki girişimcilerin daha kolaylıkla ilişki kurmalarına yol açabilir. Böylece, yan sanayinin daha kolaylıkla kurulabilmesi ve siparişe çalışan küçük girişimcinin daha ciddi bir üretime yönelmesi olanakları artabilir.

II 2- Organize Sanayi Bölgesinin Tanımı:

Organize Sanayi Bölgelerini, "Kapsamlı bir plan gereğince parsellenip, yol, su, elektrik v.b. gibi alt yapı tesislerine sahip kılınmış arazi parçalarının, beraberce yararlanabilecekleri her türlü hizmetlerle birlikte müteşebbis yararına sunulduğu organizasyonlardır." diye tanımlayabiliriz (11).

(11) GÜNGÖR ONAL, "Organize Sanayi Bölgeleri", Akademi, Bursa İ.Ti.İ. Akademisi Dergisi, C.II, S.2, s.784

Organize Sanayi Bölgesi, "organize edilmiş sanayi bölgesidir"(12) biçiminde daha kısa, basit ve kalın çizgili bir tanım da yapılmakta ise de, "organize işleminin" hiç bir zaman "sanayii organize etmek" değil, "sanayi bölgesini organize etmek" olduğu unutulmamalıdır. Kaldı ki bu tanım, anlamı açıklamaktan uzak, çok basitleştirilmiş olduğundan fazla önem taşımamaktadır.

Bir diğer yazara göre de; "organize sanayi bölgesi" münferit sanai işletmelerin elverişle bir plan dahilinde geliştirilmesi için alt yapı ve hizmet tesisleri tamamlanarak, belirli standartlarla işletilmek üzere organize edilmiş bir -sanayi bölgesi- dir (13)

Bir başka yazar ise konuyu şöyle tanımlamaktadır:

"Belediye hudutları içersinde veya dışında, muayyen bir arazi parçası üzerinde, çeşitli ihtiyaçları karşılanmış sanayi tesisleri (dir ki), ortalama olarak 500 dönüm çivarında bir arazi parçası üzerinde, 50-100 sanai tesisi ihtiva eden bu sanayi sahalarında elektrik, yol, su, telefon gibi zaruri ihtiyaçlardan başka bankalar, eğitim merkezleri, soğuk hava ve merkezi buhar santralleri, müşterek tamir atölyeleri, araştırma laboratuvarları, ambarlar ve diğer bir çok lüzumlu tesisler kurulmaktadır (14)

(12) MUHİDDİN GÜRBÜZ, Organize Sanayi Bölgelerinin Tanımı ve Türkiyedeki Gelişimi, Eskişehir Sanayi Odası Yayını, Eskişehir 1970, s.4

(13) ESEN ONAT, s.15

(14) ÖZDEMİR YARAR, Müessir Bir Kalkınma Aracı Organize Sanayi Bölgeleri, Ankara Sanayi Odası Yayını, Ankara 1966, s.1

Bu tanımda hemen göze çarpan özellik, arazi büyüklüğü ve teşebbüs sayısına getirmek istediği sınırlama isteği olmaktadır. Oysaki bu büyüklük ve sayılar, her bölgenin ekonomik ve sosyal koşullarına göre değişebilir ve değişmelidir.

Bu çeşitli tanımların ortak yanları bir araya getirildiğinde "organize sanayi bölgesi"nin özellikleri şöylece dizilebilir:

- Uygun bir arazi parçası alınmakta
- Düzenli sanayi parsellerine bölünmekte
- Her parselin sınırına kadar, yol, su, elektrik, kanalizasyon, drenaj ve telefon hattı v.b. gibi alt yapılar getirilmekte.
- Kafeterya, konferans salonu, plan-kopya büroları, maliyet muhasebesi, teknik resim, banka, P.T.T, ilk yardım merkezi, makina ve elektrik tamir atölyeleri gibi ortak hizmet binaları ve servisleri kurulmakta
- Bölge yönetimi emrinde bulundurulacak olan seyyar vinç, istif makinesi v.b. gibi teçhizat da bölgedeki kuruluşların yararına sunulmaktadır.

III - ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ TÜRLERİ

Organize sanayi bölgelerini iki açıdan türlendirmek mümkündür. Birincisi, uygulama şekilleri yönündendir ki bu açıdan dört ayrı tür sayılabilir. Organize ve finanse eden kişi veya kuruluşlar açısından türlendirildiğinde ise üç değişik tip sanayi bölgesinden söz açmak mümkün olmaktadır (15)

III. 1 - Uygulama şekilleri yönünden organize sanayi bölgesi türleri.

- Araziyi iyileştirip girişimcilere arsa satan bölgeler.

Bu türe giren organize sanayi bölgeleri uygulamasında, uygun bir arazi parçası bulunarak engebeleri giderilmekte ve çeşitli büyüklükte parsellere ayrılarak hiçbir servis ve hizmet donatımı yapılmadan girişimcilere satılmaya çalışılmaktadır. Niteliğinden de belli olduğu gibi, bu tip bölgeler genellikle arazi sahipleri veya arazi alım satımı ile uğraşan firmalar tarafından belli bir arazinin satışını sağlamak veya hızlandırmak amacı ile kurulmaktadır. Bu nedenle bu türde, organize sanayi bölgelerinden çeşitli şekillerde sağlanabilecek ve sağlanması istenen yararların hiç biri söz konusu edilememektedir.

- Araziyi iyileştirip gerekli hizmet birimleri ile donatıp satan bölgeler.

(15) GÜNGÖR ONAL, Organize Sanayi Bölgeleri ve Türkiye'deki uygulama, Akademi, Bursa İ.T.İ. Akademisi Dergisi , C.2, S.2, Bursa 1973, s.785

Bu türün uygulamasında arazi iyileştirildikten başka, bölgeye yerleşebilecek sanayi kuruluşlarına gerekli, yol, su, elektrik, telefon v.b. gibi hizmet birimleri de plânlanıp inşa edilmekte ve bu birimlerin maliyetleri satışa sunulacak parsellerin satış fiyatlarına eklenererek daha çekici hale getirilmiş olan bölge arazisininin daha çabuk ve kârlı satılabileceği düşünülmektedir.

Bu tür sanayi bölgeleri amaçları kâr elde etmek olmayan kamu kuruluşlarınca düzenlediklerinde ise doğal olarak kâr motifi yerini teşvik unsuruna bırakmaktadır.

- İyileştirilip donatılmış arsalar ile birlikte satılık veya kiralık fabrika binaları da yapıp satan bölgeler.

Bu ture giren bölgelerde, sanayici firma, bölgeden yer satın alıp kendi tesisini inşa edebileceği gibi bölge yönetimi tarafından daha önceden inşa edilmiş bir fabrika binasını da (advance factory) kiralayabilir veya satın alabilir.

Sanayici yatırıma karar verdiğinde arazi ile birlikte fabrika binasını da kiralayarak inşaat giderlerinden tasarruf etmekle birlikte, en az bunun kadar önemli olarak da binanın inşası için geçecek zamanı da tasarruf etmiş olmakda ve üretime geçiş süresi kısalmaktadır.

İnşa edilmekte olan fabrika binaları en ekonomik ve en çok sayıda intiyaca küçük değıştirmelerle cevap verebilecek tipte yapılmakta ve her an için büyütülebilecek şekilde planlanmaktadır (16)

(16) ERGUN KAĞITÇIBAŞI, "İskoçyada Organize Sanayi Bölgeleri; Kuruluşu, İşleyişi Ekonomik yapıdaki Yeri Önemi ve Konusu Genel olarak tanımı", Yayınlanmamış rapor, Bursa, 1971, s.11

- Organize sanayi bölgeleri ile birlikte yeni bir şehrin de planlaması;

Bu türe giren bölgeler genellikle konuya şehir plânlaması açısından da bakan kamu yönetimleri tarafından kurulmaktadır. Büyük şehrin daha fazla büyümesini önlemeyi ve sanayiın getirdiği problemleri düşük düzeylerde tutmayı amaçlıyan ulusal veya yöresel kamu yönetimleri, büyük şehrin dışında planladıkları Organize Sanayi bölgesinin yanında, bu bölgede kurulacak sanayiın çekebileceği nüfusu barındırabilecek büyüklükte ve bölgenin yanında yeni bir uydu şehir de plânlayıp geliştirmektedirler.

III. 2 - Kurun ve Finanse eden kuruluşlar yönünden Organize Sanayi Bölgesi Türleri

- Özel kesim tarafından kurulan Organize Sanayi Bölgeleri.

Yatırımcılar ya da arazi sahipleri tarafından kâr elde etmek ve arazilerini daha iyi fiyatlarla satmak amacı ile kurulan bölgelerdir. Bu türe, demiryolu şirketlerinin kâr elde etmek ve daha çok, ilerdeki taşımalarını arttırmak amacı ile kurdukları organize sanayi bölgelerini de eklemek gerekir. Demiryolu şirketleri, kurdukları bölgeden arazi alacak sanayiciler belli miktarlarda vagon yükünü naklettirmek garantisini verdiklerinde arazi fiyatlarında indirimler yapmaktadır.

- Özel ve kamu kurumlarının birlikte geliştirdikleri Organize Sanayi Bölgeleri;

Genellikle yöresel kamu kuruluşlarının arazi sahipleri ya da yatırımcılarla işbirliği yapması sonucu geliştirilmekte olan bu tür bölgelerde, kamu kuruluşları amaçladıkları kamusal hedeflere finansman sorununu geniş ölçüde çözümlenmiş olarak ulaşılmaktadırlar. Yatırımcılar veya arazi sahipleri ise paralarını ya da arazilerini değerlendirmiş olmakta, kanunun getirdiği özendirme tedbirleri sonucunda da yatırımlarının daha kolay ve çabuk tekrar paraya dönüşmesinden yararlanmaktadırlar.

- Kamu kuruluşlarınca gerçekleştirilen organize sanayi bölgeleri;

Ulusal veya yöresel kamu kuruluşlarının, kalkınma işsizlik gecekondusu, trafik v.b.g. sorunlara çözüm getirmek amacıyla kurdukları bölgelerdir. Genellikle kâr amacı güdülmeden gerçekleştirilmekte ve işletilmektedirler.

IV - ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ TEORİSİNİN ESASLARI

IV.1 - Bölge ve Şehir planlaması ve organize sanayi bölgeleri teorisi:

Çağdaş toplumu karakterize eden özelliklerden ikisi, sanayileşme ve şehirleşmedir. Sanayileşmeye yeni yeni başlayan iktisaden az gelişmiş ülkelerde rastlanan hızlı şehirleşme hareketleri, günümüzün en ilgi çekici olaylarından birini oluşturmaktadır. Sanayileşme, beraberinde bölgeler arası dengesizlik, aşırı ve hızlı şehirleşmeden doğan birçok karmaşık problemi de getirmiş bulunmaktadır. (17) Bu nüfus patlaması ve şehirleşme özellikle az gelişmiş ülkelerin temel sorunları ya da temel sorunlarının yaratıcısı olarak görülmeye başlanmıştır. Şehirlere olan hızlı nüfus akımlarının büyük şehirlerde doğurduğu sorunlar, geri kalmış bölgelerin kalkınma eşliğinden atlayacak gücü elde edememeleri, şehirleşme hareketlerinin hem hizmet arzındaki etkinlikler, hem de sosyal adalet ilkeleri açısından tartışma konusu yapılmasına yol açmaktadır. (18) Ne var ki şehirleşmeyi durdurucu veya yavaşlatıcı tedbirler almak, bir yerde, ekonomik gelişmeyi de yavaşlatıcı etkilere yol açmak olabilir.

(17) Bkz. RUŞEN KELEŞ, Şehir ve Bölge Planlaması Bakımından Şehirleşme hareketleri, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını No:122 - 104 - Şehircilik Enstitüsü Yayınları No:8, Ankara 1961, s.3

(18) Ayrıntı için bkz. RUŞEN KELEŞ, Türkiye'de Şehirleşme Eğilimleri, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.XXV, NO:4, Ankara 1970, s.41
ORHAN BULDAÇ, "Şehirleşme ve Ekonomik Gelişme" İktisat Dergisi, C.8, S.43, (Ocak 1968), s.33

Bu bölümde, sanayi devriminden sonra nüfusun şehirlerde ve özellikle büyük şehirlerde toplanmasının, şehirlerin fiziki ekonomik ve toplumsal bünye ve fonksiyonlarında meydana getirdiği değişiklikler sonucunda doğan bölge ve şehir planlaması kavramlarının "sanayi bölgeleri" ve özellikle "Organize Sanayi Bölgeleri" ile ilişkileri açıklanmaya çalışılacaktır.

IV. 1. 1 - Bölge ve şehir planlaması

A) Bölge Kavramı

Bölge kavramı, önceleri "idari bölge" ve "coğrafi bölge" olarak ifade edilmekte ve incelenmekteydi. Bölgesel planlama ve bölgesel kalkınma konularının önem kazanması ile birlikte bölge kavramı da genişleme ve değişimlere uğramış ve bu konuda çok çeşitli tanımlar verilmiş bulunmaktadır. John Freidman bölgeyi, "Mekan ilişkilerinin icra edildiği yerleşme yerleri" veya geniş sistemlerin "alt sistemleri" olarak tanımlamaktadır (19).

Diğer bir yazar ise bölgeyi, "belirli kriterler bakımından homojen arz sathı parçası" olarak tanımlamıştır(20).

Daha değişik bir anlatıma göre ise bölge, "Bir şehirden büyük, fakat memleket topraklarının bütününden daha küçük olan ve kendine mahsus bir takım özellikleri bulunan bir ülke parçasıdır"(21).

(19) JOHN FRIEDMANN, Regional Development Planning Course 1972 - 1973, Institute of Sosial Studies The Hague.

(20) MUSTAFA E.ERKAL, Bölgeler Arası Dengesizlik ve Doğu Kalkınması, Şamil Yayınevi, İstanbul 1972, s.115

(21) SABAHADDİN ZALİM, Türkiye'de Bölge Planlama Tatbikatı, Türkiye'nin İktisadi Gelişme Meseleleri C.1'den ayrı baskı, Sermert matbaası, İstanbul 1971, S.1

Bir başka düşünce biçimine göre ise bölge kavramı ele alınırken, "coğrafi yakınlıktan çok iktisadi yakınlığı dikkate almak gerekir" (22).

Bölgesel planlama ve kalkınma açısından konuya yaklaşıldığında, bölgeler çeşitli türlelendirmelere tabi tutulmuştur. Jos. G.M.Hilhorst, bu türlelendirmeyi "düğüm (nodal) bölgeler, polarize olmuş (polarised) bölgeler ve bağımlı bölgeler" olarak ifade eder(23).

Friedmann, bölgesel planlama bakımından beş tip bölge üzerinde durmaktadır(24).

1. Merkez (çekirdek) Bölgeler: İçinde birbirine bağlı birkaç büyük yerleşme merkezi vardır. Civardan çalışabilmek için şehire gidilip gelinebilmektedir. Ayrıca o bölgeyi besleyecek bir zirai bünye de taşımaktadır. Bu tip bölgeler, gelişmesini kendi kendine sürdürmek olanına sahiptirler.

2. Yukarı Geçiş Bölgeleri: Doğanın verebileceği bütün yerleşme ve kullanma olanaklarına sahip ve gelenlerin sayısı gidenlerden çok olan bölgelerdir. Bir nolu tipe göre daha az şehirleşmiştir.

3. Kaynak Bölgeleri: Yeni yerleşme bölgeleridir. Bakir topraklar üzerinde kurulmuş küçük şehirleri kapsamakla birlikte şehirleşme oranı düşüktür. Gelişme başlangıcı tarımsaldır.

(22) Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Türkiye, Türkiye'de Sanayileşme ve Yatırım Meseleleri, Ankara 1957, s.24

(23) JOS. G.M. HILHORST, Regional Planning, Rotterdam University Press 1971, s.1

(24) JOHN FRIEDMANN, Regional Development Policy A Case Study of Venezuela, The M.I.T. Press, Second Printing, London 1970, s.41-43

Bu bölgelerin ikinci tipi ise maden ve orman bakımından güçlü olanlarıdır.

4. Aşağı Doğru Geçiş Bölgeleri: Eski yerleşme merkezlerine ve tarımsal bir ekonomiye sahip bölgelerdir. Bölge ekonomisi durgunluk ve gerileme halindedir. Gelişen bölgelere göç gönderirler. Endüstri faaliyetleri yavaşlamış eski yerleşme bölgeleri de bu tip bölgeler içinde sayılabilir. Bu durum, modası geçmiş üretim yöntemleri yüzünden de oluşabilir.

5. Özel Problemlili Bölgeler: Özel kaynak durumları ve bu kaynakların buldukları yer dolayısı ile özel yaklaşımlar gerektiren bölgelerdir. Örnek olarak, turizm ve balıkçılık bölgeleri gösterilebilir.

Bunlar dışında, ekonomik gelişme derecesi gözönünde tutularak gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler gibi ikili bir ayırımı gitmek de mümkündür(25).

B) Bölge ve şehir plânlamasının anlam ve önemi

a) Bölge Plânlaması

Gelişmekte olan ülkelerdeki sanayileşme ve şehirleşme hareketleri, bölge plânlaması kavramını, son yılların en çok tartışılan konularından biri haline getirmiş bulunmaktadır.

Bölge plânlaması, "ülke bir bütün olarak ele alındığı takdirde, çözümü çok zorlaşacak kadar karmaşık olan bazı konuların, bölge denilen daha küçük coğrafi birimler içinde incelenmesi" diye tanımlanabilir (26)

(25) MUSTAFA E. ERKAL, s.17

(26) SABAHADDİN ZAİM, Bölge ve Şehir Plânlaması Yönünden İstanbul Sanayi Bölgeleri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul 1971, s.41

Başka bir görüşe göre ise, "şehir ve bölge plânlaması insanın fiziki çevresinin belli gayeleri gerçekleştirecek surette organize edilmesine matuf bir fiziki plânlama faaliyeti-
tidir" (27).

Hilhorst ise, bölge planlamasını, "belirlenen amaçları, yeterli kaynaklarla yürütülen politika icaplarına göre, gerekli aletlerini kullanarak, çabaları optimal durumda özel alanlara getirmeyi amaçlıyan bir karar verme sürecidir" diye tanımlamaktadır (28).

Bölge planlaması, bir bölgenin fiziki, ekonomik ve toplumsal özellik ve kaynaklarının en çok verimi elde edecek şekilde, kapsamlı, dengeli ve uzun süreli olarak düşünülme-
lidir. Ekonomik gelişmelerini tamamlayamamış ülkelerde görülen ikili yapının, yani bölgeler arası dengesizliğin yarattığı sorunlar bölge plânlamasının bu yönde gelişmesine yol açmış bulunmaktadır (29).

Bölgesel politika, bir çok hedeflere cevap verebilir ve yaygın olarak şehirleşme ve az gelişmiş bölgeler konularına uygulanır. Bu politika, ulusal ekonomik büyüme, gelir ve işsizliğin bölgesel dağılımı hedeflerine yönelir. Bölgesel politika ve plânlama aynı zamanda etnik ve kültürel grupların yakınlaşıp kaynaşmasını kuvvetlendirmek veya

(27) RUŞEN KELLEŞ, Şehir ve Bölge, s.197

CEVAT GERAY, "Devlet Planlama Teşkilatı Kurulduktan Sonra Şehir ve Bölge Planlaması" Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.XV, No:4, (Aralık 1960), s.225 - 226

(28) JOS. G.M. HILHORST, Regional Planning Rotterdam University Press, 1971, s.112

(29) Bölgesel düalizm konusunda bkz: VURAL SAVAŞ, Kalkınma Ekonomisi, Bursa 1974, s.23

zayıflatmak yönünden taşıdığı önem nedeniyle bir çok sosyal sorununda çözümünde ilginç roller oynamaktadır (30). Bölgesel planlama daha olumlu şekilde ülke işlerini yönetmek için yeni modern hareketin bir kısmıdır (31).

Ulusal plânlarla bölge plânları arasında sağlanan uyum oranında, şehir ve özellikle bölge plânlaması çalışmaları, nüfusun, ekonomik çabaların ve kamu hizmetlerinin ülkenin kaynak ve olanaklarını en uygun şekilde bütün yurda ve bölgelere dengeli olarak dağılmasına, dolayısıyla şehirleşmenin istenen yöne çevrilmesine yardımcı olacaktır. Aynı şekilde, şehir ve bölge plânlamasında da ulusal ekonomik, sosyal ve stratejik amaçların ön plâna alınması mümkün olacaktır (32)

Bölgeler arası dengesizliğin ortaya çıkardığı sorunların azaltılabilmesi için, milli plânlamayla bölgesel plânlamanın uyumlu bir görünümde olmaları gerekir. Ulusal plânlarda, genellikle ana unsurları belirtmekte, kalkınmanın nerede harekete geçeceği konusunda ayrıntılara inmemektedir. Bu mikro analizlerin yapılabilmesi için görev, bölge plânlalarına düşmektedir.

-
- (30) WILLIAM ALONSO, "Equity and Its Relation to Efficiency in Urbanization", Essays in Regional Economics, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1971, s.41
- Bölge ve Şehir Plânlamasında, etnik, kültürel ve sosyal çözümler konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: PHILIP M. HAVSER (Çev: Aydın Macarlıoğlu), Şehirsel Bölgelerde Sosyal Araştırma El Kitabı, Ankara, 1968
- (31) F.B.GILLIE, Basic Thinking in Regional Planning, Monton ve Co. the Hogue, 1967, s.10
- (32) CEVAT GERAY, Devlet Plânlama, s.231

Başka bir söyleyişle, kalkınma ile ilgili ulusal politika ve kararların yerel olarak uygulanması ve yerel gereklere uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Demek ki, bölge plânlaması genellikle, soyut olan ulusal plânlama ile yerel gerekler ve uygulamalar arasında bir köprü görevi yapmaktadır (33).

Sanayileşmiş ülkelerde, bu konu daha çok bölgeler arası gelir farklılıklarını gidermek, fazla şişmiş sanayi bölgelerinin yarattığı kaynak israflarını azaltmak amaçlarına yönelmiş bulunmaktadır.

Eğer bölgeler bir büyük sistemin alt sistemleri olarak kabul ediliyorsa, (34) bunların gelişmesinde aralarındaki ilişkinin rolünü incelemek gerekir (35).

Hangi esasa göre hazırlanırsa hazırlansın, bölge plânlamasının uygulaması, bölge düzeyinde hazırlanacak nazım plan ve projeler ile, bu projelerin finansman olanaklarını ve kaynaklarını gösteren bölge yatırım projelerinin yapılması gereklidir.

b) Şehir Plânlaması:

Bir bölgenin gelişmesi geniş ölçüde, o bölgenin büyük şehrinin davranışına bağlıdır. Gerçekten, şehirleşme hareketlerinin yirminci yüzyıla özgü açık bir özelliği vardır.

(33) SABAHADDİN ZAIM, Bölge ve Şehir, s.42
-RUŞEN KELEÇ, Şehir ve Bölge, s.199

(34) Bkz. Bu çalışma, s.17

(35) JOS. G.M. HILHORST, Regional Planning, Rotterdam University Press, 1971, s.16

Bu da şehirler nüfusu içinde büyük şehirlere düşen payın gerek gelişmiş, gerekse az gelişmiş ülkelerde gittikçe artmakta olmasıdır (36). Nüfusun özellikle büyük şehirlerde fiziki, ekonomik ve toplumsal yapı ve fonksiyonlar da oluşturduğu değişiklikler 19. yüzyıl sonunda bölge plânlaması ile birlikte şehir plânlaması disiplininin doğmasına yol açmıştır.

Şehirlerdeki değişiklik gözden geçirildiğinde bazı sorunların ortaya çıktığı açıkça görülür. Başlıcaları arasında trafik sıkışıklığı, belediye, kültürel ve sosyal hizmetlerin aksaması gibi sorunlar şehir plânlaması ile ilgili hareketlerin hızla gelişmesine yol açmıştır (37).

Büyük şehirlerin, nüfusun daha fazlasını çekiyor olması giderek, büyük şehir bölgeleri, (Metropolitan region) kavramının doğuşuna hazırlamıştır. Büyük şehir bölgeleri, bir büyük şehir merkezi ile onun etki alanına ve hinterlandına giren öbür şehirlerden meydana gelir. Teknolojinin ve ulaştırma olanaklarının çok gelişmiş olması, büyük şehirlerin etki alanını çok genişletmiş ve bu şehirlere bölge özelliğini kazandırmıştır. Bu bölgesel şehri oluşturan unsurlar, şehri çevreleyen çevre bölgeler ve şehrin etki alanına giren en dıştaki daha geniş alanlardır (38).

(36) RUŞEN KELEŞ, Şehir ve Bölge, s.11

(37) EROL TÜMERTEKİN, İstanbul da Bir Sanayi Bölgesi: Bomanti, İstanbul Üniversitesi yayını No: 1282, İstanbul 1967, s.1

(38) RUŞEN KELEŞ, Şehirleşme ve Bölge Planlaması, s.24-25

Şehir, "mekân ve zaman içindeki insan yerleşmesinin belli özellikler taşıyan bir özel durumu", şehirleşme ise, "bir yerleşmede ya da bir ülkenin yerleşmelerin de tarımsal olmayan üretim oranının artması ve tüm üretimin denetim ve koordinasyonunun yoğunlaşması sonucu, büyüklük, yoğunluk, heterojenlik bütünleşme derecelerinin artması olayıdır" (39) diye tanımlanmaktadır. Ruşen Keleş ise şehirleşmeyi, "Bir ülkede veya bir bölgede, belli bir ölçüye göre şehir sayılan yerlerin sayısının çoğalmasında ve yerlerin nüfusca ve alanca büyümesini belli bir zaman aralığı içinde sağlayan bir nüfus temerküzü vetiresidir" diye tanımlar(40).

Bilinmektedir ki, sanayiinin gelişmesi, bir şehir medeniyeti meydana getirmekte, sanayileşme büyük şehirlerin meydana gelmesine yol açmaktadır. Büyük Sanayi merkezlerinin ortaya çıkması sonucunda, şehir nüfusunun hızla artması, plânlamayı gerekli kılan çeşitli sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Kırdan şehre doğru olan göçün incelenmesi, nedenlerin bulunması ve yeni yönlerde doğru düzenlenmesi bölge planlamasını ilgilendiren bir konu olarak düşünülmekte, fakat kırdan şehre gelen nüfusun her anı gelişti ile şehrin yapısını bozması şehrin asıl sahibi olan belediyeleri çözülmesi güç çeşitli plânlama konuları ile karşı karşıya bırakmaktadır.(41)

(39) Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Türkiyede Kentleşme, Ankara 1971, s.4-9

(40) RUŞEN KELEŞ, Şehirleşme ve Bölge, s.31

(41) SABAHADDİN ZAIM, Bölge ve Şehir Plânlaması Yönünden İstanbul Sanayi Bölgeleri, İstanbul Üniversitesi yayını no:1787, İktisat Fakültesi yayını no:304, İstanbul 1971, s.27-28

Yeni gelenler çok dar olan parasal olanakları yüzünden şehrin yaşantısına doğrudan girmeyip, şehrin dış kesimine yerleşmekte dirlirler. Ekonomik etkenlerle zaten çok hızlı bir şekilde büyümekte olan şehir, böylece, daha geniş bir alana hiç bir plâna bağlı olmadan yayılmakta ve şehrin plânlama konuları giderek daha karmaşık bir hale gelmektedir (42).

Bir mekan birimi veya bölge olarak incelenen şehrin bu günkü doku ve görünümünün ortaya çıkmasında, iç ve dış olarak ikiye ayrılabilcek ilişkiler söz konusudur. İç ilişkiler dokuyu oluştururken dış ilişkiler şehrin yönetim hudutları dışında kalan bütün ilişkileridir (43).

Şehirsel alanların sürekli olarak, fonksiyonel yönden içte, alan genişlemesi yönünden de çevrelerde değişmekte oldukları, plânlama çalışmalarında daima göz önünde tutulmalıdır. Bu değişmelerin ise herşeyden önce dış ilişkileri arasında yer alan ekonomik temelleri ile ilgili bulunduğu kuşkusuzdur (44).

(42) Metropolitan plânlama konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: ROBERT C. WEAVER, (Çev: Haldun İnanlı), "Şehir Plânlaması ve Şehir Araştırması, İmar İskân Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü yayını, Ankara 1969

(43) EROL TÜMERTEKİN, İstanbulda Bir Sanayi Bölgesi Bomanti, İstanbul Üniversitesi yayını No: 1282, Coğrafya Enstitüsü yayını No:48, İstanbul 1967, s.4

(44) Fonksiyonel yönden şu üç ana grup içinde düşünülebilir:
1- Barınma (Konut) Bölgesi
2- Çalışma Bölgesi (Sanayi-Ticaret-İdare)
3- Bedeni, Fikri, Eğitim Tesisleri (Sosyal Tesisler, Yeşil Sahaları v.b.)

Bu konuda Bkz. EYUP KARADAYI, İstanbulun Sanayi Sahaları ve Fabrikaların Kuruluşu, Tevsisi ile ilgili işlemler", İstanbul Sanayi Odası Dergisi, yıl. 6, S.63, (15 Mayıs 1971), s.36

Sonuç olarak, şehirlerin, yer aldıkları bölge, ülke ve hatta bazı durumlarda dünya ile ilişkileri göz önüne alınmadan, tek başına ele alınıp plânlamaları olanağının bulunmadığı ileri sürülebilir (45). Bu konudaki gelişmeler, bölgesel politikaların bir çok hedeflere cevap verebileceği yolundadır. Yaygın olarak şehirleşme ve az gelişmiş bölgeler konularına uygulandığı gibi, ulusal ekonomik büyüme ve gelir ve işsizliğin bölgesel dağılımı hedeflerine yöneltilebilir. Bölgesel politika ve plânlama etnik ve kültürel grupların yaklaşım kaynaşmasını kuvvetlendirmek veya zayıflatmak açısından taşıdığı önemle ise sosyal konularda dahi kullanılabilirliği özelliği göstermektedir (46).

-
- (45) Son yıllarda şehir plânlaması, şehir ve Bölge plânlaması olarak beraberce ele alınma eğilimi göstermiş bulunmaktadır. Aslında ayrı ayrı yetenek ve bilgi alanları olan bölge plânlaması ile şehir plânlaması, son yıllarda şehirlerin sanayileşme süreci sonunda, büyük ölçüde genişleyip bölge karakteri kazanmaları sonucunda, birbirinden ayrılması güç konular haline gelmişlerdir. İster büyük şehir bölgelerinin (Metropolitan planning), ister bir bölgenin doğal kaynaklarının plânlaması anlamında olsun, bölge plânlamasının, şehirleşmenin toplumsal ve ekonomik etkilerine yabancı kalamıyacağı açıktır. Öte yandan az gelişmiş ülkelerin fiziki ve toplumsal gelişme problemlerinin, o ülkelerin ekonomik kalkınma sorunları ile birlikte düşünülmesi gereği konuyu doğrudan ulusal ekonomik plânlara bağlamaktadır. Bu konuda Bkz.
- F.B.GILLIE, Basic Thinking in Regional Planning, The Hague, 1967
 - JOHN FRIEDMAN, Regional Development Policy, M.I.T. Press, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, Massachusetts and London, 1970
- (46) WILLIAM ALONSO, "Equity and Its Relation to Efficiency in Urbanization", Essays in Regional Economics, Harvard University press, Cambridge, Massachusetts, 1971, s.41

C - Bölge ve Şehir Planlaması ile Sınai Kalkınma ilişkisi

Sınai yatırımların ülkedeki dağılım ve Sanayi bölgelerinin saptanması yönünden, bölge plânlamasının önemi küçümsenemez. Bugün, iktisadi kalkınma sınai gelişme ile birlikte yürüdüğü için, sınai yatırımların bölgeler arası dağılımında bölge planlaması büyük önem taşımaktadır. Ulusal düzeyde refahı arttırma konusunda, yerel ekonomik kalkınma programlarının önemli yeri tartışılmaz (47).

Sanayileşme sürecinde bölgeler arası dengesizliğin giderilmesi için kullanılan araçlardan bir tanesi de, bölge kalkınma plânlarının hazırlanmasıdır. Bu plânlarda yöresel kaynaklar saptanır ve kalkınma amaçları için harekete geçirilir. Bu plânın aynı zamanda ulusal plânla uyumu sağlanarak ulusal plânın çok önemli bir parçası haline getirilir.

19. Yüzyıldaki sanayileşmede, sanayinin bölgeler arasındaki dağılımı dengesiz olmuş, sanayi yerleştirilmesi büyük sosyal sakıncalar doğurmuştur. Zamanımızda, kalkınma plânlarının sosyal kalkınma bölümlerinde, geri kalmış bölgelerin kalkındırılması üzerinde durulmakta, ekonomik kaynakların kullanımının dağılımında bölgeler arası denge sağlamaya önem verilmektedir. Artık bütün kalkınma planlarında kamu hizmetlerinin götürülmesinde geri kalmış bölgelere öncelik verilmesi, kamuya ait üretken yatırımların yapılmasında-verimlilik bakımından eşitlik hallerinde- geri kalmış bölgelerin tercih edilmesi ilke haline getirilmiştir.(48)

(47) BENJAMIN CHINITZ, "National Policy for Regional Development", Essays in Regional Economics, Harvard University Press, Cambridg, 1971, s.39

(48) Türkiye Ekonomi Kurumu İktisadi Araştırmalar Enstitüsü, Türkiye'nin Sanayileşmesi Sorunu Semineri, Ankara 1970, s.10

Geri kalmış ülkelerde tarımsal üretimin köy nüfusunu besleyememesinden, sanayileşmeye bağlı olmaksızın kırdan şehire doğru olan göçler, çoğu kez büyük sorunlar doğurmaktadır. Bu gibi durumlarda, nüfusun akıcılığına engel olacak tedbirler öne sürülmekle birlikte, bu tip şehirleşmenin sanayileşme ve ekonomik gelişme için esaslı bir potansiyel olmak niteliğini unutmamak gerekir. Çünkü, ekonomik gelişme ile şehirleşme arasında fonksiyonel bir ilgi vardır. (49).

İktisaden az gelişmiş ülkelerin hemen hemen hepsinde ekonomik yapının ikili (dual) görünümde olması, yani, bölgesel dengesizliklerin açık ve belirli olması, bölge plânlamasının gelişimini hızlandırmış ve kuvvetlendirmiştir (50).

Öte yandan sanayi faaliyetlerinin, genellikle yoğun nüfus sahaları olan şehirlerle ilişkili bir şekilde, onların içinde ya da hemen çevrelerinde gelişmiş olması şehirlerin gelişme ve şekilleri üzerinde büyük çapta etki yapmalarına yol açmaktadır (51).

Görülüyor ki, ekonomik ve sinai kalkınma ve özellikle bölgeler arası dengesizliğin giderilmesi ile bölge ve şehir plânlaması arasında vazgeçilmez bir ilişki bulunmaktadır. Sanayileşme ile ilgili olmaksızın şehirlere olan nüfus akımının doğurduğu istihdam problemlerinin, öte yandan sanayileşmenin bölge ve şehirlere çektiği nüfusun yerleştirilmesi meselelerinin çözümü bu ilişkinin sağlam ve dikkatle kurulması gereğini ortaya koymaktadır.

(49) ORHAN BULDAÇ, "Şehirleşme ve Ekonomik Gelişme, İktisat Dergisi, C.VIII, S.43, (Ocak 1968, s.30

(50) Bkz. VURAL SAVAŞ, Kalkınma Ekonomisi, Ankara 1974, s.20

(51) EROL TÜMERTEKİN, İstanbul Sanayiinde Kuruluş Yeri (Analysis of the location of Industry in İstanbul), İstanbul Üniversitesi yayını, No808, Coğrafya Enstitüsü Yayını no: 71, İstanbul 1972, s.1-5

Bir bölgenin iktisadi gelişmesi, en sonunda sanayiın orada kurulması ve genişlemesi ile mümkündür (52). Bu genişlemenin sağlanması için ise bir görüşe göre, "devletin asayişten ulaştırma ve enerji imkanlarına kadar mahalli sanayiın kurulmasını teşvik edecek tedbirlerde önderliğini ve himayesini esirgememesi en önemli görevlerinden biri olmak gerekir. Küçük veya orta çapta mahalli sanayiın kurulma, ilk gelişme ve tutunma yıllarında, koruyucu bir vergi indirimi veya geçici muafliklarla himayesi de bunun yanında yer alır. Bölgesel kalkınma ancak bu gibi tedbirlerle sağlanabilir(53). Bir başka yazar ise, bu gelişmenin; "kamu yatırım fonlarının, yüksek ve devamlı işsizliğin bulunduğu bölgelerdeki özel işletmelere uygun krediler şeklinde ortaya çıkması ile" mümkün olacağını söylemektedir (54).

D) Türkiye'de Bölge Plânlaması Uygulamaları

Modern anlamda bölge plânlaması, bölgesel kalkınma anlayışı yani, bir bölgenin arazi kullanış şekilleri, fiziki olanak ve kolaylıkları, ekonomisi ve toplumsal bünyesi gibi belli bağlı özelliklerin birbiriyle olan bağlantılarının göz önüne alınarak çözümlenmesi, Türkiye'de oldukça yakın bir tarihte ortaya çıkmıştır.

-
- (52) BEDRİ GÜRSOY, "Bölge İktisadi Gelişmesini İnceleme Birinci Uluslararası Konferansı", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.XV, S.3 (Eylül 1960), s.98
- (53) HULKİ ALİSBAH, "Mahalli Sanayi ve Bölgesel Kalkınmayı Sağlayacak Tedbirler", İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Yıl 1, S.5, (Temmuz 1966) s.5
- (54) WILLIAM H. MIERNYK, "Local Labor Market Effects of New Plant Location", Essays in Regional Economics, Harvard University Press, Cambridge, 1971, s.162

Bununla birlikte, bir bakıma, bölge plânlaması ülkeye üzerinde bir Türk damgası ile getirilmiş bulunmaktadır. Bu Türk damgasının niteliğinin açıkça görülebilmesi için, kanunun Osmanlı İmparatorluğunun tecrübesi ile birlikte bir tarihi bütünlük içinde kısaca incelenmesinde yarar vardır. Osmanlı İmparatorluğunun 19. yüzyılda özellikle, 1838 İngiliz Ticaret anlaşmasından sonra geçirdiği yarı koloniyel tecrübenin doğurduğu dengesiz, dışa bağlı yerleşme yapısı, Birinci Dünya Savaşında dışardan kışkırtılan etnik problemler ve savaş sırasında ulaştırma zorlukları gibi nedenlerle Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda bilinçli bir yerleşme ve bölgesel gelişme politikası uygulamasına yol açmıştır (55).

Osmanlı İmparatorluğunun uyguladığı dış politikaya bir tepki olarak doğan bu politika, Cumhuriyet döneminde dalgalanmalar geçirmesine rağmen, çeşitli nedenlerle oldukça sabit kalmıştır. Son kalkınma planlarında da uygulanan politikanın kökenleri burada bulunabilir (56).

16. Yüzyılda Osmanlı toplumunda, Başkent, Bölgesel merkezler, pazar şehirleri, köyler ve göçebeler şeklinde bir kademelenme görülmektedir. İmparatorluğun yayılma politikası nedeniyle sınırlar ve merkez, idari ve askeri fonksiyonlar yönünden önem taşımakla birlikte ekonomik güç, yerel denetim ve organizasyon, oldukça muntazam aralıklarla dağılmış bölgesel merkezlerin varlığına dayanmaktaydı. Bu bölgesel merkezler bir veya daha fazla üretim fonksiyonunda

(55) MALCOLM RIVKIN, Şehir ve Bölge Planlaması için Eğitim ve Teşkilatlanma, Siyasal Bilgiler Fakültesi İskân ve Şehircilik Enstitüsü VI. Hafta Konferansları, İskân ve Şehircilik Derneği Yayınları No:1, Ankara 1962, s.37

(56) İLHAN TEKELİ, Bölge Plânlama Üzerine, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık F. Yayını, İstanbul 1972, s.91

uzmanlaşmalarıyla birlikte, bölgeler arası düzeyde olmasada şehrin ve yakın çevresinin ihtiyaçlarına yönelmiş üretim fonksiyonlarına da sahiptirler. Bu tip fonksiyonlar ve uzmanlaşmış üretim dallarındaki üretim faaliyetleri yakın köylerdeki üretimi de etkilemekteydi. Şehri besleyen tarım üretiminin yanı sıra, dokumacılık, ipekçilik, halıcılık v.b. gibi üretimler köylerde de yer alarak şehirle bir bütünleşme göstermekteydi. Görülüyor ki 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda köyler, şehirlerle bütünleşmiş ve toplam sistem içinde iş bölümüne sokulmuştu.

Osmanlı toplumunun yapısında 17. ve 18. yüzyıllarda görülen çözülme kendisini bölgesel konularda da gösterdi ve toplum sanayileşemediği için sınai toplumun, tam olarak bütünleşmiş mekan organizasyonuna geçilemedi(57).

18. Yüzyılın sonuna doğru ise, ülkenin başkent dışındaki bütün bölgeleri ancak yerel otoriteler kanalıyla dolaylı bir biçimde yönetilmekteydi. Bu durumda toplum yapısının ve kesimini oluşturan köylü topraklarını terk ederek işsiz ve çaresiz kalmış şehirlere ve İstanbul'a göçe başlamıştı.

19. yüzyılda ise imparatorluğun bir açık pazar haline gelmesi sonucu Osmanlı şehirlerindeki üretim faaliyetleri kısa zamanda çökmüş, bölgeler arası dengesizlik giderek büyümüş ve ancak bazı liman şehirleri ve demiryolu kavşaklarındaki şehirler dengesiz bir şekilde büyümeye devam etmişler, öbür bölgeler ise giderek zayıflayarak küçülmüşlerdir. (58).

(57) a.g.k. , s.94 - 95 - 101

(58) Osmanlı İmparatorluğundaki bölgesel sorunları ve şehirleşme meselelerinin tarihsel gelişimi konusunda daha geniş bilgi için Bkz. İLHAN TEKELİ, Bölge Plânlaması Üzerine, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayını, İstanbul 1972, s.93 - 112

Cumhuriyet Türkiye'sinde, daha önce belirtilen nedenlerle Osmanlı dönemine bir karşı çıkma şeklinde beliren bölgesel politika başlıca dört grupta toplanabilir (59).

1- Yeni yönetsel ve kültürel merkezin İstanbul'dan Orta Anadoluya, Ankara'ya taşınması.

2- Birçok il merkezini idari ve kültürel merkez haline getirerek çevrelerine ve bölgelerine sosyal değişmeyi yayacak modern şehirler meydana getirmek.

3- Ülkeyi demir ağlarla örmek, koloniyel yapının ağaç sistemi şemasından ağ şemaya geçmek, karayollarını, demiryollarını besleyecek şekilde geliştirmek.

4- Küçük Anadolu şehirlerine büyük devlet endüstrilerini yaymak.

Cumhuriyet döneminde 1950'lere gelene kadar bölgesel politika, yukarıdaki ana çizgiler paralelinde yürütülmüş bulunmaktadır. 1955 yılında İstanbul'un sorunları ile ilgilenmek üzere çağrılan yabancı uzmanların Bayındırlık Bakanlığına, İstanbul'u içine alan bölge plânlama çalışmaları yapılmasına tavsiye etmeleri ile ülkemizde bölge plânlama çalışmaları -Beş Yıllık Sanayi Plânları ayrıcalığı tutulursa- ulusal plânlamadan önce başlamış ve 1959 yılında, Bayındırlık Bakanlığı Yapı ve İmar İşleri Reisliğine bağlı bir "Bölge Plânlama Fen Kurulu Müdürlüğü" kurulmuştur (60).

(59) a.g.k. , s.113

(60) SABAHATTİN ZAİM, Türkiye'de Bölge Plânlama Tatbikatı, Türkiye'nin İktisadi Gelişme Meseleleri C.1'den ayrı bası, İstanbul, 1971 s.8

Daha sonra "İmar İskân Bakanlığı"nın kurulması ile Bölge Plânlama görevi Bayındırlık Bakanlığından alınarak bu bakanlığa verilmiş ve nihayet Devlet Plânlama Teşkilatının kurulması ile, İmar ve İskân Bakanlığı tarafından yürütölmekte olan şehir ve bölge plânlaması çalışmalarının sosyal ve ekonomik plânlama ile ilişkilerinin düzenlenmesi, birbirlerini tamamlayacak şekilde ulusal plânla bağdaştırılması, gerekli koordinasyonun sağlanması gibi konular önem kazanmıştır (61).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında, bölgeler arası dengesizlik konularına değinilerek, Devletin çeşitli bölgeleri yapacağı alt yapı ve diğer ekonomik yatırımların dengeli dağılımı gerektiği belirtilmiş ve büyüme hızına azaltıcı etkisi olmadığı takdirde, yatırımların öncelikle geri kalmış bölgelere yapılması önerilmiştir (62).

Nihayet 1967 yılında D.P.T. içinde bağımsız bir bölge plânlama grubu kurularak, Türkiye 8 bölgeye ve 19 alt bölgeye ayrılmıştır.

Bu aşamalar sonucunda Türkiye'de sırasıyla şu bölge plânları hazırlanmış bulunmaktadır.

- 1- Marmara Bölgesi
- 2- Ege Bölgesi
- 3- Antalya Bölgesi
- 4- Batı Karadeniz Bölgesi
- 5- Doğu Karadeniz Bölgesi
- 6- Çukurova Bölgesi

(61) Cevat Geray, "Devlet Plânlama Teşkilatı Kurulduktan sonra Şehir ve Bölge Plânlaması", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.XV, S.4, (Aralık 1960), s.225

(62) D.P.T. , Kalkınma Plânı Birinci Beş Yıl. Ankara 1963, s.58

7- Orta Anadolu Bölgesi

8- Dogu Anadolu Bölgesi

IV. 1.2- Organize Sanayi Bölgelerinin Bölge ve Şehir
Plânlaması İçindeki Yeri ve Önemi

Cografî bölgelerin gelişmeleri sırasında, kendi haline bırakıldığında uyumsuzluklar doğacağı ve bu uyumsuzlukların uzun devrede ülke kalkınmasının en etkili bir biçimde sağlanması olanaklarını zorlaştıracacağı ve ekonomik faaliyetler kendi haline bırakıldığında bölgeler arasındaki gelir farklarının büsbütün çoğalacağı bilinmektedir. Bu teze göre, genel ve en büyük gelişme hızını sağlayabilmek için bölgeler arasındaki gelir farklarını azaltmak gerekmektedir. Bu konuda bir uyum sağlandıktan sonra artık bölgeler arası gelişme birbirini destekler duruma getirilmiş olacaktır(63).

19. Yüzyıldaki sanayileşmenin bölgeler arasında dengelessiz dağılımı birçok sosyal sakıncalar doğurmuştur. Bu yüzden, zamanımızda kalkınma plânlarının sosyal kalkınma ile ilgili bölümlerinde geri kalmış bölgelerin kalkındırılması sorunu üzerinde durulmakta, ekonomik kaynakların kullanımının dağılımında bölgeler arasında denge sağlamaya önem verilmektedir.

Geri kalmış bölgelerin kalkındırılması sorunu mahiyeti itibariyle, geri kalmış bölgelerdeki ekonomik kaynakları çekme sorunudur.

(63) MÜKERREM HİÇ, İktisaden Az Gelişmiş Memleketlerde Yatırımların Plânlanması, Atatürk Üniversitesi Yayınları No:109, İşletme Fakültesi Yayınları NO:11, Erzurum 1971, s.50-51'den

- GUNNAR MYRDAL, "Economic Theory and Under-developed Regions", London, 1957

Bu amaca ulaşmak için çeşitli araçlardan yararlanılır. En çok yararlanan araçlardan bir tanesi de, ülkenin çeşitli yerlerinde sanayii yerleştirme sahalarının kurulmasıdır. Bu sahalarda yerleştirilen sanayiler, bir yandan eski sanayileşmiş bölgelerin gereğinden fazla büyümesine engel olurlar, öbür yandan ekonomik kaynakları kendilerine doğru çekerler(64).

Bugün ekonomik kalkınma sanai gelişme ile beraber yürüdüğüne göre, sanai yatırımların bölgeler arasındaki dağılımı büyük önem taşımaktadır. Bilindiği gibi, geri kalmış bölgelerin kalkındırılmasında asıl konuyu sanayiın yayılma oranı oluşturmaktadır. Bu yayılma, diğer koşullar değişmemek kaydıyla, alt yapının gelişme seyrini izleyeceğine göre, sanayi bölgeleri böyle bir politikanın temelini oluşturabilirler (65).

Geri kalmış bölgelere sanai yatırım yapılmasının yararları ise açıktır. Bir bölgede endistrinin kurulması, o bölgeye düşük faiz ve uzun vadeli kapitalin gelmesine, alt yapı için kamu harcamaları yapılmasına yol açar. Bölgede vasıflı iş gücünün bulunmaması dışardan iş gücü getirilmesine yol açacaksa da gelenler satın alma güçlerini o bölgede harcayacaklar ve dolayısıyla bölgedeki gizli işsizlerinde gelirlerinde artmalar olacaktır (66).

(64) Türkiye Ekonomi Kurumu İktisadi Araştırmalar Enstitüsü, Türkiye'nin Sanayileşmesi Sorunu Semineri, Ankara 1971, s.11

(65) Türkiye Odalar Birliği, Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi, Teksir, Ankara 1971, s.8

(66) BENJAMİN CHINITZ, "National Policy for Regional Development" Essays in Regional Economics, Harvard University Press, Cambridge 1971, s.23-24

Görüldüğü gibi, bölge plânlaması konusunda, sınıai yatırımların ülkedeki dağılımı ve sanayi bölgelerinin saptanması büyük önem taşımaktadır(67).

Az gelişmiş bölgelerin kalkındırılması sorununun çözümü, serbest rekabet şartlarının geçerli olduğu ekonomilerde, ulusal plân çerçevesi içinde büyük şehir merkezleriyle az gelişmiş bölgelerde uygulanacak antidemokratik olmayan, iyi bir piyasa uygulaması ile uyuşabilecek tedbirlerle mümkün olabilir. Kişiler ticari işletmeler kurmakta ve bunların kuruluş yerini seçmekte hürdür. Bununla birlikte, mutlak özgürlük her zaman optimum kuruluş yerinin seçileceği anlamına taşımadığından, piyasa düzeni ile çatışma halinde olmayan dolaylı özendirme tedbirleriyle bölgelerin ekonomik bünyelerinin kalkınması etkilendirilmelidir. Bu özendirme unsurları şunlardır: "İyi şartlarla kredi verme, sanayi bölgelerinden arsa temini, kamusal konut yardımlarının belli amaçlar için kullanılması, kamu emir ve sözleşmeleri, vergi muaflikları, yol, kanalizasyon ve telefon hatları yapımı, sosyal ve kültürel kalkınmanın hızlandırılması"(68). Belirli Sanayi bölgeleri geliştirilmek istendiği zaman, emredici plânlama tekniklerine baş vurmaktansa özendirici plânlama tedbirlerini uygulamak daha iyidir. Esasen yeni bir sanayi sitesinin geliştirilmesi istendiği zaman, bu sanayi sitesinde endüstriyel hizmetlerin var olması ve bu hizmetlerin subvansiyonlu fiyatlarla sanayicilere satılması gerekir (69).

(67) SABAHATTİN ZALİM, Bölge ve Şehir, s.22

(68) GEORG KLIMT, "Federal Almanya'da Bölge Planlaması", (Çev: Ruşen Y. Keleş) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.XVII, No:3 - 4 (Eylül - Aralık 1962), s.29

(69) İSMAİL TÜRK, İktisadi Planlama Prensipleri, An.1970 s.102

Sanayileşmiş ülkelerde Bölge plânlaması, daha çok bölgeler arası gelir dağılımı, eşitsizliklerini azaltmak, çok büyümüş sanayi bölgelerinin yarattığı firma dışı zararları ve kaynak israfların hafifletmek amaçlarına yönelmiş bulunmaktadır (70). Gelişmekte olan ülkelerde ise, Bölge plânları, sanayiın ülke içindeki dağılımını düzenlemek, daha dengeli bir kalkınmayı mümkün kılacak yeni piyasalarla birlikte nüfus kabul eden bölgeler yaratmak ve çağımızın sosyal ve kültürel etkilerinin kırsal yerlerde yaşayan insanlara da ulaştırılmasını sağlamak amaçlarına yöneliktir (71).

Sanayiın gelişmesi, bilindiği gibi bir şehir uygarlığı oluşturmakta, sanayileşme büyük şehirlerin oluşmasına yol açmaktadır. Kırdan şehire gelen nüfusun saldırısı karşısında şehrin yapısı bozulmakta ve bir noktada birçok hizmeti felce uğratmaktadır. Sanayiın şehir yapıcı özelliği, şehirlerin gelişme şekilleri üzerinde büyük çapta etki yapmaktadır (72).

Gelişmekte olan bölgelerde, yükselen gelirler ve artan imkanlar genel olarak ailelerin genişlemesine, büyüyen bir nüfus akımının başlamasına, modası geçmiş yol sistemleri içinde trafiğin sıkışıp kalmasına, ağır konut problemleri doğmasına, nispeten gayri elastik arzı olan arsa

(70) SABAHATTİN ZALİM, Türkiye'de, s.3 - 4

(71) LLYOD RODWIN, Siyasal Bilgiler Fakültesi İskân ve Şehircilik Enstitüsü VI. Hafta Konferansları, İskân ve Şehircilik Derneği Yayınları No:1, Ankara 1962, s.5

(72) EROL TÜMERTEKİN, İstanbul Sanayiinde Kuruluş Yeri, İstanbul Üniversitesi Yayın No:1808, Coğrafya Enstitüsü Yayın No:71, İstanbul 1972, s.1

ve hizmetler talebindeki büyümeden doğan baskının bir sonucu olarak arsa spekülasyonuna ve fiatların kaçınılmaz şekilde yükselmesine yol açarlar (73).

Şehirdeki büyümenin ortaya çıkardığı öbür sorunlar ise, karma karışık mekândan yararlanma şekilleri, az ve şehirlere iyi dağıtılmamış açık sahalara, yetersiz enerji, su ve kamusal şehir hizmetleri, çevre kirlenmesi ve büyümekte olan her şehrin ortak ve büyük derdi, gecekondu mahalleleridir.

Şehirlerde sanayiinin düzensiz yerleşmesi iskân ve gecekondu sorunlarının da içinden çıkılmaz hale getirmektedir. Ayrıca şehirlerin yakın çevrelerinde belirli bir düzen içinde kurulamayan sanayi birimleri, rasyonel olmayan arazi kullanımına ve spekülatif hareketlere yol açmakta, böylece kaynak kaybına neden olmaktadır(74).

Tecrübeler göstermiştir ki, kalkınma bölgelerinde yeni sanayi teşebbüslerinin kurulması, geniş ölçüde bu bölgelere yerleşmek üzere gelen işçilerin ve personelin yeniden iskânına olanak sağlayacak ölçüde konut yapımına bağlıdır. İktisaden az gelişmiş bölgelerde, iş olanakları yaratma çabalarına paralel olarak ve özellikle bu bölgelerin ekonomik

(73) LLOYD RODYİN, "İktisaden Gelişen Ülkelerde Büyük Şehir Politikası", (Çev: Ruşen Keleş), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.XVI, No:1 (Mart 1961), Ankara 1961, s.19

(74) D.P.T., Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl, Yayın No: DPT 1972, Ankara 1973, s.113

bünyelerini kuvvetlendirecek tedbirler alınırken konut yapımı üzerinde de önemle durulmalıdır. Geri kalmış bölgelerin sanayileşmesi, bir noktadan sonra yeter sayıda konutun varlığına bağlıdır (75).

Görülüyor ki, şehirleşme hareketleri ve sorunları geri kalmış bölgelerdeki sanayileşmenin kaçınılmaz sonuçlarıdır. Bu açıdan bakınca en önemli sorun, bu kaçınılmaz güçlüklerin sayısını azaltmaya, ve bu vetireyi daha kolay dayanılan ve daha verimli bir yapısal değişme haline getirmeğe yardım edebilecek bazı çözümlerin uygulanıp uygulanamayacağıdır(76).

Yukarıdan beri söylenenlerden çıkarılabilecek sonuç, organize sanayi bölgelerinin, bölge ve şehir plânlaması içinde önemli etkinliklere sahip olduğudur.

Kırda verimsiz duruma gelen nüfus, şehirde verimli duruma sokulabildiği zaman şehirleşme, kalkınmada bir araç olarak kullanılabilir. Köydeki aylak nüfusu şehire yığıp orada da aylak bırakmak, şehirleşmeden itici bir güç olarak yararlanma olanağını vermez. Dolayısıyla, sürekli istihdam sağlayan başlıca etken olan sanayileşmeyi sağlamak bölge ve şehir plânlamasında en başta gelen hedef olmalıdır.(77) Organize Sanayi bölgelerinin sanayileşmeyi hızlandırmak, yatırımları çoğaltmak etkileri nedeni ile istihdam sorununa en etkin çözümü getireceği açıktır.

(75) GEORG KLEMT, "Federal Almanya'da Bölge Planlaması, (Çev: Ruşen Keleş), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.XVII, No:3-4 (Eylül - Aralık 1962), Ankara 1963, s.34-35

Organize sanayi bölgelerinin kuruldukları kesimlerde sanayi yatırımları hızlandırıcak etkileri, bölgeler arası dengesizlikleri azaltıcı yönde tesir ederek, bölgeler arasındaki gelir farklarının azaltıp genel ekonomik kalkınmaya sağlayacakları hız gözden uzak tutulmamalıdır. (78).

Daha önce de değinildiği gibi, zorlayıcı tedbirlerle az gelişmiş bölgelere yatırımları çekmek, özendirici tedbirlerle çekmekten daha güç ve sakıncalı olmaktadır. Organize sanayi bölgeleri ise, özendirici tedbir olarak düşünülebilecek pek çok koşulu bünyelerinde bulundurmaktadırlar.

Şehirleri, çevrelerini her gün daha kötü hale getiren ve çeşitli fonksiyonlarına yapamaz duruma düşüren düzensiz yerleşmenin en önemli unsurlarından birisi de, sanayi yerleşmesinin düzensizliği ve buna bağlı iskân ve gecekondü yerleşmeleridir.

Bir yandan sanayinin gelişmesini, öbür yandan şehir gelişmesinin düzenlenmesini sağlamak, sanayinin düzenle yerleşeceği bir alanın geliştirilmesi ile mümkündür.

(76) CHARLES HARR - BENJAMİN HIGGINS - LLOYD RODWIN,
"İktisadi ve Fiziki Plânlama: Gelişen Memleketlerde Koordinasyon İhtiyacı", (Çev: Ruşen Keleş), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.XV, No:4 (Aralık 1960), Ankara 1960, s.239

(77) Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Türkiye'de Kentleşme, Ankara 1971, s.79

(78) Bkz. Bu çalışma s.29

Yerleşme merkezlerinin dışında düzenlenen organize sanayi bölgeleri, beraberlerinde düzenlenecek iskan bölgeleri ile birlikte ana şehrin konut ve gecekondu sorunlarına çözüm getireceği gibi; arsa spekülasyonunu önleme açısından ve su ve enerji planlamasının ayrıca yapılması nedeniyle şehrin kaynaklarını kurutmamak yönünden, çeşitli sosyal ve ekonomik yararlar sağlayarak bölge ve özellikle şehir planlamasında önemli roller oynayacaklardır.

Alt yapı yönünden daha elverişli olmaları nedeniyle belli bir kaç merkezde toplanma eğiliminde olan sanayii, öbür bölgelere çekerek bu bölgelerin daha fazla şişip büyümelerini önleme fonksiyonlarında gözden kaçırılmamalıdır.

İyi organize edilmiş ve duyurulmuş sanayi bölgelerinin yatırımları ülkenin istenen bölgelerine, bu arada az gelişmiş ve işsizliğin yoğun olduğu bölgelere çekebilme fonksiyonu da dikkat çekicidir. Sanayiin geri kalmış bölgelere özellikle piyasa düzenlerinin gücüyle gitmesi kolay değildir. Endüstri, alt yapısı kurulmuş, enerji, ham madde sağlama olanakları, ulaştırma v.b. gibi kolaylıklar sağlanmış olan bölgelere daha kolay gidecektir.

Organize Sanayi Bölgesi ile birlikte yepyeni bir yerleşme merkezinin plânlanıp kurulması ise, ekonominin konut problemini olduğu kadar, kentlerin nüfus yükünü de azaltmakla önemli bir sosyo ekonomik sorunun çözümüne yardımcı olmaktadır. Ayrıca, düzensiz sanayileşmenin son yıllarda yarattığı en büyük problemlerden biri olan, çevre kirlenmesi sorununa Organize sanayi bölgeleri yoluyla en iyi çözümleri bulmak mümkündür (79).

(79) ALİ GEVGİLİ, "Anadolu Sanayii Kurulurken", Milliyet 20. Eylül. 1972, s.7

IV. 2- Organize Sanayi Bölgeleri Teorisinde Kuruluş
ve Konumluk Yeri Faktörleri

IV. 2. 1- Genel Olarak Kuruluş Yeri

Ekonomik çabalar bir "mekan" üzerinde cereyan ederler, Bu çabaların meydana geldiği mekana iktisat dilinde "kuruluş yeri" denilmektedir(80). Kuruluş yeri meselelerine makro ekonomi açısından bakıldığında amaçların şu noktalarda toplandığı görülür (81).

- Milli Hasılayı maksimumlaştırmak
- Tam istihdamı sağlamak
- Geri kalmış bölgeleri kalkındırmak
- Aşırı yoğun bölgelerdeki sosyolojik problemleri çözmek
- Adil gelir dağılımını gerçekleştirmek.

Doğaya bağlı üretim faktörleri, üretim didinmelerinin sürdürüldüğü yerler ve tüketim merkezleri yeryüzünde çok değişik şekilde dağılmışlardır. İnsan ihtiyaçlarının sağlanması için, üretim faktörlerinin bir araya getirilmesi ayrıca mamüllerin de tüketim yerlerine taşınması gerekmektedir.

Yöresel faktörlerin ekonomik çabalar üzerindeki etkilerinin incelenmesi ve açıklanması kuruluş yeri teorileri tarafından üstlenilmiş bulunmaktadır.

(80) AHMET KILIÇBAY, İktisat Teorisi, İstanbul Üniversitesi, Yayını No:947 İktisat Fakültesi No:126, İstanbul 1962 s.4

(81) LATİF ÇAKICI, Sanayi İşletmelerinin Kuruluş Yeri Seçiminde Ulaştırma Masraflarının Yeri ve Önemi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları No:255- İşletme İktisadı ve Muhasebe Enstitüsü Yayınları No:10, Ankara, 1968, s.90

Kuruluş yeri teorileri, yöresel uzaklıkları, üretim faktörlerinin bölgeler arasındaki farklı dağılımını, üretici ve tüketici arasındaki ilişkileri ve bu ilişkileri düzenleyen ekonomik çabaları kapsamaktadır. Bir yerin üretim merkezi olarak seçilebilmesi için yukardaki faktörlerin, belirli varsayımlar altında ve bir model içinde uyumlu bir şekilde birleştirilmesi gerekmektedir. (82).

Kuruluş yeri sorunları özellikle geçen yüzyılın başından bu yana önem kazanmıştır. Bu konudaki bilimsel araştırmalar daha çok ekonomik coğrafya ve genel ekonomi alanlarında yapılmakla birlikte, son yıllarda işletme ekonomisi disiplini de konuya önemle eğilmiş bulunmaktadır. Araştırmalar yeni kuruluşlar, mevcut teşebbüslerin yerlerinin değiştirilmesi ve rekabetin düzenlenmesi yönünden yararlı olmaktadır. Bu alandaki araştırmaların her türlüünün amacı, işletmelerin kurulacağı yeri rastlantılara ve müteşebbüslerin dar ve hissi görüşlerine bağlı kalmaktan kurtarmaktır (83).

İyi seçilmiş bir kuruluş yeri, en ekonomik şekilde üretimde bulunmak için gerekli koşulların en başında gelir.

Her girişimci yeni kuracağı işletme için, ekonomik amaçlarına en uygun gelecek olan bir kuruluş yeri seçmek durumundadır. Dolayısıyla kuruluş yeri, seçilmesi muhtemel başka kuruluş yerleri ile karşılaştırılınca ilgilenilen üretim dalı ile, düşünülen büyüklükteki bir işletme için en uygun yer olarak belirlenmelidir. En uygun yer demek işletme orada kurulduğunda en yüksek karı getirecek olan yer demektir.

(82) a.g.k. , s.2

(83) SUAT KESKİNOĞLU, Genel İşletme Ekonomisi Dersleri C.I. 4.B, İstanbul 1970, s.109

Kurulmakta olan bir işletmenin türsel biçimi ve finansal yapısı onun çevresi ile olan ilişkilerini iç yapı bakımından düzenler. Kuruluş yeri ise teşebbüsün dış yapısı ile ilgilidir. Hukuki ve mali organizasyonlar daha çok soyut kavramlar oldukları halde, teşebbüsün belirli bir yerde yerleşmesi somut ve maddi bir problemdir(84).

Bazı yazarlar kuruluş yeri için "hayat alanı" terimini kullanırlar. Bu kavram genellikle biri geniş diğeri dar olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır.

- Hayat alanı kavramı, geniş anlamda alındığında işletmelerin tedarik ve sürüm çabalarının kapladığı sahalar manasına gelir. Tedarik alanı, işletmenin kullanacağı ham madde ve malzemeyi sağliyan satıcılardan alan uzaklığını, sürüm alanı ise, işletme ile tüketiciler arasındaki ortalama uzaklığı anlatır.

- Dar anlamda ise, bu terim ile kuruluş yeri kastedilmiş olur(85).

Kuruluş yeri teorisine ilk ve en büyük katkılardan birini yapmış olan Weber, şu dört ana unsuru saymaktadır. (86):

- 1- Ham maddeye dönük kuruluş yeri
- 2- İşçiye dönük kuruluş yeri
- 3- Türeticiye dönük kuruluş yeri

(84) SUAT KESKİNOĞLU, Genel İşletme Ekonomisi Dersleri, C.I, 4.B., İstanbul 1970, s.109

(85) DOĞAN BAYAR - İNAL CEM AŞKUN, İşletmecilik Bilimine Giriş, Teksir, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Eskişehir 1972, s.38

(86) ALFRED WEBER, Über den Standart der Industrien, Tübingen 1922, s.24

4- Taşımaya dönük kuruluş yeri (87).

"Schafer" ise, işletmelerin ünitelerinin fonksiyonlarına göre ayrıldıklarını ve prensip olarak değişik fonksiyonlar için farklı kuruluş yerleri düşünülebileceğini ileri sürerek, aşağıdaki tabloya yer vermektedir(88).

Tedarik Organizasyonu	Üretim Yeri	Pazarlama Organizasyonu
Tedarik Bölgesi	Uygun iş gücü ve ulaştırma Bölgesi	Tüketim Alanları

Uygun bir kuruluş yerinin seçilmesi serbest rekabet alanında çalışan işletmeler için özellikle önemlidir. Uygun bir kuruluş yerine sahip olan işletme, aynı alanda çalışan öteki işletmelere göre bir rekabet üstünlüğü sağlar, daha çok kâr eder ve ömrü uzun olur (89).

Kuruluş yerinin seçilmesine özen gösterilmeyip elverişsiz bir yer seçilirse, işletme türlü problemlerle karşılaşır, rakipleri karşısında zayıf duruma düşer ve ömrü kısalmır.

(87) "Üretim" adlı kitabında Robertson bu unsurları, Ham madde enerji kaynağı- alışkanlık olarak saymaktadır. (D.H. ROBERTSON, Produktion, Berlin, 1924, s.23)

(88) E. SCHAFFER, Die Unternehmung, Köln-Opladen 1963, s.100

(89) İLHAN CEMALCILAR, ŞAN ÖZ ALP, İşletme Yönetimi, teksir, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Eskişehir 1972, s.38

İşletmenin kuruluş yeri seçilirken verilecek karar oldukça uzun bir süre için teşebbüsü belli şartlar altında çalışmak zorunda bırakacaktır. Kuruluş yeri bir kere seçilip, işletme o bölgede kuruldu mu, şartların elverişli olmadığı sonradan anlaşılrsa bile iş işden geçmiş olacak, ya rakiplerin karşısında elverişli olmayan bir duruma düşülecek, ya da yeni bir bölgeye taşınmak için ağır giderlere katlanmak gerekecektir(90).

A) Kuruluş ve Konumluk Yeri Tanımı

Teşebbüs için bir yer seçme gereği, yeni bir teşebbüs veya bir şube kurulacağından, kurulu tesisler yetmeyecek hale geldiğinde veya artık istenmeyen bir yerin değiştirilmesi gerektiğinde söz konusudur. İdeal yer, üretimde, ürün veya hizmetlinin dağıtımında en küçük birim giderleri sağlayan yer olarak tanımlanabilir(91).

Alferd Weber'e göre kuruluş yeri "işletmelerin faaliyetinde buldukları yer" dir(92).

-
- (90) Bkz. DOĞAN BAYAR - İNAL CEM AŞKUN, s.39
MEHMET OLUÇ- İşletme Organizasyonu ve Yönetimi, C.I.
İstanbul 1969, s.113
SUAT KESKİNOĞLU, Endüstri İşletme Ekonomisi Bilgisi,
İstanbul 1957 s.89-90
- (91) Milli Prodüktivite Merkezi, İşletme İdaresi, Yayın
No:43, Ankara 1969, s.65
- (92) DOĞAN BAYAR - İNAL CEM AŞTUN, s.38
SUAT KESKİNOĞLU, s.110

Özellikle sanayi işletmeleri için verilmiş bir tanım-
da, ise sanayi işletmelerinin kuruluş yeri, "Kendine has özel-
likleri olan ve üzerinde bulundurduğu mütemmim cüzleri ile
sanayi işletmesinin milli ekonomiye katkıda bulunabilmesini
sağlayan bir arazi parçası(93) olarak anlatılmaktadır (94).

Konunluk yeri ise, "işletmenin üzerinde kurulacağı
arazi" olarak tanımlanabilir (95).

B) Kuruluş Yeri Faktörleri

"Üretimi belli bir yere yönelten masraf avantajları"
(96) olarak tanımlanan kuruluş yeri faktörleri, değişik yazar-
lar tarafından çeşitli bölümlere ayrılarak incelenmiştir. (97).
Genellikle üzerinde birleşilen bir ayırımı göre bu faktör-
ler üç ana başlık altında toplanabilir.(98).

- Doğal faktörler,
- Ekonomik faktörler,
- Diğer faktörler(99).

(93) LATİF ÇAKICI, s.19

(94) SUAT KESKİNOĞLU, kuruluş yerini, "prodüksiyonun yer
bakımından dağılışını veya bir yerde toplanması ile
ilgili ekonomik, sosyolojik ve kültürel bütün gözükme-
leri kapsar" diye tanımlar (SUAT KESKİNOĞLU, Endüstri
İşletme Ekonomisi Bilgisi, İstanbul 1957, s.89)

(95) İLHAN CEMALCILAR - ŞAN ÖZ ALP, s.65

(96) ALFRED WEBER, Üben der Standart der Industrien,
Tübingen 1922, s.24

(97) Bu konuda daha değişik tanımlar için bakınız.

- SUAT KESKİNOĞLU, Genel İşletme..... s.110-111

(98) DOĞAN BAYAR, Sanayi İşletmelerinde Yatırım Politikası,
Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını
No: 106, Ankara 1973, s.94

- Doğal faktörler; İklim, ham madde, zemin ve su durumu, topografik koşullar, tabii afetler.

- Ekonomik faktörler; Pazara yakınlık, ulaştırma olanak ve tesisleri, üretken faaliyetler için gerekli diğer alt yapı tesisleri, arazi maliyeti.

- Diğer faktörler; Hukuki, sosyal ve politik, faktörlerdir (100).

Genellikle yazarların üzerinde birleştikleri kuruluş ve konumluk yeri faktörleri olarak şunlar sayılabilir;

- Ham madde ve yardımcı madde,
- Pazara yakınlık
- Ulaşım olanakları,
- İş gücü
- Enerji ve yakıt (101)
- İnşaat ve Arsa maliyeti
- Su temini

(99) Keskinoglu, Genel-özel-bölgesel ve bağlayıcı-serbest gibi ayırım şekillerinden de söz etmektedir. (SUAT KESKİNOĞLU, Genel, s.112)

(100) Bu konuda geniş bilgi için bakınız.

- G.WÖHL, Einführung in die Betriebswirtschaftslehr, 6.B, Berlin Frankfurt 1964, s.135 vd.
- J.LÖPFELHOLZ, Repetitorium der Betriebswirtschaftslehr Wiesbaden 1966, s.210 vd.

(101) Tümertekin, enerji ve yakıt faktöründen bahsederken nükleer enerji konusuna da değinmekte ve bu enerjinin şu özelliklerini sıralamaktadır.

- 1- Bu güne kadar kullanılmayan bir enerjidir (sanayide)
- 2- Geniş ölçüde mobiliteye sahiptir.
- 3- Eşitsiz olarak dağılmıştır (rezerv bakımından)
- 4- Gittikçe önem kazanmaktadır. (EROL TÜMERTEKİN, İktisadi Coğrafya, İstanbul Üniversitesi yayın No:1703 - Coğrafya Enstitüsü Yayın No:67, İstanbul 1972, s.146)

Son yıllarda bu sayılanlara önemli ve konumuzu yakından ilgilendiren şu faktörler de katılmış bulunmaktadır.

- Benzer alanlarda çalışan firmalara yakınlık,
- Toplumun tipi (Büyük şehir, kasaba, banliyö gibi) (102)
- Araştırma olanakları (Eğitim kuruluşları ve laboratuvarlar)
- Toplumun davranışı (103)

IV 2. 2- Organize Sanayi Bölgeleri Teorisinde Kuruluş ve Konumluk Yeri Faktörlerinin Yeri ve Önemi

Sanayi işletmelerinde kuruluş yerinin seçilmesi, gerek girişimci ve gerekse ülke ekonomisi yönünden önem taşımaktadır. Kuruluş yerinin iyi seçilmemiş olması, işletmenin kârına tesir edeceği gibi ulusal ekonomiyi de kaynak israfı nedeni ile etkiler (104).

Özellikle az gelişmiş ülkelerde bu konu çok daha büyük bir önem taşımaktadır.

(102) M.P.M., İşletme İdaresi, Yayın No: 43, Ankara 1969 s.67 v.d

(103) METE TANRIKUT, "Fabrika Yerinin Saptanması Sorunu", Verimlilik Dergisi, C.I, S.2 (Ocak-Mart 1972), s.332

(104) HULDAN GÜRSEL, "Kuruluş yeri Teorileri", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.XXVII, No:2 (Haziran 1972), s.207

Gelişmekte olan ülkelerde girişimcilerin yer seçme konularındaki bilgisizlikleri yanında (105) endüstrileşme girişiminin istek ve kararına bırakıldığı sürece işletmeler büyük ve kalabalık merkezlerde toplanacaklardır. Bu durumun şehirleşme ve bölgesel dengesizlik konularındaki olumsuz etkileri bilinmektedir. Kişilerin kuruluş yeri hakkındaki kararları çok kere rasyonel olmamaktadır. Kaldı ki, tek tek işletmelerin kendi kuruluş yerleri hakkındaki kararları rasyonel olsa bile, bunun daima kamunun yararına olacağı ileri sürülemez. Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında hükümetlerin sanayiî kuruluş yerinin saptanmasına bütünüyle serbest

(105) Türkiye'de pek çok girişimcinin kuruluş yeri faktörlerini incelemeden, adeta el yordamı, göz kararı ile yatırım yapmak alışkanlığına sahip olduğu bilinen gerçeklerdendir. Son yıllarda geçmiş iki olay buna canlı birer örnek teşkil etmektedirler; Birinci olayda, Ankara'da yatırım yapmağa karar veren bir sanayici banliyösünde uygun bir arazi bulur ve satın alır. Gerekli makine ve teçhizat Almanya'ya sipariş edilir. Fabrikanın yapımına başlanacağı sırada satın alınan yerin su ve elektirikten yoksun olduğu görülür. Telaşla başka bir arazi aranmağa başlanır. İkinci olay da İstanbul'un uygunsuz bir yerinde, eski bir fabrikada su sayacı imal eden bir sanayici, kuruluşunu genişletmeğe karar verir. Belediye yetkilileri fabrikasına şehir dışında endüstri sitesi olarak ayrılan yere taşınmasını salık verirler. Sanayici, belediyece endüstri sahası olarak ayrıldığına göre, bütün olanak ve hizmetlerin var olacağı düşüncesi ile fabrikanın inşasını tamamlar. Ne var ki sitede elektrik ve su olmadığını ancak o zaman öğrenir. Su konusunu halletmek için kuyu açmak zorunda kalır. Fakat elektrik işini çözümlenemediğinden fabrikasına düşük cereyanla çalıştırmak zorunluğuna ile karşılaşır. (Checchi and Company, Türkiye'de Sanayi Bölgeleri, Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümetlerine takdim edilmek üzere hazırlanmış rapor, Ankara 1964, s.9-10)

piyasa kurullarına bırakmış olmaları, batılı ülkelerin pek çoğunda dengesiz bir sanayileşme bünyesinin yaratılmasına yol açmıştır(106).

Konuya, geliştirmekte olan ülkelerdeki genel mekan organizasyonu açısından bakacak olursak, bu ülkelerin hızla sanayileşme ve bir alt yapı dönüşümü yapmağa çalıştıklarını görürüz. Özellikle, ikinci amaç firmanın kısa vadede karlılığı kriterine göre yer seçmeyi yetersiz bir yaklaşım yapmaktadır. Geliştirmekte olan ülkeler tarihi gelişmeleri süresinde, ürettikleri tarımsal maddeleri veya bunların birinci derecede değerlendirilmesi olan sanayi ürünlerini ihraç etmişlerdir. Bütün taşıma sistemleri bu ilişkilere uygun olarak dışarı açılan ağaç şemaları halinde gelişmiş, şehirler bunların kırılma noktalarında liman şehirleri olarak meydana gelmiştir (107). Böyle bir yapıya dayanan kısa süreli ekonomik tesirlilik analizleri, bu şemaya değiştirmekten çok kuvvetlendirecektir. Bu tip mekansal bir gelişme şeması bir ülkenin kendi kaynaklarını iç pazarı için kullanılmasının en iyi şeması değildir, istenilen bu şemanın tersine döndürülmesidir (108).

Sanayinin yer seçimi ancak yapılaşmış bir mekânda, başka bir deyişle alt yapısı gelişmiş bir yerde olacaktır.

(106) RUŞEN KELLEÇ, Şehir ve Bölge Plânlaması Bakımından Şehirleşme Hareketleri, Ankara 1961, s.181-182

(107) Bkz. Bu çalışma, s.22-23

(108) İLHAN TEKELİ, Geri Kalmış Ülkeler İçin Geleneksel Sanayi Yer Seçimi Teorilerinin Sınırları, Teksir, Ankara 1972, s.9

Alt yapıların özelliği bölünmez oluşudur. Ancak belirli bir minimum yatırım büyüklüğünden sonra alt yapı yatırımları verimli olur (109). Bu alt yapı verimliliğinin sağlanarak bazı özendirme tedbirlerinin de etkisi ile gelişmekte olan ülkelerde problemi tek firma yer seçimi sorunundan farklı olarak ulusal şehirleşme ve ekonomi politikasına yaklaştırmada "organize sanayi bölgeleri" nin kuruluş ve konum yeri faktörleri yolu ile ne şekilde etkilediğini incelemeye çalışalım.

A) Ham madde ve yardımcı madde

Ham madde kaynaklarına yakınlık kuruluş yeri faktörleri arasındaki önemini hala koruyor olmakla birlikte sanayi devriminin ilk yıllarındaki ağırlığını kaybetmekte olduğu söylenebilir. Ulaştırma olanaklarının gittikçe çoğalması bu faktörün önemini de bir çok işletme için azaltmaktadır.

Endüstri branşına göre farklılık göstermekle birlikte özellikle çabuk bozulabilen, hacimler dolayısı ile taşınmaları pahalı olan ya da hacimleri işlem sonucunda önemli ölçüde azalan ham maddeleri kullanan işletmeler için bu faktör önemini sürdürmektedir.

İşletmeler daima çıkarım faaliyetlerinin ürünlerine (madencilik-ormancılık) dayanmazlar. Bir çokları ham madde olarak diğer bir takım sanayi kollarının ürünlerini kullanırlar. Bir çoğunun çeşitli ham maddelere ve yarı mamullerine ihtiyacı vardır. Ayrıca sanayi kuruluşları nadiren tek bir ham madde kullanırlar. Bu durumda çeşitli ham maddeler, yine çeşitli yerlerden sağlanabildiği için ortaya karmaşık durumlar çıkar (110).

(109) a.g.k., s.13

(110) EROL TÜMERTEKİN- İktisadi Coğrafya, s.142

Organize Sanayi Bölgelerinin, ulaşım olanakları yönünden sağladıkları ve toplanma (111) sebebi ile yarı mamul sağlama kolaylığı, soruna bu yönden çözüm getirmeye çalışmaktadır.

B) Pazara Yakınlık

Bugün pazarlar hergün biraz daha genişleyip karmaşıklaşmaktadır (112). Bu yüzden artık pazara yakın olmanın yanında, işletmeyi pazara bağlayan ulaştırma sistemi ve taşıma ücretleri de gözönüne alınmalıdır(113). Organize sanayi bölgeleri kurulurken ulaştırma olanakları, üzerinde çok durulan konulardan biri olduğundan, bir çok işletme için bölge bu yönden de iyi bir kuruluş yeri niteliği göstermektedir. Ayrıca büyük işletmelerin çevresinde kurulacak yardımcı maddeler ve yarı mamuller üreten işletmeler için pazar problemi en iyi biçimde çözümlenmiş olmakta, "Sanayinin en büyük müşterisinin yine sanayi olduğu" (114) düşünülünce çözüm şeklinin önemi ortaya çıkmaktadır.

C) Ulaşım Olanakları :

Kuruluş yeri teorilerinin üzerinde durduğu başlıca etken taşıma giderleridir(115). Bütün endüstri dallarında hammaddelerin işletmeye getirilmesi ve mamulün işletmeden pazaralara taşınması gerekir.

(111) Toplanma konusunda Bkz. SUAT KESKİNOĞLU, Genel İşletme Ekonomisi Dersleri, C.I, 4.B, İstanbul 1970, s.122

(112) M.P.M., İşletme İdaresi, s.236

(113) İLHAN CEMALCILAR - ŞAN ÖZ ALP, s.59

Öbür koşullar eşit olmak şartı ile, bir işletme için bu iki ters yöndeki taşıma giderlerinin en az olduğu noktada bulunan yer, bu giderler yönünden iyi bir kuruluş yeri sayılır. Unutulmaması gereken bir konu da, modern endüstri teknolojisinde, ham madde kavramı içinde, ham maddeler kadar bir mamulun yapımına yarayan yan mamuller ve mamul bölüntülerinin de giriyor olmasıdır.(116).

Özet olarak denilebilir ki, işletmelerin çoğunun kuruluş yerinin seçilmesinde ulaştırma faktörüne öteki faktörlerden daha fazla önem verilmektedir. (117). Yolların durumu, köprülerin kapasiteleri, liman, iskele ve rıhtım bakımlarından kuruluş dönemlerinde, ağır ve hacimli makine parçalarının taşınmasına ve işletme dönemlerinde taşıma ekonomisi ve avantajı sağlayan büyük taşıtların kullanılmasına imkan verecek bir ulaştırma şebekesine bağlı veya bağlanması teknik ve ekonomik bakımdan mümkün olan bir kuruluş yerinin seçilmesi en önemli konudur(118).

-
- (114) Checchi and Company, Türkiye'de Sanayi Bölgeleri, Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümetlerine Takdim Edilmek Üzere Hazırlanmış Rapor, Ankara 1964, s.24
- (115) Bu konuda geniş bilgi için Bkz. LATİF ÇAKICI, Sanayi İşletmelerinin Kuruluş Yeri Seçiminde Ulaştırma Masraflarının Yeri ve Önemi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:225, İşletme İktisadı ve Muhasebe Enstitüsü Yayınları No:10, Ankara 1968.
- (116) MEHMET OLUÇ, İşletme Organizasyonu ve Yönetimi, C.I. İstanbul 1969, s.117
- (117) SUAT KESKİNOĞLU, Genel İşletme, s.115
- (118) DOĞAN BAYAR - İNAL CEM AŞKUN, s.48

Taşıma konusunda bağlantı yolları ile iç yolların kalitesi de büyük önem taşımaktadır. Yolların niteliği yükseldikçe taşımada sağlanacak avantajlarda yükselmektedir. Bağlantı yollarınının hazır olmadığı yerler seçildiğinde gerek bu tesislerin yapım giderleri ve gerekse bu yollar firmasının mülkiyet altında ise zaman zaman gerekecek bakım ve onarım giderleri birim maliyeti etkiliyecektir(119).

Organize sanayi bölgeleri kurulurken üzerinde en çok durulan konulardan biri ulaştırma olanaklarıdır. Örneğin ideal bir organize sanayibölgesi, yaz kış geçit veren bir şoseden en çok ikibuçuk kilometre uzaklıkta olmalıdır. Bölgeyi anayola bağliyan köprü ve menfezler, enaz yirmi-yirmi beş ton taşıyabilecek hale getirilmekte, bölge içi yollar bir trafik keşmekeşine, yükleme zorluklarına meydan vermeyecek tarza ve iyi kalite de inşa edilmektedir. Çok zaman her arsanın sınırına kadar telefon hattı bile çekilmiş bulunmaktadır(120).

D) İş Gücü

Bir işletmenin kurulması ve işletilmesi için gerekli unsurların başında, her çeşit bilinçli çabanın tek merkezi ve etkeni olan insan gücü gelir. Mekanizasyon ve otomasyon sayesinde gerekli insan gücü miktarını azaltmak olanak dışı değilse de tamamen kaldırıp yerine başka bir şey

(119) DOĞAN BAYAR, Sanayi işletmelerinde Yatırım Politikası, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını No: 106, s.99

(120) Checeki and Company, s.44

ikame etmek düşünülemez bile. Düz işçi ve vasıflı işçi bulunabilme olanağı kuruluş yeri seçilirken üzerinde durulması gereken faktörlerdendir.

Organize Sanayi Bölgelerinde kurulacak "iş öncesi eğitim merkezleri" yolu ile vasıflı işçi yetiştirilmesi olanağı bulunabileceği gibi, Sanayi işletmeleri arasındaki işçi mobilitesi de bu konuda yardımcı olabilmektedir. Ayrıca vasıfsız işçi temini yönünden, organize sanayi bölgelerinin yerleşme merkezlerinin yanında yakınında kurulmuş olmaları nedeni ile geçerli çözümler ileri sürmek mümkündür.

E) Enerji ve Yakıt

Modern sanayi herşeyden evvel makinalara dayanmaktadır. Bunların gerek yapılması, gerekse çalıştırılması insan gücünün çok üstünde enerjiyi gerektirmiştir. Bundan dolayı da enerji konusu kuruluş şartı olarak önem taşımaktadır. Bununla beraber bu önem zamanla büyük değişikliğe uğramıştır. Özellikle elektriğin keşfedilip geliştirilmesi ve çok az kayıpla yüksek voltajlı elektrik enerjisinin çok uzak mesafelere naklinin yapılabilmesi son yıllarda "enerji-sanayi" ilişkilerinde iki önemli sonuç doğurmuş bulunmaktadır (121).

1- Elektriğin sanayi faaliyetleri için öbür gerekli koşulların bulunduğu yerlere sevk edilerek buralarda da sanayinin gelişmesini sağlaması.

2- Eskiden beri sanayi faaliyetlerinin gelişmiş olduğu "sanayi bölgeleri" ne sevk edilebilmeleri ile bu tip bölgelerin daha da kuvvetlenmesini temin.

(121) EROL TÜMERTEKİN, İktisadi....., s.146

Organize Sanayi bölgelerinde elektrik enerjisinin nakli ve kullanılabilir hale getirilmesi için gerekli trafolar ve diğer tesisler bölge yönetimi tarafından kurulmakta, enerji hatları hemen yararlanmaya hazır olarak her parsel sınırına kadar çekilmektedir.

Son yıllarda ticari kullanım alanlarına girmeye başlayan nükleer enerji santrallerinin, daima büyük miktarlarda üretimde bulunmaları ve tesis için gerekli yatırımın büyük olması, bu santrallerin büyük enerji tüketim merkezlerinde kullanılmalarını gerektirmektedir. Böyle bir enerji üretim merkezinin ise, en iyi ve çabuk şekilde Organize Sanayi Bölgeleri yolu ile düzenlenebileceği açıktır.

Büyük yatırımların ve sanai faaliyetlerin bir arada kurulup, bulunacağı merkezler olan "Organize Sanayi Bölgeleri" nükleer santrallerin en etkin şekilde ve tam kapasite ile kullanabilecekleri yerlerdir.

F) Arazi ve İnşaat Masrafları

İşletmelerin kuruluşlarında gerek yatırım projelerinin hazırlanması gerekse uygulanması aşaması arazi, bina ve inşaat işleri ile yakından ilgili ve bağlantılı bulunmaktadır. Ne varki bu konuya başlangıçta genellikle fazla önem verilmemektedir. Fakat bu davranış, sonuçta bir çok aksaklıklar ortaya çıkarmakta, maliyetlerde artışlar, gecikmeler baş göstermekte ve işletmelerin ömürleri boyunca sürüp gidecek problemleri doğmaktadır (122).

Sanayi kurulan her yerde arazi fiatları yükselir, rahat çalışmaya ve gelecekteki genişleme ve yayılmalara olanak sağlayacak büyüklükte arsa başlangıçta temin edilmelidir. Kullanılacağı zamana kadar arsaya bağlanan paranın faizi kaybedilirken ve bu satın alma bedelinin kesri ile ifade edilirken, sanayiinin kurulmasından sonraki değer artışları beş, on yüz ve bazı hallerde daha da fazla misilleri bulacaktır. İlerde kesinlikle gerekecek arsanın baştan ucuza temini basiretli bir davranış olacaktır. (123), Dar bir saha içinde sıkışıp kalmış ve genişleme olanaklarından mahrum bırakılmış bir işletmenin ek yatırımlara girişmesi düşünülemediği gibi, üretim ve istihdam potansiyelini arttırmayacağıda açıktır(124).

Aynı önemde bir hususta arsanın topografik durumu ve zeminin özellikleridir. Topografinin inşaat için elverişli olması, düzeltilmesi gereken engebeler yönünden, zeminin sağlamlığı ise özel takviyeli temellere, istinat duvarlarına ve tecrit çalışmalarına yol açabilmesi nedeni ile önem taşır.

Organize Sanayi bölgelerinde, her türlü genişleme olanaklarını sağlayacak büyüklükte düzenlenmiş olan parceller, gerekli imla veya tesviye yapılmış olarak ve mümkün olduğu kadar ucuza, bir spekülasyon konusu olmadan (125)

(123) DOĞAN BAYAR-İNAL CEM AŞKUN, s.61

(124) ADNAN BENSEL, "Sanayiin Saha Temini Bakımından Gelişme Problemlerindeki Çeşitli Güçlükler", İstanbul Sanayi Odası Dergisi, S.6 (15 Ağustos) s.9

(125) NURETTİN ÖZŞİMŞEK, "Sanayide Kuruluş Yeri Seçimi" İktisat Dergisi C.11, S.71 (Mayıs 1970), s.18
- EYUP KARADAYI, "Sanayide Kuruluş Yeri Seçimi Etkilileyen Faktörler", İstanbul Sanayi Odası Dergisi, S.56 (15 Ekim 1970), s.39

uygun şartlarla girişimcinin yararına sunulmaktadır. Ayrıca, her türlü alt yapının parsel sınırına kadar getirilmiş olmasının inşaat masraflarını büyük ölçüde düşüreceği kuşkusuzca ileri sürülebilir(126).

G) Su Temini

Çok zaman, işletmenin kurulacağı yerdeki suyun kalitesi ve miktarı önemlidir. Yer seçimine etkisi yönünden su temini bazı endüstri dallarında en başta gelen faktör olmaktadır. Önem derecesi değişmekle birlikte hercanlı gibi her sanayiinde suya ihtiyacı olduğu ve susuz yerde sanayi kurulamayacağı açıktır.

Gerekli su şehir şebekesinden sağlanırsa bir ücret ödemek gerekir. Artezyen açılarak su temin edilmesi sabit yatırımı gerektirir. Nehir ve göl sularını kullanmak için ise bazı kimyasal işlemlerle temizlenmeleri gerektiğinden arıtma tesislerinin kurulması zorunludur (127).

Organize Sanayi Bölgelerinde çevredeki bütün yer altı ve yer üstü kaynaklarından yararlanarak bölgenin şimdiki ve gelecekteki su ihtiyacı sağlanmakta, isale hatları ve pompaj tesisleri ile işletmelerin ihtiyacı en iyi şekilde karşılanmaktadır.

Bir çok hallerde kirli suların akıtılması ve sanayi artıkları da işletmelerin başına dert olabilmektedir. Çevre sağlığı yönünden de büyük önem taşıyan bu konu, organize sanayi bölgelerinde tesis edilmiş olan drenaj kanalları ve septik kuyular yolu ile çözümlenmektedir.

(126) Arazi ve İnşaat Maliyeti konusunda bkz: DOĞAN BAYAR, Sanayi İşletmelerinden, s.94-99

(127) ŞAN ÖZ-ALP, İşletme Yönetimi, teksir, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Eskişehir 1973, s.79

H) Benzer Alanlarda Çalışan Firmalara Yakınlık

Benzer ya da aynı alanlarda çalışan firmalara yakınlık işletmelere bir çok avantajlar sağlayabilmektedir. Daha önce de işaret edildiği gibi bu yakınlık "Toplama" (Aglomerasyon) sebebi ile en iyi şekilde organize sanayi bölgelerinde mümkün olabilmektedir (128).

Çeşitli malzeme, servis ve ikmal endüstrilerinin hemen yanı başlarında olması, artıkların büyük bir yoğunluğunun para ile satılabilme olanağı, alıcıların bölgeye gidip gelme alışkanlığında olmaları ve nihayet problemlerinin benzerliği nedeni ile yöneticiler arası bilgi ve düşünce alışverişi kolaylığı bu avantajların en belli başlıları sayılabilir.

I) Toplumun Tipi

Bu faktörü genel olarak iki ana bölümde incelemek mümkündür.

- Büyük şehir
- Kasaba

Bu iki toplum tipinin kuruluş yeri faktörü olarak birbirlerine çeşitli yönlerden üstünlük ve sakıncaları düşünülebilir. Örneğin, Büyük şehirlerin, yerel bir pazar sağlaması, yan ve destekleyici endüstrilerden her an yararlanabilmesi, ulaştırma kolaylıkları öğrenim ve sağlık tesislerinin varlığı gibi avantajlarına karşılık, kasabalarda arazi ucuzdur, ilerde genişleme imkanları ço iyidir, yapı normları büyük şehirlerdeki kadar sıkı değildir (129).

(128) Bkz. Bu çalışma, s.2

(129) Milli Produktivite Merkezi, İşletme İdaresi, Yayın No:43, Ankara 1969, s.67

Organize sanayi bölgelerinde, daha önceki bölümlerde de açıklanmaya çalışıldığı gibi, bu iki toplum tipinin yararlı yönleri bir arada işletmelerin kullanımına sunulmakta, sakıncalı yönler ise mümkün olduğu kadar azaltılmaya çalışılmaktadır.

İ) Araştırma Olanakları (Eğitim Kuruluşları ve Laboratuvarlar)

Son yılların hızlı teknolojik ve bilimsel gelişim sürecinde araştırma ve geliştirme olanaklarının bulunabilme imkanı, girişimciler için kuruluş yerini etkileyen bir faktör olmaktadır.

Çok büyük firmalar kendi organizasyonları içerisinde büyük giderlere katlanarak araştırma ve geliştirme bölümleri kurmakta ve bu etkiyi bir dereceye kadar hafifletebilmektedirler. Buna karşılık daha küçük işletmeler için, kuruluş yeri olarak seçecekleri bölgede üniversite, yüksek okul ve araştırma laboratuvarı gibi kuruluşların bulunması önemini sürdürmektedir.

Organize Sanayi bölgeleri bu gibi kuruluşların bulunduğu yörelerde olmasalar bile, bölge bünyesinde kurulacak müşterek araştırma geliştirme laboratuvarları yolu ile bu isteğe firmalar açısından çok daha az masrafla cevap verebilen olanakını sağlayabilirler.

J) Toplumun Davranışı

Daha öncede açıklanmaya çalışıldığı gibi sanayileşme, şehirlerde çok çeşitli sosyal ve ekonomik problemlerin doğmasına neden olmaktadır (130).

(130) Bkz: Bu çalışma, s.1, 24 v.d.

Başlıcalarını, beledi hizmetlerin aksamaması, hava ve çevre kirlenmesi, gecekondu mahallelerinin oluşumu, trafik sıkışıklığı, yeşil sahaların azalması, fabrikaların pis ve çirkin görünüşleri olarak sayabileceğimiz bu problemler nedeni ile toplum gide gide sanayii bir istenmeyen komşu olarak görmeğe başlamakta ve çeşitli tepkiler göstermektedir.

Organize sanayi bölgeleri plânlanırken şehir palânlanması ile birlikte ele alındığı takdirde bu problemlere kolayca ve kendiliğinden çözüm bulunduğu görülecektir.

Ülkenin veya bölgenin imar ve iskan meselelerinden sorumlu kuruluşlarca, organize sanayi bölgesinde yapılacak yatırımlara paralel olarak yürütülecek iskan planlamaları ve sanayi bölgesi yakınlarında düzenlenecek gecekondu önleme ve çalışmaları ile mesken buhranı, gecekondu semtleri, beledi hizmet aksamaları gibi problemler daha doğrudan önlenebilecektir.

Bilindiği gibi, sanayi artıklarının atılması problemi organize bölgelerde drenaj kanalları ve septik kayular yolu ile çözüme kavuşturulmaya çalışılmaktadır. Bölge yönetmeliklerine konacak kısıtlayıcı ve zorlayıcı bazı maddeler yolu ile de fabrika binalarının düzgün, sıvalı, güzel görünümlü hale getirilmeleri, bina çevrelerindeki ve önlerindeki boşlukların düzenlenerek yeşil sahalara halinde devamlı bakım altında tutulmaları sağlanabilir.

Düzgün yolları, bakımlı yeşil sahaları, güzel görünümlü fabrika binaları ile organize sanayi bölgeleri, çevre halkı için çok daha sevinli bir komşu olacaklardır.

IV. 3- Organize Sanayi Bölgelerinin Kurulması ve İşletilmesi ile İlgili Problemler

Bütün planlama ve uygulamalarda olduğu gibi, organize Sanayi bölgelerinin geliştirilmesinde de amaç en kısa zamanda tutarlı bir sonuç alabilmektir. Tutarlı ve başarılı bir sonuç ise organize sanayi bölgesinin cansız bir alt yapı unsuru olmaktan çıkıp, bir an önce dinamik bir kompleks haline gelmesi demektir. Başka bir deyişle, başarı, organize sanayi bölgesinin toplum tarafından benimsenmesi ve sanayiciler tarafından aranan ve istenen bir ortam olması anlamını taşımaktadır (131)

Bu sonuçlara ulaşabilmek için de, daha bölgenin plânlama döneminden başlayarak kuruluş ve işletilme dönemlerine kadar doğabilecek pek çok probleme tutarlı ve devamlı çözümler bulabilmek gerekir.

Ekonomik temeldeki farklılıklar, teknik bilgi ve olanakların değişikliği, yatırım sermayesinin durumu, fiziki gereksinmelerin farklılığı ve çalışanların hayat standardı sanayi bölgesinin fiziki karakterinde rol oynayacak faktörlerdir.

Bütün bu ve benzeri faktörlere rağmen, sanayi bölgesinin sahip olması gereken asıl karakterini, geliştirmeyi gereksinme haline getiren nedenlerde aramak gerekmektedir. Bu sadece bir alt yapı gereği olabileceği gibi, alt yapıdan başka ekonomik, teknik veya eğitici bir ortam düşüncesi de olabilir.

(131) ESEN ONAT, Organize Sanayi Bölgeleri Fiziki Plânlama Esasları, Ankara 1969, s.23

Bölge kalkınmasından şehir planlaması ve çevre sorunlarına, istihdam yaratmaktan sınai kalkınmaya kadar pek çok amacın, birine, bir kaçına veya hepsine birden cevap verebilmek istek ve ümidi ile plânlanan ve kurulan organize sanayi bölgelerinde bu amaçlara ulaşılmaya çalışırken çok çeşitli ve karmaşık problemlerin oluşması da kaçınılmazdır.

IV. 3. 1- Organize Sanayi Bölgeleri için Yer Seçimini Etkiliyen Faktörler

Organize Sanayi Bölgesi için yer seçimi, geniş ve dar anlamı ile iki ayrı sorunu birden kapsamaktadır. Bunlardan geniş anlamda olan birinci sorun, organize sanayi bölgesinin ülkenin hangi bölgesinde geliştirilmesinin uygun olacağı sorundur ki, bu sorun genellikle bölgesel plânlama konuları ile yakından ilgili olmaktadır. Organize Sanayi bölgeleri teorisinin bölge plânlaması ve kalkınması içindeki yerine daha önce değinilmiş olduğundan bu bölümde konuya kurulması plânlanan organize sanayi bölgelerinin başarısı açısından kuruluş yerinin seçilmesini etkiliyecek bölgesel, fiziki ve sosyo ekonomik faktörler yönünden yaklaşılmağa çalışılacaktır. (132).

Her iki anlamı ile de organize sanayi bölgesi yerinin seçimi ekonomik nedenlere dayandırılması gereken bir sorundur. Bununla birlikte, konumluk yerinin seçilmesi söz konusu olduğunda, bazı ekonomik nedenlerin fiziksel olanaklarla sınırlandığı da görülmektedir (133).

(132) Organize sanayi bölgelerinin bölgesel planlama içindeki yeri ve önemi için bkz.

- Bu çalışma, s.19-27

- SABAHADDİN ZAİM, Bölge ve şehir planlaması..., s.22-40

(133) ESEN ONAT, s.23-24

Organize sanayi bölgesini finanse edecek ve kuracak kuruluşun niteliği, yer seçimini etkileyecek faktörlere bakış açısını özellikle bölgesel faktörlerde büyük çapta değiştirebilir.

Kâr amacı ile hareket eden özel kuruluşlar tarafından plânlanan bölgelerde, organize edilecek arazinin bir an önce satılıp paraya dönüşmesi önem taşıdığından, gelişmiş veya en azından hızla gelişmekte olan yörelerin yeğ tutulacağı doğaldır. Bölge devlet tarafından planlanmakta ise yer seçimine çok daha değişik açılardan bakmak gerekeceği tartışmasız kabul edilebilir. Yerel kuruluşlar tarafından (Sanayi Odaları, belediyeler ve bunun gibi) plânlanan organize bölgeleri için, bazı faktörler olumsuz yönde etkiliyor olsa bile büsbütün olumsuz bir sonuç çıkmıyorsa bölge seçiminde zaten başka alternatifin düşünülmesi açıktır.

Aşağıda, açıklanmaya çalışılacak olan sanayi bölgelerinin kuruluş yerini etkileyen faktörlerin önem derecelerinin, değişik bakış açılarına göre azalıp çoğalabileceği gözden uzak tutulmamalıdır. Bu nedenle, aşağıda sunulan sıralamanın bir "önem sıralaması" olmadığını özellikle belirtmek gerekir.

A- Bölgesel Faktörler

Bir organize sanayi bölgesini kurmaya başlamadan evvel bölgesel olanakların bu günkü ve gelecekteki potansiyelini saptamak için bir ön etüde gerek vardır. Bir tutarlılık raporuyla durumun ortaya konulması gerekir(134).

(134) ÖZDEMİR YARAR, Müessir Bir Kalkınma Aracı Organize Sanayi Bölgeleri, Ankara 1966, s.9

Böyle bir raporun hazırlanmasında bölgesel açıdan sırasıyla şu kriterleri incelemek gerekir.

- 1- Merkezi ve bölgesel yönetim sanayii teşvik konusunda özel tedbirler almış veya almayı plânlamış mıdır?
- 2- Bölgenin genel alt yapısının bu günkü ve gelecekteki durumu nedir?
- 3- Bölgenin ekonomik canlılığı ve ulusal açıdan taşıdığı önemin derecesi nedir?
- 4- Bölge çeşitli sanayiinin kurulmasına olanak sağlayacak gerek ulusal ve gerekse yöresel pazarlara sahip midir?
- 5- Bölgenin nüfus artış ve gelişme hızı ülke ortalamasına göre ne durumdadır?
- 6- Bölge modern işletmeler tarafından istihdam edilebilecek yetenekte veya bu yeteneği kolaylıkla kazanabilecek şekilde yetiştirilmesi olanakları bulunan iş gücüne veya ülkenin diğer merkezlerinden bu tip iş gücünü çekebilecek yerleşme olanaklarına sahip midir?
- 7- Organize sanayi bölgesinin sağlayacağı yararlarla gereksinme duyan ve bu yararların uyaracağı yatırımları yapabilecek sanayici ve sermaye sahipleri var mıdır?

Sayılan kriterlerin ve özel durumlar nedeni ile gerekebilecek diğer hususların da incelenmesinden sonra çeşitli bölgeler için alınan sonuçlar karşılaştırılarak organize sanayi bölgesinin kurulabileceği en uygun bölge tesbit edilmiş olur. (135).

(135) Sanayi bölgelerinin tesbiti konusunda Bkz.

-EROL TÜMERTEKİN, İktisadi Coğrafya, İstanbul, s. 166-18

B) Konumluk Yeri Seçimi

Organize sanayi bölgesinin kurulacağı bölgenin ve kentin kararlaştırılmasından sonra gelen sorun konumluk yerinin seçimidir. Bir görüşe göre nihai yer, seçiminin en uygun şekilde yapılabilmesi için en az beş ve en çok on ayrı arazi parçalarının incelenmesi gerekmektedir. (136). Doğaldır ki, organize sanayi bölgesi için konumluk yeri ararken ilk iş şehir plânında sanayi için yer ayrılıp ayrılmadığına bakmak olacaktır. Böyle bir ayırım yapılmış ise, ayrılan yerin organize sanayi bölgesi için uygun olup olmadığına da bakmak gerekir.

Sanayi bölgesinin kesin yerinin tesbitinde iki ana konunun incelenmesi gerekecektir. Bunlar 1. fiziksel yerleşme alanı, 2. sosyo-ekonomik faktörler olarak dizilmektedir:

a. Fiziksel Yerleşme Alanı

Bir organize sanayi bölgesinin kurulması ve gelişmesinde en önemli unsurlardan biri seçilecek konumluk yerinin

-
- EROL TÜMERTEKİN, İstanbul Sanayiinde Kuruluş Yeri, İstanbul 1972, s. 2-11
 - SABAHATTİN ZAİM, "İstanbul Sanayiinin İş gücü Bünyesi Bakımından ve Bölge ve Şehir Plânlaması Yönünden Gelişme İmkânları ve Sanayi Bölgelerinin Tesbit ve Tanzim Meselesi", İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 25, S. 1-2 (Ekim 1965 - Mart 1966), s. 62-69 Bu kriterlere karşı çıkan görüş için bkz.
 - NEJAT ÖLÇEN, "Sanayi Bölgeleri Seçiminde Kriterler" İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları, Ankara 1965, s. 28

(136) Checchi ant co, Industrial Districts for Turkey's Proposed Plans for a pilot Project at Bursa, Washington D.C. 1962, s. III, 6

Sahip olduğu çeşitli fiziksel koşullardır. Çevrede bulunabilecek çeşitli konumluk yerlerinin Organize Sanayi Bölgesi kurmaya elverişli bir duruma getirilmesi mümkündür. Bölgenin kurulmasına elverişli bu çeşitli yerlerin arasında bir seçim yapılırken göz önünde tutulması gereken en önemli nokta, sahip olduğu fiziki arıza ve özellikler dolayısıyla en az değişikliğe gerek gösteren veya gerekli değişikliklerin en ucuza yapılabilmesi mümkün olan bir yerin seçilmesidir (137).

Organize sanayi bölgeleri özellikle kamu kuruluşlarınınca plânlandıklarından, doğrudan doğruya toplum yararına işliyen dinamik bir güce sahiptirler. Bunun içindir ki, toplum ve toplumun iş merkezleri ile devamlı ve yakın bir ilişki kurmak ihtiyacındadırlar. Bu ihtiyaç, organize sanayi bölgesinin toplumun fiziki yerleşme düzeni içinde nasıl bir yere sahip olması gerektiğini, açıkça anlatmakta ve "çevre" sorununun önemini ortaya koymaktadır.

Organize sanayi bölgesini toplumun yerleşme düzeni dışında düşünüp, onu çevresiz bırakmak bir bakıma toplum yararına geliştirilen bir unsuru toplumsuz bırakmak demektir. Böyle bir durumda organize sanayi bölgesi, kesinlikle kendi çevresini yaratacak ve genellikle bu plânsız gelişme, organize sanayi bölgesi fonksiyonunu kötü bir şekilde etkileyecektir.

Estetik, sağlık ve güvenlik bakımlarından kötü ünitelerle çevrelenmiş veya çevrelenmesi olasılığı olan alanların organize sanayi bölgesi için seçilmesi halinde, alınması gerekli tedbirlerin fiziki plânlamaya yükleyeceği kayıplar peşinen kabul edilmelidir.

(137) Fiziki yerleşme alanının seçimi ile ilgili olarak çalışmanın sonuna "Fiziki Yerleşme Alanı Analiz Formu" örneği eklenmiş bulunmaktadır (Ek 1)

Organize sanayi bölgesinin planlı bir fiziki yerleşme ile çevrelenmiş olması halinde ise, fiziki planlama, kendi değerinden başka çevre değerini de koruyabilecek şekilde ele alınmalıdır.

Organize sanayi bölgesi fiziki yerleşme alanının istenmeyen ünitelerle çevrelenmiş olması, bölgeyi bu çevreden ayırabilecek bir takım, tampon alanların planlanmasına, yerleşme alanında büyük kayıpların egemen olmasına sebep olacaktır.

Fiziki yerleşme alanı, hangi ünitelerle çevrelenmiş olursa olsun, asıl konu, fiziki planlamayı çevre ile beraber ele alabilmek ve fiziki yerleşme alanının sınırlarını aşan bir inceleme ve planlama kavramına ulaşabilmektir.

Böylece, çevre ilişkileri daha iyi düzenlenmiş bir fiziki yerleşmeden beklenen ekonomik, sosyal ve fiziki amaçlara varmak olanak artacak, organize sanayi bölgesinin ve çevrenin değeri beraberce korunmuş olacaktır (138).

aa) Geliştirilecek Alanın Büyüklüğü

Fiziki yerleşme alanı, organize sanayi bölgesinin ne büyüklükte bir alan üzerine planlanması gerektiği sorununu da kapsamaktadır. Bu sorun her organize sanayi bölgesi için ayrı ayrı ele alınması ve bölgenin etki alanı içinde yapılacak ekonomik analizlere dayandırılması gereken bir konudur. Bir organize sanayi bölgesi için tutarlı olabilecek alan büyüklüğü, bir diğer bölge için tutarlı olmayabilir.

Organize sanayi bölgesinin alan ihtiyacının hesaplanmasında belirli bir sürede doğacak ihtiyacın karşılanması gözönünde tutulmalıdır. Ayrıca ileride yeni ek alanların açılmasına olanak verecek yerleşme düzeni meydana getirilmelidir.

Fiziki yerleşme alanının büyüklüğünün saptanmasında, kabul edilecek gelişme süresi içinde -genellikle 15-20 yıl olarak kabul edilmektedir- ekonomik analizlerin ortaya koyacağı maksimum alan saptanmalı ve bu alan fiziki geliştirme maloluşunun, satılabilir birim alana düşen miktarı yönünden de incelenmelidir (139).

Fiziksel yerleşme alanı büyüklüğünün saptanmasında diğer bir yöntem o yerleşme merkezinde sanayide çalışabilecek işçi sayısının hesaplanarak 30-40 işçi için 4.500 M² lik bir alanın plânlanmasıdır (140).

bb) Ulaşım Olanakları

Yakınında kurulacağı yerleşme merkezlerinin iç ve dış pazarlarına açılan bir güce sahip olacağı için, organize sanayi bölgesinin kolay ulaşılabilir yerlerde geliştirilmesi ve çeşitli ulaşım olanakları ile donatılması gerekmektedir. Bu zorunluluk, bir taraftan fiziki plânlamanın mevcut ulaşım olanaklarının değerlendirilmesini ve diğer taraflarda mevcut ulaşım olanaklarının fiziki plânlamaya çeşitli etkilerde bulunmasını gerektirmektedir.

(139) a.g.k., s. 48

(140) ÖZDEMİR YARAR, s. 11

Fiziki plânlamada en önemli rolü, karayolu ve demiryolu oynamaktadır. Havayolu, denizyolu gibi diğer olanaklar, ise mevcut tesislerin yeterliliği ile yöresel gereksinmeler oranında değer kazanacaktır. Son günlerdeki petrol bunalımından sonra demiryolunun, karayolu karşısında daha büyük önem kazanacağı da söylenebilir.

Bu konuda yapılabilecek daha sayısal değerlendirmeleri ise şöyle özetlemek mümkündür.

- Seçilecek yerleşme alanı yaz-kış geçit veren bir şose-den en çok 2,5 km. uzaklıkta bulunmalı veya küçük bir harcama ile bu niteliğin kazandırılması olanağı bulunan - dolgu, tesviye gibi inşaatlara ve köprü ve benzeri sanat yapılarını gerek göstermeden - bir şoseye en fazla 2,5 km, uzaklıkta olmalıdır.

- Alan yaz- kış geçit veren ve devamlı bakım altında tutulan sert düzeyli ana karayoluna - veya demir yoluna - en çok 7,5 km. uzaklıkta olmalıdır.

- Ana karayoluna (veya demiryoluna) bağlanan yolların ve bu yollar üzerindeki köprü, mecra, kemer ve kanalların en az 20 ton ağırlığı taşıyabilecek kapasitede olmalı veya bu kapasiteye kolaylıkla yükseltilebilmelidir (141).

cc) Topoğrafik Unsurlar

Organize sanayi bölgesi, gerek fonksiyonu gereği, gerekse üzerinde kurulacak sınıai işletmelerin modern bir teknikle işletilmesi yönünden, yatay sirkülasyonun büyük önem taşıdığı bir yerleşme düzeni sağlamalıdır.

Bu düzenin ekonomik olarak geliştirilebilmesi, fiziksel yerleşme alanının topografik yapısı bakımından büyük önem taşıması sonucunu doğurur. Topografik bakımdan fazla engebeli olanlar, fiziki yerleşmede kullanışsız sahalara ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bunun sonucunda fiziki yerleşme alanının ekonomik bir şekilde kullanılma olanağı kalmadığı gibi, alt yapı geliştirilmesinde kazı ve dolgu mal oluşunun artmasına neden olmaktadır.

Konuya "eğim" açısından bakıldığında, eğimi çok az olan alanlar, yatay suyu problemini ortaya çıkarmakta ve kanalizasyon-drenaj tesislerinin eğimden yararlanarak çalışması olanağını kısıtlamaktadır. Eğimi % 3-4'ün üzerine çıkan alanlarda yatay sirkülasyonunun gerektirdiği tek katlı yapı maloluşunu arttırmakta, parsel plânlamasını eğim yönünde etkilemekte ve bölge içi demiryolu yapımını güçleştirmektedir.

Bu söylenenleri özetleyecek olursak:

- Seçilecek fiziksel yerleşme alanının eğimi ve engebeli en az dolgu ve kazı harcamalarını gerektirecek durumda olmalıdır.

- Alan doğal bir akıntı olanağını verebilmelidir.

dd) Jeolojik Durum

Sınai tesislerin sağlam bir zemin üzerinde inşa edilmesinin yerleşme maloluşuna olumlu yönde etkileyeceği düşünülürse yerleşme alanının jeolojik yapısının taşıdığı önem ortaya çıkar. Taşıma gücü düşük olan zeminlerde, statik bakımdan büyük açıklıkların düşünülmesi gereken ve bu sebeple fazla yük doğuran sınai yapıların maloluşları etkilenecektir.

Ayrıca seçilecek alanın alüvyonlu olmaması ve son elli yıl içinde büyük su baskınlarına uğramamış olması gerekir. Alanın toprak altı ve toprak üstü su kaynakları yeterlilik açısından iyi bir jeolojik araştırmadan geçirilmelidir (142).

b- Sosyo-Ekonomik Faktörler

aa) Mülkiyet durumu ve satın alma bedelleri

Fiziki yerleşme alanının bir bütün olarak organize sanayi bölgesini planlayan kişi veya kuruluşların tasarrufunda olması gereği açıktır. Bu noktada seçilecek konumluk yerini oluşturan alanın halen kimlerin ya da hangi kuruluşların mülkiyeti altında bulunduğunun saptanmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Seçilecek alanın, değişik kişi ya da kuruluşların sahip olduğu birçok parçadan oluşuyor olması olanıdır. Bu durumda, bölgeyi plânlayan kuruluş, kamulaştırma yetkileri ile donatılmış bir kamu kuruluşu değil ise, seçilen alanda arazisi bulunan kişilerin bir ön anlaşma veya daha iyisi satış vaadi ile bağlanması kesinlikle gerekecektir. Bu işlem yapılmadan alanın satın alınmasına girişilirse, en uygunsuz yerde bulunan bir arazi parçasının sahibi arazisini satmak istemediğinde (ya da daha büyük bir olasılıkla kabul edilemeyecek kadar yüksek bir bedel istediğinde) içinden çıkılması güç problemlerle karşı karşıya kalınacağı açıktır.

Satın alınması gereken toplam alana ödenecek bedel konunun bir diğer yönünü oluşturmaktadır. Organize Sanayi Bölgelerinin amaçlarından birinin, girişimcilere ucuz arsa sağlamak olması nedeni ile bu nokta üzerinde önemle

durulmalıdır. Unutulmamalıdır ki hazırlanacak sanayi parselleri bölgenin tamamını kapsamayacak, alanın bir bölümü, hizmet yapıları, yollar, kanalizasyon ve drenaj tesisleri ile donatılacaktır.

Sanayiciye satılması düşünülen parsellerin olabilir (muhtemel) fiatları hesaplanırken, hizmet tesislerinin kaplayacağı alanların satın alma bedelleri ile kuruluş sırasında yapılacak diğer bütün harcamaların sanayi parsellerine yüklenmesi gerekeceği gözden kaçırılmamalıdır.

Ancak bütün bu girdilerin hesaba alınmasından sonra Sanayi parselleri için bulunacak olabilir (muhtemel) satış bedeli rasyonel bir çizgiyi aşmıyor ise seçilen alana sahip olabilmek için gereken girişimlere başlanabilir.

bb) Çevre Kirlenmesi

Doğanın ve tarihi değerlerin korunması yönündeki çabalar son günlerin en aktüel konuları içersindedir. İnsanlar, doğayı korurken aslında kendi yaşantılarını koruduklarını geç de olsa öğrenmişlerdir.

Sanayileşmiş toplumlar için bu konuda yapılabilecek az şey kalmış bulunmaktadır. Çevre kirlenmesi sorunu hızla gelişmekte, bütün ülkeler düzensiz bir sanayileşme ve şehirleşmeden arta kalan doğayı korumak, dolayısıyla kendi sağlıklarını korumak için her çareye baş vurmaktadırlar.

Çevre kirlenmesi sorunu henüz sanayileşmemiş ülkelerin şanslı oldukları az sayıda sorunlardan biridir. Kendi sanayileşme ve şehirleşme süreçlerini tamamlamamış olmaları

nedeniyle, dünyadaki örneklerden ders alıp doğayı korumak yolunda gerekli çabayı şimdiden göstermeli (143). ve "geç gelenlerin avantajı" (advantages of late comers) ndan yararlanmalıdırlar (144).

Şehirlerin çevresinde yer alan doğa ve kültür değerleri şehir hayatının en temelli unsurlarıdır. Bu değerlerin korunması ve sanayi yerleşmesinin var olan veya olabilecek turizm potansiyeline zarar vermiyecek şekilde düzenlenmesi gerekir (145).

Organize Sanayi Bölgeleri plânlanırken, sanayi gazları ve artıkları, kirli ve çok zaman zehirli sanayi sularının çevreye zarar vermemesi için gereken tedbirler kesinlikle düşünülmelidir (146).

Yukarıdan beri açıklanmaya çalışılan organize sanayi bölgelerinin yer seçimini etkileyen faktörleri özet olarak ve sistematik bir şekilde şöyle sıralayabiliriz.

- Seçilen yer, yeter büyüklükte bir alana sahip olmalı.
- Seçilen yerin şehir planındaki yeri tetkik edilmeli.

(143) İSMAIL CEM, Kendini Yok Eden Bir Şehir, Milliyet, 12 Haziran 1973, s.2

(144) "Geç gelenlerin avantajı" konusunda bkz. VURAL SAVAS, Kalkınma Ekonomisi, İstanbul 1974, s.178-179

(145) Örneğin ülkemizde Marmara sahillerinin büyük bir turizm potansiyeline sahip olduğu ve fakat düzensiz sanayi yerleşmesi nedeni ile bu olanığın kullanılamaz duruma getirildiği konusundaki tartışmalar sürüp gitmektedir.

(146) Bu tedbirlerin teknik ayrıtısı için Bkz. MUHİDDİN HULİN, "Deri Sanayi Merkezinin Yer Değiştirmesinde önemli bir Mesele", İstanbul Ticaret Odası Mecmuası, C.85, S.9-10 (Eylül-Ekim 1966) s.59 v.d.

- Seçilen yer, sanayici ve toplum tarafından benimsenebilmeli.
- Yeteri kadar taşıma gücünde ve her mevsim ulaşımına açık bir karayolu veya demiryolundan yararlanabilmeli.
- Çevrede bulunan hava alanı, liman gibi diğer ulaşım tesisleriyle bağlantı olmalı.
- Bölgenin su ihtiyacını karşılayabilecek yeraltı veya yerüstü kaynaklara sahip olmalı.
- Seçilen yer organize sanayi bölgesinin ihtiyacı olan miktar ve güçte enerji temin edebileceği tesislerden yararlanabilecek durumda olmalı.
- Alanı oluşturan arazi parçaları kolaylıkla ve ucuza satın alınıp birleştirilebilecek durumda olmalı.
- Son elli yıl içinde önemli bir doğal afetten etkilenmemiş olmalı.
- Topoğrafik durum gerek bölgenin, gerekse sanayi yapılarının kolay ve ekonomik şekilde yapımına elverişli olmalı.
- Arazinin eğimi, kanalizasyon ve drenaj şebekelerinin ekonomik olarak yapımı ve işletilmelerine ve - gerekiyorsa - demiryolu inşasına uygun olmalı.
- Zemin taşıma gücü, sanai yapılan kolay ve ekonomik olarak yapılmasına elverişli olmalı.
- Sanayi artıkları ve gazlarının çevre kirlenmesine neden olmadan ortadan kaldırılabilmesi için gerekli koşulları taşınmalı.

IV. 3. 2- Fiziki Plânlama Sorunları

Organize sanayi bölgelerinin fiziki bakımdan geliştirilmesi için yapılacak çalışmalarını dört grupta toplamak mümkündür.

- Parselasyon işlemleri,
- Bu parsellere kolaylıkla girilebilmesi için gerekli tedbirlerin alınması (Bölge içi yollar)
- Alt yapı hizmetlerinin inşaa ve organizasyonu
- İdare ve Hizmet binaları

Şimdi bu grupları tek tek incelemeye çalışalım (147).

A. Parselasyon İşlemleri

Organize sanayi bölgesinin fiziksel yerleşme alanı parsellere ayrılırken genellikle iki grup parselden söz açılabilir:

- 1) Sanayi Parselleri
- 2) Diğer alanlar.

Parselasyon çalışmaları yapılırken sanayi parsellerinin olabildiği kadar fazla yer tutması için çaba harcamak gerekir. Çünkü, bölgeye canlılık verecek ve asıl amaca ulaşılmasını sağlayacak parseller onlardır.

Diğer alanları ise, bölge için yollar ve diğer alt yapı tesislerinin kapladığı yerler, İdare ve hizmet binalarının arsaları ve yeşil saha ve şeritlerin parselleri oluşturur.

Parselasyon işlemleri yapılırken göz önünde tutulması gerekli unsurları şöyle sıralamak mümkündür:

- Satılamıyacak parsellerin en aza indirilmesine, Diğer bir anlatımla Sanayi parsellerinin en çoğa çıkarılmasına çalışılmalıdır.

(147) Fiziki Planların konusunda ayrıntılı teknik bilgi için bkz: ESEN ONAT, Organize Sanayi Bölgeleri Fiziki Planlama Esasları, Türkiye Odalar Birliği Yayını, Ankara 1969.

- Ayrılan her parselin bölge içi yollarla bağlantısı olmalı hatta mümkün olduğu kadar her parselin cephesi en azından bir tali sokağa bakıyor olmalıdır.
- Hazırlanacak sanayi parselleri çeşitli büyüklüklerde olmalıdır.
- Parselasyon, istendiğinde bir kaç parselin birleştirilmesine veya bir parseli bir diğer parselin belli bir kısmının kolaylıkla eklenebilmesine uygun şekilde düzenlenmelidir.
- Parseller, bölgedeki bütün hizmet tesislerinden kolaylıkla yararlanabilecek şekilde düzenlenmelidir.
- Parseller, her çeşit yapılan tamamlandığında bölgeye güzel bir görünüş verecek şekilde düzenlenmelidir. (Bölgede yapılacak binaların inşaa ve kontrolu ile ilgili sözleşmeler bu estetik görünüşü sağlayacak ve bu hususta bölge yöneticilerine gereken teminatı verecek şekilde hazırlanmalıdır).

B) Bölge İçi Yollar

Organize sanayi bölgelerinde iç yollar genellikle üç tür olarak düşünülür. Bunlar "hizmet yolları", "toplayıcı yollar" ve "ana yollar" dır.

- Hizmet Yolları; Özellikle kendi şeritleri üzerindeki parsellere hizmet eden yollardır. Diğer hizmet yollarındaki trafiğe geçit vermediklerinden trafik yoğunlukları fazla değildir. Bu nedenle genellikle 2 veya 3 izli olarak plânlanırlar.

- Toplayıcı Yollar; Kendi şeritleri üzerindeki parsellere hizmet etmekle birlikte, kendilerine açılan diğer hizmet yollarındaki trafiğide toplayarak, bölgenin ana yoluna ulaştırırlar. 3 veya 4 izli olarak plânlanırlar.

- Ana Yollar ; Bütün bölge trafiğini taşıyacak olan ve organize sanayi bölgesinin karayolu ile bağlantısını sağlayacak olan yollardır. En az 4 izli olarak plânlanmalıdır.

Bölge içi yollar plânlanırken dikkat edilmesi gereken noktalar şunlardır.

- Organize sanayi bölgesinin iç ve yaya yolları, fiziki yerleşme alanının yaklaşık olarak % 7 ile % 15 arasında bir bölümünü kaplamalıdır (148).

- Bölge içi yolların kaplıyacağı alan büyüdükçe, gerek yol yapımı ve gerekse sanayi parsellerine yüklenecek maloluşların da büyüyeceği, ayrıca sanayi parsellerine ayrılacak alanın azalacağı düşünülmelidir.

- Plânlanan yol şebekesi bölgenin gelecekteki trafik yükünü çekebilmelidir.

C) Diğer Alt Yapı Tesisleri

İç yollar dışında kalan diğer alt yapı tesislerinin en önemlileri şöyle dizilebilir.

- Eksiksiz bir su ikmal sistemi
- Elektrik enerjisi dağıtım sistemi
- Kanalizasyon ve drenaj tesisleri
- Sanayi artıkları ve çöplerin yok edilmesini sağlayacak organizasyon
- Sanayi parselleri sınırına kadar getirilecek telefon şebekesi

Bu tesislerin parça parça geliştirilmesi yerine bunlarla ilgili bütün işlerin tek bir organizasyon tarafından yapılmış olmasının maloluşlarda büyük ölçüde tasarruf sağlayacağı açıktır. Bu tip alt yapı hizmetlerinin bir organize sanayi bölgesinde en önemli unsurlardan olduğu düşünülerek bu konu üzerinde önemle durmak gerekir. Söz konusu alt yapı tesislerinin ekonomik bir şekilde geliştirilerek, kolay bir bakım sistemi ile işletilebilmesi için fiziki planlamada şu noktalar gözönünde bulundurulmalıdır.

- Alt yapı ile ilgili yeraltı şebekesi, yollar ya da yeşil şeritler altında yapılmalıdır. Yeşil bantlar altında düzenlenmiş bir şebekenin onarım işlerinde sağlayacağı kolaylık ve ekonomi açıktır.

- Alt yapıya ait yeraltı şebekesi kesinlikle donma derinliğinin altında bırakılmalıdır.

- Fiziki plânlama arazinin meyil durumuna uygun olarak yapılmalı ve kanalizasyon ve drenaj şebekelerinin eğimin sağlayacağı akıntı ile çalışma sağlanmalıdır.

D) Yönetim ve Hizmet Binaları

Organize sanayi bölgelerinin yönetimi ve bölge yönetimi tarafından sağlanacak müşterek hizmetlerle ilgili bina ve tesislerin sayı ve büyüklükleri her bölgenin özelliğine göre değişebilir. Ne varki söz konusu bina ve tesisler organize sanayi bölgesi içinde bir çekirdek meydana getiren genel hizmet bütününün birer parçası oldukları için bir bütün halinde plânlanmalıdırlar.

Bu bütünü oluşturacak olan her yapı, tek başına geliştirilmeğe uygun bir şekilde plânlanmalıdır. Böylece, genel hizmet binalarının bölgenin gelişmesine paralel ve uyumlu bir şekilde kademeli olarak geliştirilmesi sağlanmış olur. Bu kademeli gelişme, bölge kuruluşunun ilk yıllarında düşülebilecek finansman zorluklarına bir noktaya kadar çözüm getireceği gibi bu konuda doğabilecek aylık kapasite probleminide ortadan kaldıracaktır.

Hizmet, bütünü oluşturacak binaların sayı ve niteliklerinin her bölgenin kendi özelliklerine göre saptanması gerekmektedir birlikte şöyle bir genel sıralama yapılması mümkündür.

- İdare binası
- Kafeterya-Konferans salonu
- İş öncesi eğitim merkezi
- Merkezi ısıtma tesisi
- Sağlık merkezi
- P.T.T.
- Yangın söndürme tesisi
- Danışmanlık hizmetleri binası
- Tamir ve bakım atölyeleri
- Depo, antrepo binaları
- İş makineleri hangarları
- Çeşitli spor tesisleri

E) Yeşil Saha ve Bantlar

Organize sanayi bölgelerinin tipik özelliklerinden birisi düzgün ve bakımlı yeşil sahaları ile bir park görünümünde olmaları gereğidir.

Ne varki ayrıca bir yeşil saha plânlamasına gidilerek sanayi parsellerine ayrılabilcek alanın daraltılmaması gerekir. Sanayi parsellerine dokunmadan yeşil saha problemini çözebilmek için şu tedbirlerin alınması yeterli olabilir.

- Genel hizmet binalarının çevreleri yeşillendirilir.
- Bölge içi yolların kenarları yeşil bantlar halinde düzenlenir.
- Bölgeye ait tanpon alanlar yeşil saha olarak düzenlenir.
- Bölge yönetmeliklerine bu konuya ilişkin maddeler eklenerek sanayi parsellerinin boş kalacak bölümlerini yeşillendirmek zorunluluğu getirilir.

İKİNCİ BÖLÜM

UYGULAMADAKİ DURUM

I- DÜNYADA ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ KURULMUŞ BELLİ
BAŞLI ÜLKELERDEKİ UYGULAMA:

I.1. İngiltere'deki Organize Sanayi Bölgesi Uygulamaları:

İngiltere'de organize sanayi bölgelerinin ilk örneğine 1896 yılında Manchester çevresinde rastlanmaktadır. (149). Konunun önem kazanması ise Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllara rastlar (150).

1934 yılında çıkarılan, "Özel Alanlar Kalkındırma ve Geliştirme Kanunu" (Special areas-Development and Improvement Act) ile sanayiın yerleşmesi konusunda devlet bazı tedbirler almaya başlamıştır. Bu kanunla istenen, sanayii Güneye oranla geri kalmış olan Kuzey İngiltere'ye yaymaktır. Bu sırada çıkan İkinci Dünya Savaşı, hükümete savunma ve stratejik amaçları ileri sürerek bu işi kolaylaştırma olanağını vermiştir.

(149) GÜRBÜZ, s.2

(150) İskoçya ve İrlanda Organize Sanayi Bölgeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.

- Report of the Cumbernauld, East Kilbride, Glenrothes, Irvine and Livingston Development Corporations, Edinburgh, 1971
- IDA. (Industrial Development Authority), Industrial Development in Ireland, Belfast, 1972

1945 yılında çıkarılan, "Sanayinin Yayılması Kanunu" (Distribution of Industry Act) ve 1947 yılında çıkarılan "Şehir ve Bölge Planlaması Kanunu" (Town and Country Planning Act) ile hükumete, sanayii geri kalmış bölgelere yaymak için geniş olanaklar sağlanmıştır.

Bu kanunlara dayanılarak, geri kalmış yörelerde, sanayi bölgeleri (Industrial estates) geliştirilmiş ve bu bölgelerde satılık ya da kiralık hazır fabrika binaları da inşa edilmiştir. Yine bu bölgelerde çalışacak girişimcilere geniş krediler ve hibe şeklinde yardımlar, vergi indirimleri sağlanmıştır.

Özendirme tedbirlerinin çerçevesi, 1964 yılında, bu bölgelerde yapılacak yatırımlarda, inşaat maloluğunun % 10u makina maloluğunun % 25 inin devletçe karşılanmasına kadar genişlemiş bulunmaktaydı. Ayrıca, bu bölgelerde yapılacak yatırımların amortisman oranları tamamen serbest bırakılarak tamamının vergi matrahından düşürülmesi sağlanmıştır.

1965-1967 arasında mali yardımlar, arazi alımında % 35 e, inşaatta % 25 e kadar çıkmış bulunuyordu.

Bu özendirme tedbirlerinin uygulanması için, Devlet harcamaları, 1966-1967 de 80 milyon sterlin'e, 1968-1969 da ise 259 milyon sterlin'e ulaşmış bulunmaktadır. (151)

(151) G. MANNERS, D. HEMBLE, B. RODGERS ve K. WARREN, Regional Development in Britain, London 1972, s. 49-50

1971 yılındaki bir kararla Orta-Batı İskoçya'da ve Güney Galler'de kurulan sanayi bölgelerinde ilk üç yıl firmaların ödediği maaş ve ücretlerin % 50 si devletçe karşılanmış bulunmaktadır. (152).

Özel amortisman indirimleri ve sanayi binaları yapım indirimleri, 1973-1974 de 115 milyon sterlin, 1975-1976 da 450 milyon sterlin olarak plânlanmıştır. Bölgesel gelişme kredisi olarak aynı yıllarda, sırasıyla, 250 ve 300 milyon sterlin harcanması düşünülmektedir. (153).

İngiltere'de sanayi bölgeleri konusu iki şekilde ele alınmaktadır:

- Sadece Fiziki plânlama ve alt yapının hazırlanması (Industrial estates)
- Sanayi bölgeleri ile birlikte yeni bir şehrin de plânlanıp kurulması (New Town)

Birinci tür bölgeler "Industrial Estates Corporation" adı verilen kuruluşlar tarafından organize edilmektedir. Bölgeyle birlikte yeni bir şehrin de kurulması plânlandığında, daha büyük kuruluşlar olan, "Development Corporation" lar işi ele almaktadır.

Bu organizasyonların her iki türü de merkezi hükümete karşı sorumlu ve devlet bütçesinden ayrılan kaynakları kullanan devlet kuruluşlarıdır. Her bölge için ayrı ayrı kurulan bu corporation'ların birbirleriyle hiç bir kademe ilişkisi bulunmamaktadır.

(152) a.g.k., s. 60

(153) Industrial and Regional Development, (Presented to

Devlet bütçesinde bu konu için ayrılan para, altmış yıl vâde ve % 9 faizle "corporation" lara aktarılmakta, sanayi bölgesi için gerekli yatırımın bir bölümü ise uzun vâdeli devlet kredilerinden yararlanmakta olan yöresel idareler tarafından yapılmaktadır.

Bu kuruluşların kamulaştırma yetkisi olmakla birlikte, işin çabuk yürümesini sağlamak için, pazarlık suretiyle gerekli araziyi satın almayı tercih etmektedirler.

Her bölgenin başında, corporation'un atadığı, geniş yetkilerle donatılmış -tevzi için yer satın alma kararı dahil- bir müdür bulunmaktadır.

Bölgelerde daima bir "işçi eğitim merkezi" de bulunmakta ve buralarda eğitime gönderilen işçilerin ücretleri, erkek işçiler için haftada on sterlin, kadın işçiler için yedi sterlin olarak firmalara devletçe ödenmektedir. (154)

I.2 Diğer Ülkelerdeki Genel Durum

A) Amerika Birleşik Devletleri:

Amerika Birleşik Devletlerinde, hemen her konuda olduğu gibi organize sanayi bölgeleri de özel girişimciler eliyle geliştirilmiş bulunmaktadır.

parliament by the secretary of state for Trade and Industry by command of Her majesty), London 1972, s. 9
(154) ERGUN KAĞITÇIBAŞI, a. 5 ve dev.

Genellikle gayri menkul alım satımı ile uğraşan firmalar, demiryolu ve hava yolu şirketleri tarafından geliştirilen organize sanayi bölgeleri uygulamalarına özellikle İkinci Dünya Savaşından sonraki yıllarda daha çok raslanmaktadır. 1939 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde kurulmuş bulunan organize sanayi bölgeleri sayısı 33 iken 1940 ile 1949 yılları arasında 74 yeni uygulama daha görülmektedir. 1957 yılında ise toplam rakam 302 ye ulaşmakta, 1958 de büyük bir artışla 800 e ve 1959 yılında 1000 e varmaktadır. (155).

B) İtalya:

1957 yılında İtalya'da kurulmuş, organize sanayi bölgesi sayısı 22 yi bulmaktadır. 1957 ve 1959 yılında Güney İtalya'yı kalkındırmak amacı ile çıkarılan iki kanunda bir teşvik aracı olarak organize sanayi bölgelerinin önemine değinilmekte ve bu konuda hükümetçe yapılacak yardımlar şekle bağlanmaktadır. Buna göre, kuruluş yeri olarak bir organize sanayi bölgesini seçmiş olan firmalara bir devlet kuruluşu olan "Cassa" tarafından yatırım tutarının % 6 sı kadar bir bağış yapılmaktadır. Yatırım tutarı 19,2 milyon doları geçen entegre ve grup projelerinde bağış miktarı % 12 ye kadar çıkabilmektedir. Ayrıca yatırımlarının % 25 i nisbetinde düşük faizli kredi sağlanmaktadır (156).

-
- (155) MUHİTTİN GÜRBÜZ, Organize sanayi bölgelerinin Tanımı ve Türkiye'deki gelişimi, Eskişehir 1970, s. 2
- (156) Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Uygulama Gn. Md., Türkiye'de ve Dünyada teşvik tedbirleri, Ankara 1973, s.36-40

Yörelere sanayileşebilmesi için, Belediyeler, İller ve ticaret sanayi odaları tarafından, organize sanayi bölgeleri kurmak için özel konsorsiyumlar kurulabilmekte ve bu konsorsiyumlara Cassa (Cassa Par il Nezzogiorno) geniş çapta maddi yardımda bulunmaktadır. (157).

Sanayi bölgelerinde çalışmakta olan sınıai teşebbüsler, kendi işçileri için yapacakları ucuz mesken projelerinin % 35-40 ı kadar "Cossa" dan yardım alabilmektedirler. (158).

C) Hindistan:

Hindistan'da 1955-1956 yıllarında on ayrı organize sanayi bölgesi inşaatına birden başlanmış ve 1961 yılında bu sayı 80 e ulaşmış bulunmaktadır. (159).

Hindistan'da organize sanayi bölgelerinin finansmanı, devletin bütçeden ayırıp yöresel idarenin emrine verdiği fonlarla yapılmaktadır. Örneğin, Madras Eyaleti'nde ki uygulama için merkezi hükümet 1,5 milyon dolar değerinde bir parayı eyalet yönetimi emrine vermiş ve bu parayla gerçekleştirilen bölgede alt yapıdan başka üç tip fabrika binası da yapılmış bulunmaktadır.

(157) Güney İtalya'nın kalkınması için uygulanan teşvik tedbirleri hakkında geniş bilgi için bkz: DPT, Mezzogiomo'nun (İTALYA) kalkınma problemi ve Avrupa Ekonomik Topluluğunun Mezzogiorno'nun Kalkınmasına Katkısı. DPT 1043 - TUD: 17, Ankara 1971

(158) MEHMET AKMANSU, Güney İtalya Kalkınma Plânında Sanayi Teşvikleri, İktisat ve Maliye C.XII, S. 5 (Ağustos 1965), s. 153-154

(159) MOHİTTİN GÜRBÜZ, s. 3

Bölgede, kantin, kreş, postane, banka, yangın söndürme, hastane genel yarara açık depolar gibi hizmet tesislerinden başka, bir devlet kimya ve analiz laboratuvarı modern bir tav atölyesi, merkezi buhar ve havagazı tesisleri, işletmeleri açısından fazla yatırım gerektiren bazı alet ve presler ortak yarara sunulmuş bulunmaktadır (160)

II- TÜRKİYEDEKİ UYGULAMA

II.1. Genel Görünüş

Organize sanayi bölgeleri Türkiye için oldukça yeni bir kavramdır. Bu konu ilk defa 1961 yılında Sanayi Bakanlığınca A.I.D. kanalıyla getirtilen bir uzmanlar kurulunun hazırladığı raporda ele alınmış bulunmaktadır.

Bu raporda dokuz ayrı muhtemel sanayi bölgesi incelenmiş bulunmakla birlikte, Bursa Ticaret ve Sanayi Odasının işe sahip çıkması sonucu ilk uygulama Bursa'da yapılmış bulunmaktadır.

Bursa uygulamasının başarı kazanması sonucunda, Türkiye'nin birçok köşesinde organize sanayi bölgesi kurmak için adeta bir yarış başlamış bulunmaktadır.

Bu arada 983 sayılı kanunda (161) Bakanlar Kuruluna sanayi bölgeleri kurmak ve düzenlemek için gerektiğinde arazi istimlâk edebilme yetkisi verilmiştir. Bu kanunun "2/c" maddesi ile de, istimlâk edilen bu bölgelerde, gerektiğinde alt yapı tesislerinin tamamlanarak buralarda plân ve program hedeflerine uygun tesis kuracaklara arazinin vâdeli olarak devredileceği öngörülmüştür.

1. Kalkınma Plânının Uygulanması Esaslarına Dair

(161) Kalkınma plânının Uygulanması Esaslarına Dair
Kanun, No: 933

(RG. tarih: 11 Ağustos 1967, s. 12671).

Ne varki kısa bir süre sonra Anayasa Mahkemesi bu kanunun bazı bölümlerini ve bu arada sanayi bölgeleri ile ilgili "2/c" maddesinin bir kısmını iptal etmiş (162) ve bu kanuna dayanarak sanayi bölgeleri konusunda herhangi bir uygulama yapılmamıştır. (163).

Bununla birlikte, organize sanayi bölgelerinin kurulmasına yöresel kuruluşların (Ticaret ve Sanayi Odaları, belediyeler, il özel idareleri) girişimleri ile devam edilmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde uygulamalar, 1-kuruluşunu tamamlamış organize sanayi bölgeleri, 2- kuruluş halindeki organize sanayi bölgeleri, 3- plânlama aşamasındaki organize sanayi bölgeleri olarak üç bölümde incelenmiş bulunmaktadır.

(162) Anayasa Mahkemesi Kararı, Sayı: 1969/57

(163) Anayasa mahkemesinin bu iptal ile ilgili kararının gerekçesi şöyledir: "Kanunun 2/c bendi; özel kişilerin turistik tesisler kurup para kazanmaları için kararname ile özel mülklerin kamulaştırılmasını öngörmektedir. Bu maddede devlet parasıyla alt yapı işlerinin yapıldıktan sonra istenilen vade ve faizle bu yerlerin özel kişilere verilmesi yolu da açık tutulmuştur. Bireylerin yararı için kararname ile mülkiyet hakkı sınırlandırılmaz. Bu kararlar Anayasanın 36, 38 ve 40 ıncı maddelerine aykırıdır."

II. 2. Kuruluşunu Tamamlamış Organize Sanayi Bölgeleri

II. 2. 1. Bursa Organize Sanayi Bölgesi.

A- Kuruluş ve Finansman

1961 yılında Checcki and Co. firması Türkiyede Organize Sanayi Bölgeleri konusunu inceleyen bir etüt yapmıştır. (164) Bu etüt sonucunda, incelenen dört bölge (165) arasından Bursa yöresine öncelik verilmesi salık verilmiş bulunmaktadır (166).

1962 yılında, Maliye Bakanlığı ve (A.I.D.) den "Karşılık Paralar Fonu" kullanılarak sağlanan finansmanla Bursa Organize Sanayi Bölgesi inşa edilmeğe başlanmıştır.

Alınan kredi yılda % 3,5 faiz karşılığında 20 yıl vadeli olup, beş yıl inşaat süresi, beş yıl da daha sonra olmak üzere on yıllık bir ödemesiz süreye sahip bulunmaktadır. Bursa Ticaret ve Sanayi Odası finansmana % 10 oranında katılmıştır.

Bölge arazisinin özel şahısların sahibi olduğu büyük bir bölümü, hiç bir spekülâsyona meydan verilmeden, Ticaret ve Sanayi Odası tarafından "satış vadi" müessesesi işletilerek satın alınmış ve bölgenin inşaatı 1966 yılında tamamlanarak işletmeye açılmıştır.

(164) Checchi and Co. Industrial Districts for Turkey's proposed Plans for a pilot Project at Bursa, Washington D.C. 1962

Finansman Kaynakları ve harcama yerleri (1) nolu tabloda gösterilmiş bulunmaktadır.

Bursa Organize Sanayi Bölgesinin Finansman Kaynakları ve Harcama Yerleri

Tablo: 1

31-12-1966 itibariyle

Finansman Kaynağı	T.L.	Harcama Yerleri	T.L.	Tüm finansmana oranı
Maliye Bakanlığından Sağlanan kredi	26.200.000	Arazi iktisabı	3.558.000	
Bursa Ticaret ve Sanayi Odasının katkısı	1.825.000	-Arazi bedelleri (3.243.000)		
		-Tasarruf bonusu (106.000)		
		-Türlü Vergiler (209.000)		
		Topoğrafik harita	49.000	
		Su tesisleri	6.446.000	
		Enerji tesisleri	3.194.000	
		Bölge içi yollar	5.573.000	
		Kanalizasyon, dre.	2.760.000	
		İdare binası	224.000	
		Telefon tesisleri	420.000	
		Danışma ücretleri	79.000	
		Cari giderler	5.722.000	
Toplam	28.025.000	Toplam	28.025.000	100

Bursa Organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğü kayıtlarından yararlanılarak düzenlenmiştir.

(165) Raporda incelenen dört bölge şunlardır: 1. İstanbul-Adapazarı, 2. Zonguldak, 3. Adana-Mersin, 4. Bursa

(166) Bu salık vermeye dayanak olan kriterleri gösterir bir tablo çalışmanın sonuna eklenmiş bulunmaktadır. (ek 2)

B- Konum ve Altyapı

Bursa Organize Sanayi Bölgesi, Bursa'ya 13 kilometre, Bursa-İzmir Karayolu'na 5 km. ve Mudanya Limanına 19 km. uzaklıkta kurulmuş bulunmaktadır. Bursa-Mudanya karayolunun güneyinde toplam 2.677.702 metre kare alanı kaplıyan bölgenin bu alandan yararlanma şekli (2) nolu tabloda gösterilmiş bulunmaktadır.

Bursa Organize Sanayi Bölgesinde
Alanın Fiziki Kullanımı

- Tablo 2 -

Kullanım Yeri	M ²	Toplam alana oranı %
1- Doğrudan sanayicinin kullanmasına sunulmuş sanayi parselleri	1.078.460	40,28
2- Bölge içi yollarının kapladığı alan	296.816	11,08
3- İdare binaları için ayrılmış alan	32.250	1,20
4 - Yeşil bant için ayrılmış alan	97.000	3,64
5- Bölge gelişme alanı	886.890	33,12
a) Gelişme alanı olarak ayrılmış arazi 600.670 M ²		
b) Bölge dışında bir bölümü satın alınmak suretiyle sanayi arsası olarak kullanılabilecek arazi 256.220 M ²		
6- Bölgeye su sağlanması için satın alınan kuyu, isale hattı, depo alanı	210.620	7,86
7- Bölge drenaj ve kanalizasyonu için satın alınan açık kanal alanı	75.666	2,82
	<u>2.667.702</u>	<u>100,00</u>

Bursa Organize Sanayi Müdürlüğü kayıtlarından yararlanarak düzenlenmiştir.

Bölge birbirine dik ve paralel, mozaik parke kaplı, düzgün yollarla bloklara ayrılmıştır. Yolların genişliği 7-14 metre arasındadır. Trafiğin yüklü olabileceği yerlerde bulvarlar bulunmaktadır.

Adalar, açık drenaj kanallarıyla çevrelenmiştir. Yağış ve sanayi artığı sular için ayrı ayrı kanalizasyon sistemi yapılmış bulunmaktadır.

Su isalesi, bölgeye 3,5 km. uzaklıktan, Nilüfer Çayı yatağından, keson suyu sistemi ile sağlanmaya çalışılmaktadır. Üç adet ikişer bin tonluk rezervuar yapılmış olmasına rağmen, bölgenin su ihtiyacı halen karşılanamaz durumdadır.

Tevzi hattı ile birlikte 7.230.000 TL. harcanan ve 200 lt/sn su umulan ilk tesisten 1972 yılında ancak 35 lt/sn su alınabilmektedir.

Kuruluşta jeolojik araştırmaların gereği gibi yapılmamış olması sonucunda ortaya çıkan bu durum sanayicileri ve bölge yönetimini zaman zaman güç durumlarda bırakmakta ve geçici çözümler için sürekli harcamalara neden olmaktadır.

Bölgenin su ihtiyacının karşılanması için toplam 15 milyon liralık yatırım yapılması ve bu yatırımın tamamının bölge kaynaklarından karşılanması plânlanmış bulunmaktadır
(167)

(167) Bursa Organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğü, Sanayi Bölgesi Ekonomik Durumu, Teksir, Bursa 1973, s. 3

Elektrik, özel bir trafodan 34.000 volt'dan 6.300 volt'a indirgenerek sağlanmaktadır. Önümüzdeki yıllarda, bölge aydınlatılması için 1,8 milyon ₺. gelişme alanına enerji götürülmesi için ve 100 MW lık yedek bir trafo yapımı için 5 milyon lira harcanması plânlanmıştır.

Bölgede ortak hizmet tesisi olarak sadece PTT ve Sosyal Sigortalar Kurumu'nun kurduğu küçük bir dispanser bulunmaktadır. Yangın söndürme tesisi'nin yapımı bitirilmiş olup 1974 yılı içinde faaliyete geçirilmesi beklenmektedir.

Plânlanmış olmasına rağmen, kafeterya, konferans salonu, makina ve elektrik motorları tamir atölyesi gibi tesisler kurulamamıştır.

C- YÖNETİM

Bursa Organize Sanayi Bölgesinin yönetimi, Bursa Ticaret ve Sanayi Odasına bağlı "Sanayi Bölgesi İdare Komitesi"nin sorumluluğu ve denetimi altında, Bölge Müdürü tarafından yürütülmektedir. İdare komitesi, Ticaret ve Sanayi Odası Başkan Yardımcılarından birinin başkanlığında, oda yönetim kurulunun tayin ettiği bölgede tesisi olan iki sanayici, Oda Genel Sekreteri ve Bölge Müdüründen oluşmaktadır.

Aşağıda (1) nolu şemada, Bursa Organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğünün örgüt şeması çıkarılmış bulunmaktadır. Bilindiği gibi örgüt şemalarının düzenlenmesinde genellikle dört yönetim basamağı söz konusu olmaktadır; 1- Tepe yönetimi (top management), 2- Tepe altı yönetimi (intermediate management), 3- Orta yönetim (middle management), 4- gözetimsel yönetim (supervisory management) (168).

Şema incelendiğinde görüleceği gibi tepe yönetimi organında üç organ birden yer almaktadır. Bunun uygulamada doğuracağı kırtasiye ve zaman kaybı açıktır. Ayrıca, kararların bu üç organdan da geçirilmesi sorumluluğu bölge yönetiminin elini kolunu bağlamakta, derhal uygulamaya geçilmesi gereken ani karar alma anlarında iş bölge müdürünün insiyatif kullanabilme yeteneklerine bağlı kalmaktadır. Bu durumun işleri büyük ölçüde aksatacağı rahatça söylenebilir.

Şemada dikkati çeken ikinci husus, "yol-kanalizasyon şefliği" gibi gözetimsel bir orunun doğrudan bölge müdürüne bağlı olmasıdır. Böyle teknik bir bölümün teknik amirlik'e bağlanması, tepe yönetiminin daha üst seviyedeki problemlere ayıracağı zamanı çoğaltacağı gibi, fonksiyonel yönden de yararlı olacaktır. (169).

Bölgedeki sanayicilerle, bölge yönetimi arasındaki ilişkiler Ticaret ve Sanayi Odası tarafından hazırlanmış olan "Sanayi Bölgesi Talimatnamesi" uyarınca düzenlenmektedir.

Bu talimatname ile Organize Sanayi Bölgesi'nden arazi alımı, bina yapımı ve işletmeye geçişten sonraki dönem için bazı kısıtlamalar getirilmiş bulunmaktadır.

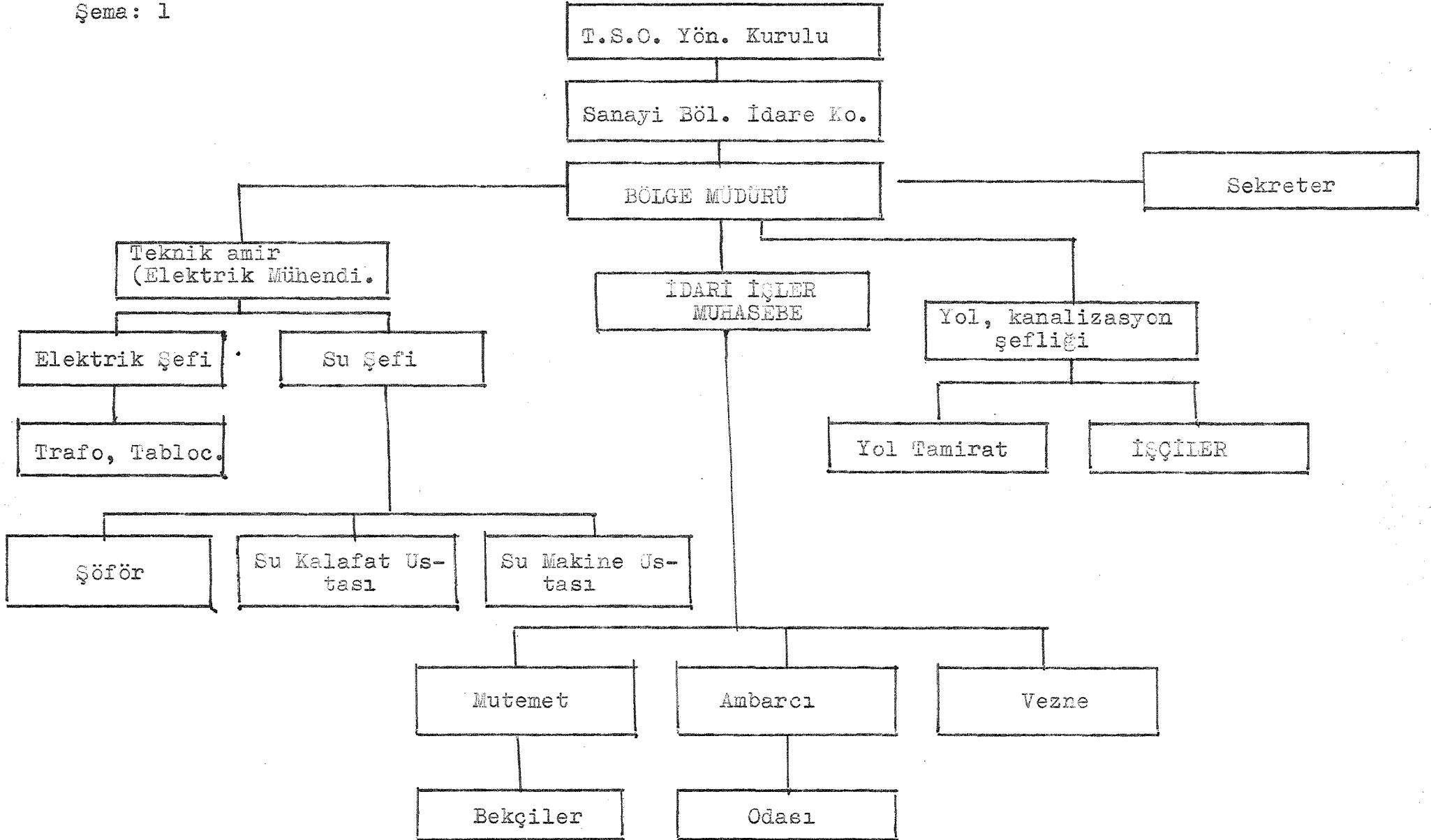
(168) İNAL CEM AŞKUN, "İşletmelerde örgüt şemaları ve klavuzları", Esader C. IV, S. 2, Ankara 1968, s. 93

(169) Bursa Organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğü görevi halen bir mühendis mimar tarafından yürütüldüğünden, yol-kanalizasyon şefliğinin elektrik mühendisi olan Teknik amire bağlanmayıp, doğrudan bölge müdürüne bağlı olması pratik bakımdan geçerli bir çözümdür. Ancak teorik açıdan yukarıda söylenenlerin geçerliği de her zaman ileri sürülebilir.

BURSA ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ

ÖRGÜT ŞEMASI

Şema: 1

Bölge arazisinin spekülasyon aracı ile alınmasını önlemek için, arazi alımında girişimcinin öncelikle bölge yönetimini ciddiyeti ve iyi niyetine inandırması ve bunun içinde bölgenin karşısına bir ön proje ile çıkması gerekmektedir.

Ayrıca, alınan parselde engeç bir yıl içinde inşaata başlanmalı ve inşaat projesinin bölge yönetimi tarafından onaylanmasından sonra iki buçuk yıl içinde üretime geçilmelidir (170).

Bu koşulların yerine getirilmemesi halinde, araziyi satın alan girişimcinin aldığı bedelle bölgeyi geri vermesi önceden güven altına alınmalıdır.

Bu koşulları yerine getirmediikleri için 1973 sonu itibariyle 19 firmaya satılan arazi geri alınmış bulunmaktadır. Bölgeye 70 firmaya arsa satılmış olduğuna göre, geri alma oranı % 25 i bulmaktadır.

Bunlar dışında sanayi bölgesi talimatnamesi ile, yapılacak binaların estetik ve mimari durumları, sanayi artıklarının atılması, parsellerde bırakılacak boşluk ve yeşillendirmek için yerler, binaların teknik özellikleri ve diğer birçok konuda kısıtlayıcı ve düzenleyici birçok koşullar getirilmiş bulunmaktadır.

(170) Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Sanayi Bölgesi Talimatnamesi, madde 13-14

(171) Bursa Organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğü "Bölgenin bu günkü Durumu ve 1973 Çalışmaları Hakkında Rapor", Teksir, Bursa 1974, s. 6-7

Elektrik ve su, bölgedeki sanayicilere maloluğun biraz üstünde bir bedelle bölge yönetimi tarafından satılmakta, aradaki fark, bölge cari harcamalarında kullanılmaktadır.

D- Bursa Organize Sanayi Bölgesinde Alınan Sonuçlar

1966 yılı sonunda işletmeye açılmış olan Bursa Organize Sanayi Bölgesinde alınan sonuçları karşılaştırmalı olarak ortaya koyabilmek için aşağıdaki (3), (4), ve (5) nolu tablolar düzenlenmiş bulunmaktadır. (3) nolu tablo incelendiğinde görülen, işletmeye açılmasından bu yana geçen yedi yıl içinde bölgede sanayiye ayrılmış arsa toplamının hemen tamamının satılmış bulunduğudır. (4) nolu tabloda, bölgede tüketilen elektrik enerjisi ve su miktarları ile 1972 yılına oranla artış yüzdeleri gösterilmiştir.

Bursa Organize Sanayi Bölgesinde Sanayi Parsellerinin Satışı

Tablo: 3

1973 Sonu itibariyle

Yıllar	Satılan Arsa M ²	Satılan Arsanın Toplam sanayi Parseline Oranı % itibariyle
1962	45.035	2,623
1965	42.140	2,455
1966	101.159	5,895
1967	65.756	3,830
1968	720.589	41,975
1969	30.051	1,751
1970	439.984	25,629
1971	61.365	3,575
1972	61.481	3,582
1973	128.410	7,480
	<u>1.695.980</u>	<u>% 98,793</u>

Bursa Organize Sanayi Bölgesinde Tüketilen Su
ve Elektrik Enerjisi

Tablo: 4

Su ve Enerji	Tüketim		Artış Oranı
	1972 (ilk 9 ay)	1973 (ilk 9 ay)	
Su	1.750.000 M ³	2.066.000 M ³	% 15
Elektrik	48.087.000 KW	61.296.600 KW	% 27,5

Tablo; Bursa Organize Sanayi Bölgesi Kayıtlarından yararlanarak düzenlenmiştir.

(5) nolu tablo, Bursa Organize Sanayi Bölgesinde, 1973 yılı sonu itibariyle yapılmış olan yatırım tutarını, yaratılan istihdamı, ödenen vergi ve sigorta primini göstermek için düzenlenmiş bulunmaktadır. Tablo, incelendiğinde de görüleceği gibi Bursa Organize Sanayi Bölgesi'nin işletmeye açıldığı 1966 yılından bu yana geçmiş olan, yedi yıl gibi bir dönem içinde, yaklaşık olarak; bir milyar ₺. yatırım gerçekleştirilmiş, 300 milyon lirayı aşan vergi, 20 milyon lira sigorta primi ödenmiş ve 6.500 kişiye yeni iş olanağı yaratılmış bulunmaktadır. Bölgedeki firmaların gerçekleştirdiği ihracat tutarı 40 milyon ₺. dir (172).

(172) Bu bilgileri kapsayan çok daha detaylı tablo çalışmanın sonuna eklenmiş bulunmaktadır (ek 3).

Bursa Organize Sanayi Bölgesinde Yapılmış Yatırımlar,
Yaratılan İstihdam, Ödenen Vergi ve Primler:

1972 sonu itibarıyla

Tablo: 5

	İşyerinde Çalışanlar			Yatırımlar		Ödenen Ver- giler TL	Ödenen Sigorta Primleri TL	
	İş S. Ort.	Teknik Eleman	Büro Pers	İşçi	Gayri menkul Makineler			
Otomatif ve Otomatif Yan Sanayii	37	233	306	1966	129.396.000	370.278.000	157.368.000	7.847.000
Tekstil	25	132	178	2907	195.925.000	223.122.000	156.562.000	9.496.000
Diğer	26	33	66	407	27.998.000	48.800.000	2.583.000	2.299.000
Toplam	88	398	550	5280	353.319.000	642.200.000	317.523.000	19.630.000

Tabloya kaynak teşkil eden rakamlar, Bursa Organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğünden
Saxlanmıştır.

II. 2.2 Manisa Organize Sanayi Bölgesi

Türkiye'de gerçekleşmiş olan ikinci uygulama "Manisa Organize Sanayi Bölgesi" dir.

Manisa Ticaret ve Sanayi Odası, Manisa Belediyesi ve Özel İdaresi tarafından kurulmuş bulunan bölge, İzmir-Manisa Karayolu üzerinde, İzmir'e 31,5 km. Manisaya 5,5 km. uzaklıktadır (173).

Sanayi Bakanlığından "Organize Sanayi Bölgeleri Kurma Fonu Yönetmeliği" uyarınca alınan 23 milyon TL. kredi ile gerçekleştirilen bölge, 18.357.000 M² lik bir alanı kaplamaktadır. Bu alanın % 78 i sanayi parsellerine, % 18,5 i alt yapı tesislerine, % 3,5 u genel hizmet binalarına ayrılmıştır. (174). Bu arazi, Bursa uygulamasında olduğu gibi satış vadi müessesesi uygulanarak, özel kişilerden satın alınmış bulunmaktadır.

Bölge içi yollar, beton asfalt olarak inşa edilmiş olup su, elektrik, kanalizasyon, drenaj ve telefon gibi diğer alt yapı unsurları sağlanmıştır. Genel hizmet binaları olarak, idare binası, kafeterya ve konferans salonu inşa edilmiştir.

(173) ERCÜMENT ŞENİNCİ, "Sanayicilerimiz ve Sanayi Bölgeleri", Sanayi Haberleri, S. 117 (Mart 1969), s. 28

(174) Naci AYDIN, "Manisa Organize Sanayi Bölgesi", M.P.M. verimlilik Bülteni C. I, S. 3 (Şubat 1972), s. 9

1966 yılında inşaatına başlanıp 1972 sonunda işletmeye açılmış olan Manisa Organize Sanayi Bölgesi için, Bursa uygulamasından ayrı olarak -Devletçe açılan krediye aracı olarak Türkiye Halk Bankası da sokulmuş bulunmaktadır. Bu sebeple % 3,5 olan faiz oranı, bankanın da çeşitli adlar altında aldığı yaklaşık % 2,5 oranındaki faiz ve komisyonlarla birlikte % 6 ya ulaşmış bulunmaktadır. Ayrıca ödemesiz süre, Bursa uygulamasındaki on yıla karşılık, beş yıl olarak saptanmıştır.

II. 3. Kuruluş Aşamasındaki Organize Sanayi Bölgeleri

II. 3. 1. Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi

Eskişehir-Ankara Kara yolunun kuzeyinde ve bitişiğinde Eskişehir'e 10 km. uzaklıkta 3 milyon M² (gelişme alanı dahil) lik bir alanda kurulmakta olan "Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi", ilk hesaplara göre 24,5 milyon ₺. bir yatırımı gerektirmektedir. Bu yatırımın % 90 ı Türkiye Halk Bankası aracılığı ile Sanayi Bakanlığı'ndan sağlanmış olup % 10 u girişimci kuruluş olan "Eskişehir Sanayi Odası" tarafından karşılanacaktır. Kredinin vadesi, ilk beş yılı ödemesiz süre olmak üzere 25 yıldır. Faiz oranı "Organize Sanayi Bölgeleri Kurma Fonu Yönetmeliği" uyarınca % 3,5 olarak tesbit edilmişse de (Md. 12) aracı bankanın da tahakkuk ettireceği faiz ve komisyon ile birlikte % 5-6 dolaylarında olacağı söylenebilir.

Toplam yatırım tutarının yıllara bölünüşü şöyle plânlanmıştır (175):

<u>Yıllar</u>	<u>T.L.</u>	<u>Yatırım Tutarına Oranı</u>
1. yıl	9.700.000	% 40
2. yıl	7.700.000	% 31
3. yıl	7.100.000	% 29
	<hr/>	<hr/>
	24.500.000	% 100

% 85 i sanayi parselleri, % 15 i alt yapı ve genel hizmet binaları için ayrılması plânlanmış olan arazide, 1973 yılı içinde yapım çalışmalarına başlanmış olup halen inşaata devam edilmektedir.

Eskişehir'deki diğer uygulama ve plânlamalardan ayrı olarak, "Eskişehir Sanayi Bölgesi" ile birlikte bir keresteciler sitesinin (nedense küçük sanayi sitesi değil) kuruluyor olması ne kadar anlaşılmazsa, bölge ile birlikte, bir "İstihdam Öncesi Eğitim Merkezi" nin de plânlanmış olması o kadar övgüye değer bir girişim olarak gözükmektedir.

(175) Türkiye Odalar Birliği, Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi, Aralık 1971, s. 55

II. 3. 2. Gaziantep ve Konya Organize Sanayi Bölgeleri

A) Gaziantep Organize Sanayi Bölgesi

Girişim, Ticaret ve Sanayi Odası, Belediye ve İl Özel İdaresi tarafından yapılmıştır. Şehrin batısında, beş pınar mevkiinden Gaziantep-Adana-Maraş Karayolu üzerinde, kente 12 km. uzaklıkta, 2 milyon M² nin üzerinde bir alanda kurulmaktadır. Arazinin iktisabı, İl Özel İdaresi'nin kamulaştırma yetkisinden yararlanılarak gerçekleştirilmiştir.

1971 yılında başlanıp, 1975 yılında bitirilmesi plânlanan inşaatın keşif bedeli 33,5 milyon ₺. olup, girişimcilerin katkısı % 10 oranındadır.

15-3-1973 tarihi itibariyle, kamulaştırma için yaklaşık 3 milyon liralık ödeme yapılmıştır. Kamulaştırma ve parse-lasyon yönünden gerçekleşme oranı % 100, tüm inşaat ve yatırım yönünden % 18 dir. Sanayi parselleri toplamı 1.745.685 M², tüm alana oranı % 81 dir. Bu alanın 233.000 M² si çeşitli kuruluşlara opsiyonlanmış durumda bulunmaktadır (176).

Gaziantep Organize Sanayi Bölgesi için, kurulmakta olan küçük sanatlar sitesine uzaklığı önemli bir sakınca olarak ileri sürülmektedir. (177)

(176) Sanayi Bakanlığı Organize Sanayi Bölgeleri Dairesi Müdürlüğü arşivlerinden derlenmiştir.

(177) İller Bankası, Gaziantep kent Bülteni, Ankara 1972, s. 53

B) Konya Organize Sanayi Bölgesi

Konya Belediyesi'nin girişimi ile Konya-Ankara Karayolu üzerinde, Konya'ya 6,5 km. uzaklıkta, Belediyece kamulaştırılan bir milyon metrekarelik bir alan üzerinde 1967 yılında inşaat başlanmış bulunmaktadır. Bu alanın 800 bin M² si sanayi parseline, (% 80), 200 bin M² si yeşil saha, yol vb. alt yapı tesislerine ayrılmıştır.

Keşif bedeli yaklaşık 14 milyon TL. olan bu bölgede 11-3-1973 tarihi itibarıyla gerçekleştirme oranları şöyledir:

İç yollar	% 100
Kanalizasyon-drenaj	% 95
Elektrik	% 70
Su	% 100

Bölgenin gerçekleşmesi için gerekli finansman, Sanayi Bakanlığından, "Organize Sanayi Bölgeleri Kurma Fonu Yönetmeliği" uyarınca sağlanmış bulunmaktadır (178).

II. 4. Plânlama Aşamasındaki Organize Sanayi Bölgeleri

II. 4. 1. Ankara Organize Sanayi Bölgesi

On yılı aşan bir zamandan beri Ankara Sanayi Odası'nca Ankara'da Organize Sanayi Bölgesi kurulması için çaba gösterilmekle birlikte bu güne kadar bu konuda bir sonuca ulaşılmamıştır.

(178) Sanayi Bakanlığı Organize Sanayi Bölgeleri Dairesi Müdürlüğü arşivlerinden derlenmiştir.

Ankara'ya 9 km. uzaklıkta, Ankara-İstanbul Karayolu üzerinde 2 milyon M² lik bir alan sanayi bölgesi için seçilmiş olmakla birlikte çeşitli engeller, işin gerçekleştirilmesini bu güne kadar önlemiş bulunmaktadır. (179).

Seçilen yerin, oda yöneticileri tarafından gürültülü bir şekilde ilân edilmiş olması, bu alanda fiyatların yükselmesine sebep olmuştur. Bu nedenle diğer bölgelerde rahatça işletilen "Satış vadi" müessesesi Ankara'da işletilememiş ve Sanayi Odasınınca arazi iktisap edilememiştir.

Bu başarısızlık üzerine, 933 sayılı kanun uyarınca arazinin Sanayi Bakanlığınca kamulaştırılması yoluna gidilmek istenmişse de, bu arada Anayasa Mahkemesinin, 933 sayılı kanunun bu konuyla ilgili bölümünü iptal etmesi ile bir kere daha konu ortada kalmıştır.

Son günlerde Ankara'nın yeni Belediye Başkanı, Organize Sanayi Bölgesinin kentin çok daha uzağında kurulması gerektiğini ve seçilmiş olan yere, bu nedenle karşı çıkacağını açıklamış bulunmaktadır. Bu açıklamalardan sonra çıkacak tartışmanın, Ankara Organize Sanayi Bölgesi'nin kuruluşunu bir müddet daha ileriye atacağı söylenebilir.

(179) ERDEM ARIKAN, "Ankara Organize Sanayi Bölgesi",
Barış, S. 18078 (20 Aralık 1973), s. 2

III- TÜRKİYEDE ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNDE
UYGULAMADA KARŞILAŞILAN BAŞLICA SORUNLAR

III. 1. Genel Görünüş

Türkiye'de bu güne kadar olagelmış uygulamada, organize sanayi bölgeleri yöresel kamu kuruluşları tarafından kurulmuş bulunmaktadır. Kuruluş kanunlarında veya daha sonra hiç bir yöresel kamu kuruluşuna bu konuda açıkça görev verilmiş olmakla birlikte, konunun, yörenin sanayileşmesi, yeni yatırımların uyarılarak istihdam problemine çözüm bulunması ve şehirleşme meselelerindeki önemini anlayan yöresel kuruluşlar hızla bu konuda girişimlerde bulunmaya başlamışlardır.

Uygulamada bu girişimler sanayi odaları, ticaret ve sanayi odaları, belediyeler ve il özel idarelerinden biri veya birkaçı tarafından yapılmakta ve bu konuyu belirliyen ve düzenliyen bir kanun olmaması nedeni ile bazen uzun uğraşmalara rağmen sonuçlanamamaktadır.

Organize sanayi bölgesi kurma girişiminin tutarlı olabilmesi için, ilk plânda gözetilecek iki unsur üzerinde durulabilir:

1- Girişimde bulunan yöresel kuruluş, organize sanayi bölgesinin kurulabilmesi için gerekli borçlanmalardan doğacak sorumluluğu taşımağa hazır ve yeterli olmalı ve finansmanın bir bölümünü kendi olanakları ile karşılayabilmelidir.

2- Bu kuruluş, bölge kurulurken ve kurulduktan sonra

bölgenin yönetim sorumluluğunu taşıyabilecek aktif bir örgütte sahip olmalıdır (180).

Türkiye'de devlet tarafından bu konuda hazırlanmış ilk ve tek resmi belge olan "Organize Sanayi Bölgeleri Kurma Fonu Yönetmeliği" nde bu konuda girişimde bulunabilecek kuruluşlar "Müteşebbüs Teşekkül" başlığı altında şöyle sıralanmış bulunmaktadır (M. 2/g):

- 1) Sanayi Odaları
- 2) Ticaret ve Sanayi Odaları
- 3) Ticaret Odaları
- 4) Belediyeler
- 5) Özel İdareler
- 6) Sanayicilerin kendi aralarında Organize Sanayi Bölgesi tesis etmek maksadıyla kuracakları kooperatifler.
- 7) Yukarıdaki fıkralarda yazılı iki veya daha fazla müteşebbüs teşekkülün müşterek teşebbüsleri.

III. 2. Organize Sanayi Bölgelerinin Finansmanında Karşılaşılan Sorunlar:

Finansman yönünden en uygun koşullar bu konudaki ilk kuruluş olan Bursa Organize Sanayi Bölgesi'nde bulunmaktadır (181).

Bursa uygulamasından sonra, konuyla Sanayi Bakanlığı ilgilenmeğe başlamış ve bu Bakanlıkça bir "Organize Sanayi

(181) Bkz. Bu çalışma s.

Bölgeleri Kurma Fonu Yönetmeliği" düzenlenerek 1967 yılında yürürlüğe konmuştur (182).

Yönetmelik incelendiğinde, Organize sanayi bölgeleri'nin kurulmasını ve finansmanını sağlamak ve kolaylaştırmak için hazırlanmış olmasına karşın, gereksiz yere pahalılaştıran ve zorlaştıran bazı koşulları da beraberinde getirdiği görülmektedir.

Devlet bütçesinden ayrılarak organize sanayi bölgeleri kurulmasına tahsis edilmiş olan fonlar, Yönetmeliğin 2 inci maddesinde sayılan ve birer kamu kuruluşu olan girişimcilere Türkiye Halk Bankası aracılığı ile verilmektedir (183). Bu aracılık sonucunda işlemler gereksiz yere uzamakta ve Banka'nın girişimci kuruluşu ödenen her hakediş üzerinden aldığı % 2,5 oranındaki komisyon ve türlü muamele masraf ve harçları yüzünden krediye ödenen fiat artmaktadır.

Girişimci kamu kuruluşlarının verdiği ve onayladığı belgeleri, ihaleler, ithalât-ihracat işlemleri gibi pek çok yerde geçerli sayan Devlet, aynı kamu kuruluşuna vereceği kredi ile ilgili sözleşmede noterin imza onayını aramak gibi bir çelişkiye düşmektedir. Bu çelişki girişimci kuruluşların büyük tutarlara ulaşan noter harçları ödemesine neden olmaktadır (184).

(182) Bu yönetmeliğin ilk şekli (28 Ekim 1967) tarihli Resmi Gazete'de yayınlanmış, daha sonra 29 Nisan 1969 ve 24 Şubat 1972 tarihli Resmi Gazete'lerle iki defa değişiklik yapılmıştır.

(183) Organize Sanayi Bölgeleri Kurma Yönetmeliği'nin 2 inci maddesinde adı geçen bu konuda girişimde bulunabilecek

Yönetmelikte, açılacak kredinin faizi % 3,5, vade 25 yıl ve ödemesiz süre 5 yıl olarak saptanmış bulunmaktadır. Girişimci kuruluşun finansmana en az % 10 oranında katılması gerekir.

III. 3. Organize Sanayi Bölgeleri İçin Arazi İktisabı:

Arazi iktisabında karşılaşılan güçlükler, organize sanayi bölgesinin kurulacağı arazinin mülkiyet durumuna göre değişiklikler göstermektedir.

Seçilen yer hazineye veya herhangi bir kamu kuruluşuna ait ise, bürokratik engelleri aşma başarısı gösterildiği anda çözüme ulaşılabilmektedir.

Ne var ki, konu her zaman bu kadar basit değildir. Genellikle seçilen yer, birçok parçalara bölünmüş halde ve pek çok kimsenin tasarrufu altında bulunabilmektedir. Anayasa Mahkemesinin (933) sayılı kanunun, sanayi bölgeleri kurulması için kamulaştırma yetkisi veren maddelerini iptal etmesinden sonra (185), arazi sahipleri ile pazarlığa oturmak ve satış vadi müessesesini işletmekten başka çıkar yol kalmamış bulunmaktadır.

kuruluşlardan sadece 6. sıradaki "sanayicilerin kendi aralarında kuracakları kooperatifler" kamu kuruluşu niteliğinde değildir.

(185) Bu konuda (163) sayılı dipnota bakınız.

Bu durumda, bölgenin kurulacağı yerdeki arazi fiyatları yükselmeye başlamakta ve zaman zaman bölge kuruluşunun bu nedenle engellendiği görülmektedir.

Bu güçlükler nedeni ile bazı uygulamalarda, kuruluş yeri olarak, inceleme sonuçları olumsuz olsa bile, hazineye ait olanların bulunduğu yörelerin seçilmesi beklenebilir.

III. 4. Organize Sanayi Bölgelerinde İşletme Döneminde Karşılaşılan Sorunlar:

İşletme döneminde sorunlar genellikle kuruluş aşamasında yapılan yanlış değerlendirme ve eksik yapım nedeniyle ortaya çıkmaktadır.

Şimdilik bu konudaki tek laboratuvar olan Bursa Organize Sanayi Bölgesi'ndeki sorunlar başlıca üç grupta toplanabilir:

1- Kuruluş döneminde yapılan jeolojik ve hidrografik araştırma ve incelemelerin yetersizliği nedeniyle sanayi suyu yeterli değildir. Sorunun çözümü uzun zamana gerek gösterdiğinden temel çözüm sağlanana kadar, geçici çözümler için yapılan harcamalara alt yapı maloluşu paralel olarak yükselmekte, suyun azlığı ekonomik kayıplara neden olmaktadır.

2- Kuruluş döneminde, finansal güçlükler nedeni ile yapılmış bulunan müşterek hizmet tesislerinin yokluğu bölgede sağlanabilecek işletme dışı tasarrufları düşük düzeyde tutmaktadır.

3- Bölge yönetiminin düzenlenmesinde yapılmış olan örgütlendirme yanlışları ve aşırı denetleme isteği nedeni ile karar alma ve uygulama süreçleri yavaş işlemektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ

I- Genel Sonuçlar

I.1. Ulusal Ekonomi Yönlünden

20. Yüzyılda "ekonomik gelişme" teriminin yerini gide- rek "sanayileşme" sözcüğü almaktadır. Dünyamızın bu gün ulaştığı gelişme düzeyinde, özellikle az gelişmiş ülkeler için "sanayileşme" sorunu bir "yaşama savaşı" halini almış bulunmaktadır. Bu savaşı kazanmak için, tarım sektöründen sanayi sektörüne kaynak transferi sağlamak gerekecektir. Bu transferin ise asgari şartı, sanayi sektöründe yaratılacak iş olanaklarınının sanayi sektöründeki faal nüfus artışlarından daha büyük olmasıdır (136).

Yüzyılımızda, bu amaca ulaşmak için çaba harcayan toplumların, geçen yüzyıldaki sanayileşme sürecinden alacakları çok dersler vardır. Bunların birincisi ve en önemlisi, sanayinin bölgeler arasında dengesiz dağılmasının yarattığı sosyal sorunlardır.

Bu nedenle, zamanımızda, kalkınmada bölgeler arası denge sağlanmasına ve sanayileşmede geri kalmış bölgelere öncelik tanınmasına önem verilmektedir.

Sanayileşmede bölgeler arası denge sağlamak üzere kullanılan araçlardan biri de bölge kalkınma planlarınının hızlandırılmasıdır.

(186) Türkiye Ekonomi Kurumu İktisadi Araştırmalar Enstitüsü, "Türkiye'nin Sanayileşmesi Sorunu Semineri, Ankara 1970, s.8.

Geri kalmış bölgelerin kalkandırılması sorunu bir nokta da geri kalmış bölgedeki ekonomik kaynakları harekete geçirme ve gelişmiş bölgelerden az gelişmiş bölgelere doğru ekonomik kaynakları çekme sorunudur. Bu sorunun çözümü için en çok yararlanılan araçlardan biri de ülkenin çeşitli yerlerinde sanayii yerleştirme sitelerinin-Organize sanayi bölgelerinin-kurulmasıdır. Bu kuruluşlar bir yandan sanayileşmiş bölgelerin fazla büyümesine engel olurken, diğer yandan ekonomik kaynakları kendilerine çekerler (187)

Sanayiın kuruluş yeri faktörlerini etkileyerek, sanayiın ülke içinde dağılmasını sağlamak için organize sanayi bölgeleri önemli ve etkili bir araçlardır (188)

Organize Sanayi Bölgeleri, sanayileşmenin getirdiği pek çok şehirleşme sorununa da geçerli çözümler sağlamaktadır. Sanayileşmeyle birlikte, büyüyen bir nüfus akımı, şehirlerde trafığın sıkışıp kalmasına, konut problemlerinin doğmasına, gece kondu mahallelerinin yarattığı çeşitli sorunlara, şehir hizmetlerinin aksamasına, v.b. gibi pek çok sorunun doğmasına neden olmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerin şehirleşme sorunları hakkında bazı kararlara varmak üzere toplanan seminer ve konferanslarda da, sanayiın büyük şehir merkezlerine akın etmesinin önlenmesi, son yıllarda üzerinde anlaşmaya varılan bir konu olmuştur. Organize Sanayi bölgeleri kurmak, hem yeni kurulacak sanayii çekmek, hem de kurulmuş sanai işletmelerin, şehirlerdeki

(187) a.g.k, s.11

(188) SABAHHADDİN ZAİM, Bölge ve Şehir, s.31
RUŞEN KELEÇ, - Şehir ve Bölge Planlaması, s.182

saglıklı olmıyan yerlerden daha iyi çalışma ve yaşama şartlarına sahip yerlere gitmesini sağlamak bakımından önem taşımaktadır (189)

Organize sanayi bölgeleri ile birlikte planlanıp kurulan yeni uydu şehirler ise, sanayileşmenin getirdiği şehirleşme sorunlarına daha geçerli çözümler getirecek önemli araçlardır. Bu düzenlemelerle, gecekondu mahalleleri önlenmekte, ana şehrin trafiğinin sıkışıp yoğunlaşmaması sağlanmakta, şehir hizmetleri aksamadan yürütülebilmektedir.

Organize sanayi bölgeleri ve daha ileri aşamada, bölgelerle birlikte kurulacak uydu şehirler, o ülkede küçük ve orta büyüklükteki şehirler yönünde şehirleşmeyi sağlamaya yardımcı olurlar. Bu yönde şehirleşme ise genel olarak az gelişmiş ülkeler için kaynaklardan tasarruf sağlayan bir bölge planlama aracı olarak uygulanabilir (190).

Tek bir firmanın etkenliğini en çöge çıkaran yer seçimi ile bir bölgenin ya da ülkenin etkenliğini en çöge çıkaran çözümler farklı sonuçlar verecektir. Geri kalmış ülkelerin yapısal dönüşüm sorunununun dışında, sanayiın yer seçimi sorunları vardır. Klasik yığılma ekonomileri geri kalmış ülkelerde sanayiın yığılma eğilimini arttırmaktadır. Tek firmanın yer seçimi gerekli alt yapı dönüşümünü sağlayamayacağından bu ülkelerde sorun tek firmanın yer seçiminden farklı olarak ülkesel şehirleşme politikasına yaklaşmaktadır. Bu noktada; şehirleşme

(189) RUŞEN KİLEŞ, Şehir ve Bölge, s.184

(190) a.g.k., s.189
190)

politikasının uygulanmasında organize sanayi bölgeleri önemli birer araç olarak karşınıza çıkarlar (191)

Liberal ekonomilerin geçerli olduğu ülkelerde yatırımlar özel sektör tarafından yapıldığından, sanayi bölgeler arasındaki dağılımı, ancak özendirme koşullarının sağlanması ile etkilenebilir. Daha önce de değinildiği gibi özendirme unsurları başlıca iki grupta incelenebilmektedir (192)

- Parasal özendirme araçları (Yatırım hibeleri, krediler, vergi indirimleri v.b. gibi)
- Parasal olmayan özendirme araçları (Alt yapı yatırımları)

Organize sanayi bölgeleri, nitelik itibarıyla ikinci gruba girmekle birlikte, bu bölgelerde kurulacak işletmeleri parasal özendirme araçlarından da yararlandırarak sanayi bölgeleri arasındaki dağılımında, organize sanayi bölgelerinin etkinlikleri artırılabilir.

Karma ekonomi şekillerinin uygulandığı ülkelerde, üretken kamu yatırımlarının, organize sanayi bölgeleri projeleri ile birlikte uygulanması bu projelerin daha etkin hale gelmelerini sağlayacaktır.

Sanayi ülke içinde yayılması için gerekli koşullar sağlanmayıp, belli bir iki büyüme kutbu'nun oluşmasına izin verilmesi halinde, bu kutupların çok büyümesi sonucu alt yapının

191- İLHAN TEKELİ, s.9-13

192- Bkz. Bu çalışma, s.2

giderek yetersizleşmesi, işçilerin yerleşme sorunlarının güçleşmesi, çeşitli hizmetlerin aksaması gibi nedenlerle, dışsal tasarruflarda azalmalar görülebilmektedir. "Oysaki kaynakların kıt olduğu az gelişmiş ekonomilerde bu gibi dışsal tasarrufların önemi çok büyüktür (193).

Organize sanayi bölgeleri, sanayiın ülke içinde yayılmasını sağladıklarından, sanayileşmede, "Büyüme Kutupları" nın oluşmasını ve gereğinden fazla büyümesini önledikleri gibi, çeşitli sanayi dallarında çalışan işletmelerin bir arada bulunmasından doğan dışsal tasarrufların (localisation economies) artmasını sağlamaktadırlar. Bunun yanında projenin bir bütün olarak yapılması ve gelişmesi nedeniyle alt yapı kapasiteleri optimal düzeyde tutulabildiğinden, alt yapıdan doğan dışsal tasarrufların da en çoğa çıkarılmasında etkili olmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerin karşılaştıkları sorunlardan biri de yatırım fonlarının alt yapı ile üretken yatırımlar arasında nasıl dağıtılacağıdır. Alt yapı yatırımlarına karar vermede karlılık söz konusu olmadığından bu tür yatırımlar kamu tarafından yapılma durumundadır(194).Kamunun bu konudaki tercihi ise genellikle ekonomik olmaktan çok siyasal nitelik taşır. Siyasal tercihlerin ağır basması sonucunda da alt yapılarda çoğunlukla "aylak kapasite"ler yaratılmaktadır.

Organize sanayi bölgeleri, alt yapıda yaratılan bu tür aylak kapasiteleri azaltarak, ülkede alt yapı yatırımları ile üretken yatırımlar arasında denge sağlanmasında etkili bir araç olarak kullanılabilirler.

193- VURAL SAVAR, Kalkınma, s.137

194- Ayrıntılı bilgi için bkz, a.g.k. s.129 ve devamı

I. 2. İşletmecilik Yönünden

Organize sanayi bölgelerinde sanayiciler için, uygun kuruluş ve konumluk yeri sağlamak amaçlarının en önemlilerinden birisidir. Birinci bölümde de geniş şekilde açıklanmaya çalışıldığı gibi, en uygun koşullarla su, enerji ve ulaşım olanakları sağlanmakta, artıkların atılması, telefon v.b. gibi servisler düzenlenmektedir. Arazinin engebelerinin giderilmiş ve uygun sanayi parsellerine ayrılmış olması gibi avantajlar girişimciler için uygun bir ortam yaratmaktadır.

Spekülasyonun önlenmiş olması ve çoğu kez arazi bedelinin taksitle ödenebilme olanakları, girişimciye kuruluştaki finansman zorluklarını daha kolay yenmek olanakları verir. Bölgede birlikte yararlanmaya sunulacak, yangın söndürme, kafeterya, tamir ve bakım atölyeleri gibi kuruluşlar, tek tek işletmelerin bu hizmetler için yatırım yapmalarını ve eleman bulundurmalarını gereksiz kılar. Bunun sonucunda da bu gibi hizmetlerin mal-oluşları düştüğü gibi, bu hizmetler için ayrılacak fonların üretken harcamalara ayrılması kolaylaşır. İşletmenin kurulacağı alanın engebellerinin giderilmiş olması, enerji ve su taşıma hatlarının, pompa ve trofa merkezlerinin, bölge içi yolların, drenaj ve b. gibi işletmenin kuruluşunda yapılması gereken pek çok alt yapının organize sanayi bölgesinde hazır bulunması, sermayenin daha büyük bir kısmının, makine, teknik yatırıma ayrılabilme ya da çalışma sermayesini daha büyük tutma olanaklarını yaratmaktadır.

Özellikle, orta büyüklükte ki işletmelerde, sermayenin arazi ve al yapıya harcanan bölümünün oldukça yüksek oranlardan oluştuğu düşünülürse organize sanayi bölgelerinin önemi daha açık biçimde ortaya çıkar.

Sayılan etkenler dışında, sanayi bölgelerindeki işletmeler birbirlerine genellikle input ve output'ları ile bağlı olduklarından ulaştırma ve haberleşme daha az zaman alır ve daha ucuza sağlanır (195).

Bölgede, ortak yarara sunulmuş maliyet mahasebesi pazarlama araştırması v.b. gibi hizmet servislerinin de bulunması ancak büyük işletmelerin yararlandıkları içsel tasarrufların büyük bir bölümünden orta ve küçük işletmelerinde yararlanmasını sağlar (196).

Organize sanayi bölgelerinde bir çok işletmenin bir arada bulunuşu, her kademedeki yöneticinin benzer sorunlarını çözmede birbirlerine danışıp, bilgi ve tecrübelerini aktarmaları olanağını da yaratmaktadır.

Son yılların işletmeler için zorluklar getiren konularından biri araştırma geliştirme harcamalarının giderek artıyor olmasıdır. Örneğin 1965 yılında bütün dünyada yapılmış olan araştırma harcamalarının Altmış milyon dolar olduğu sanılmaktadır. (197) Organize sanayi bölgelerinde, kurulacak ortak araştırma fonu, firma başına düşen araştırma giderlerini önemli ölçüde azaltabilir.

Sonuç olarak, organize sanayi bölgelerinin, bir çok yönleri ile sınıai işletmeler için çok uygun bir kuruluş ve konumluk yeri ortamı hazırladığı rahatça söylenebilir.

(195) M.P.M, İşletme İdaresi, Ankara 1970, s.11

(196) MÜKEMREM HİÇ, İktisaden az gelişmiş Memleketlerde Yatırımların Planlanması, Erzurum 1971, s.4

(197) A. EDİP KUŞDEMİNOĞLU, İktisadi Teşebbüslerde Temerküzün Nedenleri, "İstanbul Ticaret Odası Mecmuası, S.1-2 (Ocak - Şubat 1969), s.59

Ayrıca, bölgelerde pek çok içsel ve dışsal tasarruf sağlama olanının bulunması, ulusal ekonomi açısından olduğu kadar, firmalar açısından da büyük önem taşımaktadır.

II - Türkiye açısından sonuç düşünceleri

Türk toplumunun yaşama düzeyini yükseltecek bir ekonomik büyüme ancak sanayiın milli gelire katkısının giderek artması sonucu gerçekleşebilir. Yaşama düzeyinin yükselmesi ile doğacak sınıai ürün talebinin karşılanması, dış ticarete ilişkin sorunları çözecek tutarlarda ihracat ve ithalat ikamesinin gerçekleştirilmesi, istihdam sorunlarının en etkili biçimde çözümlenebilmesi, kırsal-kent arasındaki gelir bölüşümünün iyileştirilmesi, toplumun bütün kesimlerinin verimliliğinin artırılabilmesi, kısaca kalkınma, ancak sanayileşme ile gerçekleşebilir (198).

Sanayileşme ve şehirleşmenin birbirlerine etkileri ve yalnızca bir nüfus yığılması şeklinde oluşan demografik şehirleşme süreci ile sanayiın belirli noktalarda aşırı yoğunlaşmasının doğuracağı sorunlar en az diğer ülkelerdeki kadar, Türkiye içinde geçerlidir. Türkiyede de ekonomik gelişme ve sanayileşme sonucunda, şehirleşme aşırı nüfus yığılması biçiminde oluşmaktadır. Bu oluşum sonucunda, büyük alt yapı gereklileri doğmakta, ve ülkemizin sınırlı yatırım kaynaklarından daha büyük payların üretken olmayan bu alanlara kaymasına yol açmaktadır. Öte yandan arsa fiyatlarının da denetlenememesi şehirleşmenin düzenlenebilmesi için gerekli olan kamulaştırma bedellerinin artmasına yol açmaktadır. Bir kaynak transferi niteliğinde olan kamulaştırma harcamaları kamunun üretken yatırımlara ayarabileceği fonları kısıtlar (199). Ayrıca şehirlerin çevrelerinde düzensiz biçimde kurulan sanayi

(198) D.P.T., Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl, Ankara 1973, s.120

(199) a.g.k., s.112

birimleri, şehirleşme sorunlarını arttırdığı gibi işletmeler için de pek çok sorunun doğmasına yol açacaktır (200).

Sanayiın belirli merkezlerde yoğunlaşmasının, ilerdeki dönemlerde büyük sorunlara yol açacağı ve sanayiın yurt düzeyine yayılması gereğinin topluma, bunları bu gün planlı biçimde gerçekleştirmekten çok daha pahalıya mal olacağı Kalkınma Planlarımızda da belirtilmiş (201) ve organize sanayi bölgelerinin bu sorunun çözümünde etkili bir araç oldukları şu sözlerle kabul edilmiş bulunmaktadır:

" Sanayiın hızla geliştiği alanlarda yerleşmeleri düzenlemek, sanayie ucuz arsa, alt yapı ve diğer hizmetleri sağlamak, dış ekonomilerden yararlanmak için organize sanayi bölgesi kurma çabalarına devam edilecektir " (202).

Kalkınma planlarında, konunun öneminde değinilmekle birlikte uygulamada yapılmış hemen hemen hiçbir şey yoktur. Bu konuda Devletin bugüne kadar yaptığı, sanayi Bakanlığından üç-dört memura bu konuyla ilgilanmekle görevlendirmek olmuştur. Görevlendirilen memurların ilgileri ise, bir takım bürokratik koşullar taşıyan "Organize Sanayi Bölgeleri Kurma Fonu Yönetmeliği" düzenlemekten öteye gitmiş değildir (203)

(200) Örneğin İstanbul yakınındaki Safraköy de, düzensiz ve plansız sanayileşme sonucu pek çok hizmet yapılmamaktadır. Bu bölgede 1973 yılında açılan iki banka şubesi telefon alabilmek için ellişer bin lı ödemek zorunda kalmışlardır. (Milliyet, 26 Haziran 1973, s.2).

(201) DPT, Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl, Ankara 1973, s.113

(202) DPT, 1970 Yılı Programı, Ankara 1970, s.135

(203) Bkz.: Bu çalışma, s.108 ve devamı

Kalkınması ve sanayileşmesi karma ekonomik düzen içinde gerçekleştirilmeye çalışılan Türkiye de özel girişime de büyük işler düştüğü açıktır. Ne varki bir yatırım için ilk adımlardan birini oluşturan arazi satın alma işi Türkiye de başlı başına bir büyük sorun oluşturmaktadır. İstanbul sanayi odasının bir araştırmasından çıkan sonuca göre, yatırım için seçilen arazinin satın alınabilmesi aylarca sürebilen bir yığın bürokratik çabayı gerektirmektedir. (204). Bu nokta da, organize sanayi bölgelerinin bu bürokratik engelleri ortadan kaldırıyor olması, yatırımların çok daha kısa zamanda gerçekleşmesini sağlamak gibi bir yararını da ortaya çıkarmaktadır.

İlerdeki uygulamalarda, organize sanayi bölgelerinde, satılık ya da kiralık fabrika binalarının da yapılması yoluna gidilecek olursa, İşletmelerin üretime geçiş sürelerinin çok daha fazla kısaltılması sağlanabilir.

Sayılan bu nedenlerin ve alt yapının hazır olmasının etkileriyle, yatırım kararından çok kısa bir süre sonra üretime geçilebilmesinin sermaye masraflarını düşürmesi yanında ekonomideki enflasyonist baskıları azaltıcı etkileri de organize sanayi bölgelerinin bir başka önemli yönünü oluşturmaktadır.

Organize sanayi bölgelerinin yukarıdan beri açıklanmaya çalışılan etki ve önemlerine karşın, Türkiye'de Devlet bu konuda hemen hiçbir şey yapmamıştır. Yöresel kuruluşların, bu önemi çok daha iyi anladıkları ve bu konuda Devlet'in önüne geçtikleri rahatça söylenebilir.

(204) Ayrıntılı bilgi için bkz: İstanbul Sanayi Odası, "Sanayi Kurmanın Bürokrasisi", İstanbul 1971.

Ne varki, konuya ülke çapında bir görüş açısından incelemek durumunda olmayan yöresel kuruluşların, yörelerinin alt yapı kapasitelerini ve yatırım istek ve olanaklarını iyi incelemeden, organize sanayi bölgeleri kurmaları olasılığı, kaynak israfına yol açabilir.

Organize sanayi bölgelerinin, bölgesel planlama yönünden de etken bir araç olduğu hatırlanırsa, merkezi planlama örgütünün, bölgelerin kurulacağı yöreleri saptaması gereği ortaya çıkar.

Bu güne kadar yapılmış uygulamalar, yöresel kuruluşların ve özellikle sanayi odalarının bu konudaki yeteneklerini ortaya koymuş bulunmaktadır. Bu nedenle merkezi planlama örgütünün saptayacağı yörelerde organize sanayi bölgelerini kurma görevi ve yetkisinin yöresel sanayi odalarına verilmesinin yararlı olacağı söylenebilir.

Türkiye'deki uygulamada, bu konuda görülen en büyük eksiklik, organize sanayi bölgeler ile birlikte bir uydu şehrin planlanmamış olmasıdır. Bu durum, konuyu yalnızca sanayie alt yapı hazırlamak durumuna düşürmektedir. Böylece, organize sanayi bölgelerinin, şehirleşme sorunlarına getireceği çözümlerden yararlanılamamıştır.

Ne varki, organize sanayi bölgeleri ile birlikte, bir uyd şehrin de planlanması, çok büyük bir organizasyon ve finansmanı gerektirmektedir.

Türkiye'de Devlet çarkının çok yavaş işliyor olması, dinamik bir planlama ve karar süreci gerektiren bu organizasyonların düzenlenmesi sorununa, Devletin bürokratik çarkları

dişında bir çözüm aranmasını gerektirir. Bu nedenle çözümün uydu şehirler açısından konuya yakınlıkları dolayısıyla Emlak Kredi Bankası, Sosyal Sigortalar Kurumunun da katılacakları, yöresel sanayi odasının, Belediyenin ve il özel idaresinin kuracağı anonim şirket statüsünde bir kuruluş ile sağlanabileceği önerilebilir.

Kurulacak bu anonim şirketin finansmanı, Sosyal sigortalar Kurumunun işçi meskenleri için ayırdığı fonların bir bölümünden, İmar İskan Bakanlığının gecekondular bölgeleeri için harcadığı fonların bir kısmını, il özel idarelerine tahsis etmeleri sonucu toplanacak fonlardan ve diğer yöresel kuruluşların katılmalarından sağlanabilir.

Finansmanın bir bölümü, Organize Sanayi Bölgelerindeki kuruluşların, uydu şehir kurulmaması halinde, işçileri şehire getirip götürme bedelleri karşılığı olarak, bu organizasyona bulunabilecekleri hibe yada açacakları kredilerle de karşılanabilir.

Y A R A R L A N I L A N K A Y N A K L A R

MİHMET AKBAŞO

"Güney İtalya Kalkınma Planında Sanayi Teşvikleri," İktisat ve Maliye, C.XII, S.5 (Ağustos 1965).

HÜLKİ ALİSBAH

"Mahalli Sanayi ve Bölgesel Kalkınmayı Sağlayacak Tedbirler", İstanbul Sanayi Odası dergisi, Yıl 1, S.5 (Temmuz 1966)

WILLIAM ALONSO

"Equity and Its Relation to Efficiency in Urbanization", Essays in Regional Economics, Harvard University Press, Cambridge, 1971

ERDEM ARIKAN

"Ankara Organize Sanayi Bölgesi", Barış, S. 18078 (20 Aralık 1973)

NACİ AYDIN

"Manisa Organize Sanayi Bölgesi", MPM Verimlilik Bülteni, C.I., S.3 (Şubat 1972)

İNAL CEM AŞKUN

"İşletmelerde Örgüt Şemaları ve Kılavuzları", ESADER, C.IV., S.2

DOCAN BAYAR

"Sanayi İşletmelerinde Yatırım Politikası, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını No: 106, Ankara 1973

D. BAYAR - İ.C. AŞKUN

"İşletmecilik Bilimine Giriş, Teksir, Eskişehir 1972

ADNAN BENSİL

"Sanayinin Saha Temini Bakımından Gelişme Problemlerindeki çeşitli Güçlükler", İstanbul Sanayi Odası Dergisi S.6 (15 Ağustos 1966)

ORHAN BULDAÇ

"Şehirleşme ve Ekonomik Gelişme",
İktisat Dergisi C.8, S.43 (Ocak 1968)

İSMAİL CİM

"Kendini Yok Eden Bir Şehir",
Milliyet (12 Haziran 1973)

İLHAN CEMALCİLER

İşletme Yönetimi, Tekser, Eskişehir
1972

ŞAN ÖZ - ALP

BENJAMİN CHINITZ

"National Policy for Regional Develop-
ment", Essays in Regional Economics,
Harvard University Press, Cambridge,
1971

LATİF ÇAKICI

"Sanayi İşletmelerinin Kuruluş Yeri
Seçiminde Ulaştırma Masraflarının yeri
ve Önemi", Ankara Üniversitesi Siyasal
Bilgiler Fakültesi Yayını No: 255,
Ankara 1968

MUSTAFA E. ERKAL

Bölgeler Arası Dengesizlik ve Doğu
Kalkınması, İstanbul 1972

JOHN FRIEDMAN

Regional Development Planning Course
1972-1973, Institute of Social Studies,
the Hague

JOHN FRIEDMAN

Regional Development Policy Acase
Study of Venezuela, The M.I.T. Press
Second Printing, London 1970

CEVAT GERAY

"Devlet Planlama Teşkilatı Kurulduk-
tan sonra Şehir ve Bölge Planlaması",
Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
C.XV., S.4 (Aralık 1970)

ALİ GEVGİLLİ

"Anadolu Sanayi Kurulurken",
Milliyet, 20 Eylül 1972

F. B. GILLIE

Basic Thinking in Regional Planing,
The Hogue, 1967

MUHİDDİN GÜRBÜZ

Organize Sanayi Bölgelerinin Tanımı
ve Türkiye'deki gelişimi, Teksir,
Eskişehir Sanayi Odası Yayını, Eski-
şehir 1970

HALDAN GÜRSEL

"Kuruluş Yeri Teorileri", Siyasal Bil-
giler Fakültesi Dergisi, C.XXVII, S.2
(Haziran 1972)

BEDRİ GÜRSOY

"Bölge İktisadi gelişmesini İnceleme
Birinci Uluslararası Konferansı",
Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,
C.XV, S.3, (Eylül 1960)

CHARLES HARR

"İktisadi ve Fiziki Planlama: Gelişen
Memleketlerde Koordinasyon ihtiyacı"
(Çev: Ruşen Keleş), Siyasal Bilgiler
Fakültesi Dergisi, C.XV, S.4
(Aralık 1960)

BENJAMİN HIGGINS

LLOYD RODWIN

PHILIP M. HAUSER

Şehirsel Bölgelerde Sosyal Araştırma
El Kitabı, (Çev: Aydın Macarlıoğlu),
Ankara 1968

MÜKERRREM HİÇ

"İktisaden Az gelişmiş Memleketlerde
Yatırımların Planlanması", Erzurum
1971

JOS G. M. HILHORST

Regional Planning, Rotterdam Universi
Press, 1971

MUHİDDİN HULİN

"Deri Sanayi Merkezinin Yer Değiştirilmesinde Önemli Bir Mesele", İstanbul Ticaret Odası Mecmuası, C.85, S.9-10 (Eylül-Ekim 1966)

ERGÜN KALITÇIBAŞI

İskoçya'da Organize Sanayi Bölgeleri Kuruluşu İşleyişi Ekonomik Yapıdaki Yeri Önemi ve Konunun Genel Olarak Tanımı, Yayınlanmamış rapor, Bursa 1971

EYUP KARADAYI

"Sanayide Kuruluş Yeri Seçimini Etkilileyen Faktörler", İstanbul Sanayi Odası Dergisi S. 56 (15 Ekim 1970)

EYUP KARADAYI

"İstanbulun Sanayi Sahaları ve Fabrikaların Kuruluşu Tevsii ile ilgili işlemler", İstanbul Sanayi Odası Dergisi, S.63 (15 Mayıs 1971)

RUŞEN KELLEÇ

Şehir ve Bölge Planlaması Bakımından Şehirleşme Hareketleri Ankara 1961

RUŞEN KELLEÇ

"Türkiye'de Şehirleşme Eğilimleri", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi C.XIV, s.4

SUAT KASKINOLLU

Genel İşletme Ekonomisi Dersleri C.I, 4.B, İstanbul 1970

SUAT K. SAKINOLLU

Endüstri İşletme Ekonomisi Bilgisi, İstanbul 1957

AHMET KILIÇDAY

İktisat Teorisi, İstanbul 1962

GEORG KLEMT

"Federal Almanyada Bölge Planlaması",
(Çev:RUŞEN Keleş) Siyasal Bilgiler
Fakültesi Dergisi, C.XVII, S.3-4
(Eylül-Aralık 1962)

A. EDİP KUŞDEMİROĞLU

"İktisadi Teşebbüslerde Temerkizin
Nedenleri", İstanbul Ticaret Odası
Mecmuası, S. 1-2 (Ocak-Şubat 1969)

J. LOFFELMOLZ

Repetitorium der Betriebswirtschafts-
lehre, Wiesbaden 1966

WILLIAM H. MIERNYK

"Local Labor Market Effects of New
Plant Location", Essays in Regional
Economics, Harvard University Press,
Cambindge 1971

G. MANNERS

D. HEEBLE

B. RODGERS

K. WARREN

Regional Development in Britain,
London 1972

ESEN ONAT

Organize Sanayi Bölgeleri Fiziki
Plânlama Esasları, Ankara 1969

MEHMET OLUÇ

İşletme Organizasyonu ve Yönetimi,
c. I, İstanbul 1969

A. Nejat Ölçen

Türkiyenin Endüstrileşmesi Sorunu,
Ankara 1967

A. Nejat Ölçen

"Sanayi Bölgeleri Seçiminde Kriterler"
İşkân ve Şehircilik haftası konfe-
ransları, Ankara 1965

NURETTİN ÖZŞİMŞEK

"Sanayide Kuruluş Yeri Seçimi", İktisat Dergisi, c. 11 s.71 (Mayıs 1970)

ŞAN ÖZ-ALP

İşletme Yönetimi, Teksir, Eskişehir İktisadi Ticari İlimler Akademisi Yayını, Eskişehir 1973

HARRY W. RICHARDSON

Elements of Regional Economics, Penguin Books, London 1970

MALCOLM RIVKIN

"Şehir ve Bölge Plânlama İçi Eğitim ve Teşkilâtlanma", İskân ve Şehircilik Enstitüsü VI Hafta Konferansları, Ankara 1962

LLYOD RODWIN

İskân ve Şehircilik Enstitüsü VI Hafta Konferansları, Ankara 1962

LLYOD RODWIN

"İktisaden Gelişen Ülkelerde Büyük Şehir Politikası" (Çeviren Ruşen Keleş), Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, c. XVI, 51 (Mart 1961)

D. H. ROBERTSON

Produktion, Berlin 1924

VURAL SAVAŞ

Kalkınma Ekonomisi, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, No. 6, İstanbul 1974

E. SCHAFER

Die Untenehmung, Köln-Opladen 1968

ERCÜMENT ŞENİNCİ

"Sanayicilerimiz ve Sanayi Bölgeleri" Sanayi Haberleri, S. 117 (Mart 1969)

EROL TÜMERTEKİN

İktisadi Coğrafya, İstanbul 1972

EROL TÜMERTEKİN

İstanbul'da bir Sanayi Bölgesi Bomanti İstanbul 1967

EROL TÜMERTMEİN

İstanbul Sanayisinde Kuruluş
Yeri, İstanbul 1972

İLHAN TEKELİ

Geri Kalmış Ülkeler İçin Geleneksel
Sanayi Yeri Seçimi Teorilerinin
Sınırları, (Teksir), Ankara 1972

İLHAN TEKELİ

Bölge Plânlama Üzerine, İstanbul
Teknik Üniversitesi Yayını, İstan-
bul 1972

İSMAIL TÜRK

İktisadi Plânlama Prensipleri,
Ankara, 1970

METE TANRIKUT

"Fabrika Yerinin Saptanma Sorunu",
Verimlilik Dergisi, C. I, S. 2
(Ocak-Mart 1972)

ROBERT C. WEAVER

Şehir Plânlaması ve Şehir Araştır-
ması, (Çev. Haldun İnnanlı) İmar
İskân Bakanlığı Yayını, Ankara
1964

ALFRED WEBER

Über den Standart der Industrien,
Tübingen 1922

G. WÖHE

Einführung in die Betriebswir-
tschaftslehre, 6. B, Berlin-Frank-
furt 1964

ÖZDEMİR YARAR

Müessir bir Kalkınma Aracı Organize
Sanayi Bölgeleri, Ankara 1966

AYDA YÖRÜKAN

Şehir Sosyolojisinin Teorik Temel-
leri, Ankara 1968

SABAHATTİN ZAİM

İstanbul'un Yeni Sanayi Bölgelerinde
Sanayiciler Tarafından Aranılan Şartlar,
Türkiye'nin İktisadi Meseleleri,
C. I den aynı baskı, İstanbul 1971

SABAHATTİN ZAİM

Türkiye'de Bölge Plânlama Tatbikatı,
Türkiye'nin İktisadi Gelişme Mese-
leleri C. I den aynı baskı, İstanbul
1971

SABAHATTİN ZAİM

Bölge ve Şehir Plânlaması Yönünden
İstanbul Sanayi Bölgeleri, İstanbul
1971

SABAHATTİN ZAİM

" İstanbul Sanayinin İşgücü Bünyesi
Bakımından ve Bölge ve Şehir Plânlama-
ması Yönünden Gelişme İmkânları ve
Sanayi Bölgelerinin Tesbit ve Tanzim
Meselesi", İktisat Fakültesi Mecmu-
ası c. 25, S. 1-2 (Ekim 1965-Mart
1966)

Industrial and Regional Development,
Presented to Parliament by the
Secretary of State for Trade Industry
by Command, of Her Majesty, London
1972

Türkiye'de Sanayileşme ve Yatırım
Meseleleri, Türkiye Odalar Birliği
Yayını, Ankara 1957

Türkiye'de Kentleşme, Mimarlar
Odası Ankara Şubesi Yayını, Ankara
1971

Türkiye'nin Sanayileşme Sorunu
Semineri, Türkiye Ekonomi Kurumu
İktisadi Araştırmalar Enstitüsü,
Ankara 1970

Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi,
Teksir, Türkiye Odalar Birliği
Yayını Ankara 1971

İşletme İdaresi, M.P.M, Ankara
1969

Industrial Districts for Turkey's
Proposed Plans for a Plot Project
at Bursa, Washington DC. 1962

Report of the Cumbernauld, East
Kilbride Glenrothes Irvine and
Livingston Development Corporations,
Edinburgh 1971

Industrial Development in Ireland,
Industrial Development Authority,
Belfast 1972

Türkiye'de ve Dünyada Teşvik Ted-
birleri, Sanayi ve Teknoloji Bakan-
lığı Uygulama Genel Müdürlüğü,
Ankara 1973

Mezzogiorno'nun Kalkınma Problemi
ve Avrupa Ekonomik Topluluğunun
Mezzogiorno'nun Kalkınmasına Kat-
kısı DPT 1043- TUD 17, Ankara 1971

Sanayi Bölgesi Ekonomik Durumu,
Teksir, Bursa Organize Sanayi Bölgesi
Müdürlüğü, Bursa 1973

Bölgenin Bugünkü durumu ve 1973
Çalışmaları Hakkında Rapor, Bursa

Organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğü,
Teksir, Bursa, 1974

Kalkınma Plâni Birinci Beş Yıl
DPT, Ankara 1963

Kalkınma Plâni Üçüncü Beş Yıl
DPT, Ankara 1973

1970 Yılı Programı, DPT, Ankara
1970

Gaziantep Kent Bütünü, İller
Bankası, Ankara 1972

FİZİKİ YERLEŞME ALANI İLE

İLGİLİ ANALİZ FORMU

1- Arazi Durumu.

A- Yeri

B- Kullanılabilecek arazinin toplam alanı: M²

C- Yerleşme merkezlerine uzaklığı:

a) dan km.

b) dan km.

c) dan km.

D- Rüzgâr durumu:

E- Engebe durumu:

F- Eğim durumu:

a) Ortalama eğim: %

b) Eğimin düşüş yönü:

G- Arazinin bünyesi:

H- Zemin taşıma gücü: Kg/cm²

I- Zeminin geçirgenliği:

J- Doğal afetler (Son elli yılda)

K- Arazi Örtüsü:

2- Genel Durum:

A- Şehir plânındaki durumu:

B- Komşu üniteler:

a)

- b)
- c)
- d)

C- Mülkiyet durumu:

Sahibi	Alanı (m ²)	Kullanılışı	Değeri (TL/m ²)
a).....
b).....
c).....
d).....

D- Üzerindeki yapılar:

- a) Toplam alanı m²
- b) Toplam değeri TL.
- c) Türleri
-

E- Çekiciliği:

- a) Kurucuların görüşü:
- b) Sanayicilerin görüşü:
- c) Plâncıların görüşü:

3- Ulaşım Olanakları:

A- Karayolu:

- a) Güzergâhı.....
- b) Türü:
- c) Alana uzaklığı: km.
- d) Yüzeyi:

- e) Bakım durumu:
- f) Taşıma gücü:
- g) Alan-karayolu bağlantısı:
- h) Bağlantı yolu inşa/onarım harcaması: TL.
- i) Başka bir karayolundan yararlanma olanağı:

B- Demiryolu:

- a) Güzergâhı:
- b) Bağlantı yolunun uzunluğu : km.
- c) Bağlantı yolunun eğimi: %
- d) Bağlantı yolunun tahmini maloluşu:

C- Denizyolu:

- a) Mevcut tesislerin yeri:
- b) Mevcut tesislerin alana uzaklığı: km.
- c) Bağlantı yolu inşa/onarım harcaması: TL.
- d) Düşünceler:

D- Hava yolu:

- a) Mevcut tesislerin yeri:
- b) Mevcut tesislerin alana uzaklığı: km.
- c) Bağlantı yolu inşa/onarım harcaması: TL.
- d) Düşünceler:

4- Su sağlama olanakları:

A- Mevcut tesisler:

- a) Yeri:
- b) Alana uzaklığı: km.
- c) Alanla olan yükseklik farkı: m.

- d) Su akış tutarı: lt/sn
- e) Yeniden kurulması gereken tesisler:
- f) Tahmini maloluğu: l.
- g) Düşünceler:

B- Bir nolu kaynak:

- a) Yeri:
- b) Türü:
- c) Alana uzaklığı: km.
- d) Alanla olan yükseklik farkı: m.
- e) Su akış tutarı: lt/sn
- f) Kurulması gereken tesisler:
- g) Tahmini maloluğu: l.
- h) Düşünceler:

C- İki nolu kaynak:

- a) Yeri:
- b) Türü:
- c) Alana uzaklığı: km.
- d) Su akış tutarı: lt/sn
- e) Alanla olan yükseklik farkı: m.
- f) Kurulması gereken tesisler:
- g) Tahmini maloluğu: l.
- h) Düşünceler:

5- Elektrik enerjisi sağlanması:

A- Mevcut tesis transformator merkezi ise:

- a) Yeri:
- b) Alana uzaklığı: km.

- c) Alan için ayrılabilir güç: kVA
- d) Büyütülme olanağı: kVA
- e) Gerilim kademeleri ve hangi kademedeki tahsis yapılacağı:

B- Mevcut tesis enerji nakil hattı ise:

- a) Güzergâhı:
- b) Branjman için en uygun direğin alana uzaklığı: km.
- c) Hattın kesiti:
- d) Şimdi ilettiği güç: kVA
- e) İkinci devrenin çekimine elverişli olup olmadığı:

C- Kurulması gereken tesisler:

- a) Türleri:
- b) Tahmini maloluğu:
- c) Düşünceler:

Kaynak: ESEN ONAT, Organize sanayi Bölgeleri Fizikî Plânlama Esasları, Ankara, 1969

FİZİKİ PLANLAMADA ALT YAPI PROGRAMI İLE İLGİLİ ANALİZ

FORMU

Sıra No.	Altyapının Türü	Gerek Var-Yok	Yaklaşık Alan gereği m ²	Toplam Alana Oranı %	Tahmini Malolu-şu TL.	Satılacak birim alan maliyetine
1	İç yollar ve yaya kaldırımlar					girdisi TL/m ²
2	Servis yolları					
3	Alt ve üst geçitler					
4	Oto parklar					
5	Demir yolu					
6	Rıhtım					
7	Tampon alanlar					
8	Su sağlanması ile ilgili tesisler					
9	Su deposu					
10	Su dağıtım şebekesi					
11	Enerji sağlanması ile ilgili tesisler					
12	Trafo postası					
13	Enerji dağıtım şebekesi					
14	Telefon					
15	Sokak aydınlatması					
16	Kanalizasyon					
17	Kanalizasyon tasfiye tesisi					
18	Drenaj şebekesi					
19	Merkezi ısıtma şebekesi					
20	Akaryakıt deposu					
21	Akaryakıt dağıtım şebekesi					

FİZİKİ PLANLAMADA GENEL HİZMETLERLE İLGİLİ ANALİZ FORMU

Sıra No.	Genel Hizmet Türü	Gerek Var-Yok	Yaklaşık Alan gereği M ²	Toplam Alana Oranı %	Tahmini Maloluşu TL.
1	Yönetim binası				
2	Sağlık merkezi				
3	Bakım ve onarma atölyesi				
4	Demir yolu yükleme boşaltma alanı				
5	Genel depo tesisleri				
6	Garaj				
7	Yangın söndürme tesisleri				
8	Polis merkezi				
9	P.T.T.				
10	Banka				
11	Kafeterya				
12	Konferans ve sergileme binaları				
13	İşçi eğitim tesisleri				
14	Kreş				
15	Akaryakıt istasyonu				
16	Spor tesisleri				

Kaynak: Esen Onat, Organize Sanayi Bölgeleri Fiziki plânlama Esasları, Ankara 1969

Sitelerin bulunduğu yerler (muhtemel)

1- Komünle ilgili kriterler:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1- Memleket çapındaki önemi	A	A	B	B	B	E	A	D	E
2- Esas ve tali pazarları	A	A	B	B	B	E	B	E	E
3- Gelişme hızı	B	B	C	A	A	C	A	B	C
4- İstihdam:									
a- Mahalli iş gücü	A	A	C	B	B	C	B	C	C
b- İskân durumu	C	C	D	C	C	D	C	D	D
5- Komünün zenginliği	A	A	C	D	D	C	A	E	E
6- Mahalli müteşebbisler	A	A	C	B	B	D	B	E	C

2- Yönetim Kriterleri:

3- Sanayi sitesi olarak kullanılması ile ilgili kriterler:

1- İşe yarar arazinin mevcut olup olmadığı	B	B	A	A	A	A	A	D	B
2- Tali yolları	B	A	A	A	A	A	A	D	A
3- Yaz kış geçit veren yol	A	A	A	A	A	A	A	ND	A
4- Ana yol taşıma kapasitesi	A	A	A	A	A	A	A	ND	A
5- Arazi meyli	B	C	B	A	A	A	A	A	B
6- Tabii drenajları	A	A	A	A	A	B	A	A	A
7- Feyezan durumu	ND	B	C	ND	A	C	A	ND	ND
8- Alüvyonlu sahaları	A	A	A	A	A	A	A	D	B
9- Toprak üstü su ikmal durumu	E	E	E	A	A	C	B	A	E
10- Elektrik enerjisi	B	A	A	A	A	C	A	D	B
11- Demiryolu	B	A	A	A	A	E	E	E	A

A: Çok iyi B: İyi C: Orta D: Ortadan düşük E: Zayıf

(X) ND: Tesbit edilememiştir.

1- İstanbul, 2- Derince, 3- İzmit, 4- Adapazarı, 5- Adapazarı,
6- Gemlik, 7- Bursa, 8- Bartın, 9- Mersin bölgelerini temsil etmektedir.

Kaynak: Türkiye Sanaya Bölgeleri, Checchi and Company Firmasının
Türkiye ve A.B.D. Hükümetlerine takdim etmek üzere hazırlanmış
rapor, Ocak 1962 Ankara, Sh. 49

1.185.000	916.000	13.000	19.000	I	3	10.000
1.382.000	2.753.000	2.407.000	203.000	I	12	9.986
400.000	187.000	115.000	26.000	I	5	2.140
3.577.000	841.000	989.000	306.000	II	8	9.986
15.789.000	21.103.000	1.104.000	239.000	VIII	1-8	91.355
53.319.000	642.200.000	317.523.000	19.630.000			1.408.506

1972 SONU İZMİR İLE BURSA ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİNDE FAAL FİRMALAR HAKKINDA BAZI RAKAMLAR

F İ R M A A D I	FAALİ- YETE GEÇTİĞİ YIL	MURABERAT ADRESİ	ÜRÜTÜLEN MANULER	İŞ YERİNDE ÇALIŞANLAR				
				İŞ SAHİ- Bİ VE ORT.	TEKNİK ELEMAN.	PERSO- NEL	İŞÇİLER	TOPLAM
AYGAZ A. Ş. BURSA DÖKÜM İSTASYONU	1966	P.K: 70 BURSA	DÜTAN CAZİNIN ÇEŞİTLİ TÜPLERE DOLUMU VE TEVZİİ	-	3	5	22	30
BURSA ÇELİK DÖKÜM SANAYİİ A. Ş.	1968	ATATÜRK C. İPEKÇİ KAN. 2 BURSA	1.KARBONLU ÇELİK 2.MANGANLI ÇELİK 3.AZ ALAŞIMLI ÇELİK 4.PASLANMAZ ÇELİK	15	10	8	126	159
BİSAŞ BURSA İPEK SANAYİ A. Ş	1970	P.K: 229 BURSA	PAMUKTAN, DEVAMSIZ SENTETİK VE SUNİ EĞYAPTAN İPEK İMALİ	7	10	15	438	463
COŞKUNÖZ SANAYİ TESİSLERİ	1968	P.K: 195 BURSA	1.FIAT TRAKTÖR KAPORTA 2.FORD TRAKTÖR KAPORTA 3.ATLAS COPCO KOMPRESÖR KAPORTA 4.OYAK-TOFAŞ PRESE SAÇ İŞLERİ	1	9	11	210	231
COŞKUNÖZ-OTOCAM SANAYİ VE TİCARET LTD.ŞTİ	1971	P.K: 195 BURSA	SEKURİT OTO CAMI İMALİ	6	2	6	8	22
ÇEMTAŞ ÇELİK MAKİNA SAN.VE TİC. A.Ş	1972	P.K: 228 BURSA	MUHTELİP KALİTELİ ÇELİK KÜTÜK	-	7	15	90	112
ETE MENSUCAT TİCARET VE SANAYİ A. Ş	1967	KOZA HAN NO. 167 BURSA	KUMAŞ BOYA VE APRESİ	5	6	10	166	187
HALI-FLEKS TİCARET VE SANAYİ A. Ş	1971	P.K: 324 BURSA	DOKUSUZ YER DÖŞEMESİ VE HALI	2	7	27	193	229
HAYRETTİN CANDAS BOYA VE APRE FABRİKASI	1970	FİDAN HAN NO. 78 BURSA	PASOK OLARAK KUMAŞ BOYAMA İŞLERİ	1	4	2	39	46
AHMET İLARSLAN	1972	SANAYİ BÖLGESİ	BİLİRMİLİ MOTO GÜMLEK İMALATI	1	2	2	10	15
İPSAN SENTETİK İPEK SANAYİ A. Ş	1969	SANAYİ BÖLGESİ	1.POLYAMİD KUSS İPEK 2. " " SET " " 3.POLYESTER SBT " " 4.EKRÜ VE RENKLİLERİ	-	5	14	248	267
İPEKER TEKSTİL TİC. VE SAN. A. Ş	1971	SANAYİ BÖLGESİ	1.İPEKTEN KUMAŞ İMALİ 2.MUHTELİP İPEKTEN KUMAŞ İMALİ 3.EMPRİME VE BASKISI 4.KUMAŞ BOYAMA 5.KOZADAN FİLATÖR İPEK İPEKİ İMALATI	7	19	13	436	475

YATIRIMLAR		ÖDENEN VERGİLER	ÖDENEN (İŞÇİ-İŞVEREN) SİGORTA PRİMİ	KONUM		
GAYRİMENKUL	MAKİNALAR			ADA	PARSEL	M2
1.507.000	1.566.000	(x)	916.000	II	3	15.000
2.126.000	4.487.000	766.000	424.000	X	11,12	11.000
7.691.000	30.042.000	13.063.000	1.009.000	VI	1,2,4,5,6	59.964
3.438.000	7.925.000	3.356.000	718.000	II	1	15.000
1.507.000	858.000	270.000	30.000	II	7 a	5.000
11.558.000	10.264.000	450.000	321.000	III	2,3,5,6,7, 8	80.240
6.338.000	3.512.000	2.974.000	586.000	IV	10,11	29.986
7.487.000	19.882.000	1.801.000	505.000	VII	4,5,6	54.272
771.000	915.000	352.000	190.000	II	5,5	9.946
961.000	883.000	15.000	19.000	IV	3	2.021
3.807.000	25.312.000	5.853.000	644.000	I	9,14	25.000
(x)	(x)	(x)	1.268.000	I	10,11	29.986

KARSAN OTOMONTAJ VE KAROSERİ SANAYİ A. Ş	1967	P.K: 171 BURSA	1.BÜYÜK OTOBÜS KAROSERİ 2.KÜÇÜK " "	-	11	17	265	293
KİMSAN REJENERE KAÇUK SANAYİ VE TİCARET A. Ş	1972	P.K: 73 BURSA	1.W.T. REJENERE 2.KUTLU REJENERE 3.TOZ KAÇUK	-	5	8	18	31
MAKO ELEKTRİK SAN.VE TİCARET A. Ş	1972	P.K: 190 BURSA	1.MARŞ MOTORU 2.ALTERNATÖR 3.REGÜLATÖR 4.DİSTRİBÜTÖR 5.BOBİN 6.KORNA 7.KORNA RÖLESİ 8.CAM SİLECEĞİ 9.SİLECEK KOLLARI 10.KONTAK ANAHTARI 11.KORNA RÖLESİ	-	30	107	427	564
MARMARA YAĞ SANAYİİ LTD. ŞTİ	1969	P.K: 202 BURSA	1.HAM AYÇİÇEK YAĞI 2.YAĞSIZ KÜSPE 3.NATÜRALİZE AYÇİÇEK YAĞI 4.RAFİNE AYÇİÇEK YAĞI 5.ASİT ÇİÇEK YAĞI	5	-	2	20	27
OYAK-RENAULT OTOMOBİL FABRİKALARI A. Ş	1971	SANAYİ BÖLGESİ	1.P-12 BİNEK OTOMOBİLİ 2.R-12 STATION VAGON OTOMOBİLİ	-	141	85	764	990
MAYSAN MAKİNA VE YEDEK PAR.SAN.A. Ş	1969	P.K. 128 BURSA	(MURAT 124, ANADOL, SİRİSLER-RENAULT, SKODA, JMBP VE DİĞER) AMORTİSÖR İMALİ	14	6	9	35	64
POLYLEN SENTEK İPLİK SANAYİİ A. Ş	1968	P.K: 15 BURSA	1.BÜKÜMSÜZ DEVAMLI POLYESTER İPLİK 2.BÜKÜMLÜ DEVAMLI POLYESTER İPLİK	-	4	32	173	209
SİFAŞ SENTEK İPLİK FABRİKALARI A.Ş.	1962	P.K: 77 BURSA	1.NAYLON-6 İPLİK 2.NAYLON-66 İPLİK 3.POLYESTER İPLİK 4.NAYLON-6 ELYAF	-	71	70	881	1.022
SANTRAL DİKİÇ SANAYİİ A. Ş.	1968	P.K: 134 BURSA	DİKİÇ VE KARKI İMALİ	-	1	7	271	279
S.K.T. YEDEK PARÇA VE MAKİNECİLİK KL.Ş	1967	P.K: 209 BURSA	1.YAĞ REÇESİ 2.OTO KANEPESİ 3.MURAT OTOMOBİL KANEPESİ (DEMİR KISMI) 4.OTO ÇERÇEVESİ 5.OTO HAVALIĞI 6.OTO AKRALLIĞI	4	9	59	120	192
ŞÜKRÜ AKÇAKIR	1972	CEMAL NADİR C. OLGAÇ AP.2/B BURSA	1.POLYESTER İPLİK BOYAMA 2.CEPRİME KULLANILAN BOYAMA	1	5	6	45	57
MAYSAN TAŞIT YAN SANAYİİ VE TİC.A. Ş	1970	P.K: 283 BURSA	1.BİTÜM ESASLI YALITKANLAR 2.ÇEŞİTLİ OTO AKSESUARİ	20	3	4	43	70
TİSAŞ TEKSTİL HAZIRLAMA SAN. A. Ş	1971	P.K: 192 BURSA	SUN'İ İPLİKLERİN ÇÖZGÜ VE ANKOLESİ	-	1	4	17	22

4.398.000	1.662.000	767.000	1.021.000	XII	2,3	30.000
4.176.000	10.402.000	94.000	60.000	VI	3	14.986
20.373.000	43.597.000	3.486.000	1.281.000	IX	1-10	79.744
744.000	2.012.000	367.000	47.000	X	5	5.500
75.093.000	278.887.000	143.447.000	3.358.000	-	INK.SAHASI	527.620
2.318.000	6.761.000	1.643.000	109.000	X	2,15,16	15.936
6.734.000	22.876.000	22.927.000	824.000	XII	1,5,6	34.986
152.000.000	105.489.000	106.936.000	3.440.000	XI	1-7	102.491
9.082.000	28.906.000	638.000	851.000	-	INK.SARASI	73.050
3.225.000	6.125.000	3.092.000	820.000	X	7-10	19.469
2.073.000	456.000	292.000	82.000	IV	1	3.322
1.408.000	1.561.000	175.000	143.000	IV	9	15.000
2.470.000	2.020.000	131.000	91.000	II	4	25.520

AHASI

BURSA >

240 m ²	15.000 m ²	15.000 m ²	14.986 m ²	4.390 m ²	15.000 m ²	15.000 m ²	25.390 m ²
2740 m ²	9	10	11	1	2	3	4
2740 m ²	İPSAN		İPEKER	COSKUN-ÖZ	ÜCEL ELEMEK	AYGAZ	TİSAS
2740 m ²	M. VAN	YAZICI-	TÜRKKAN	OSMAN OTOCAM	İGREK	HADTAŞ	SAKİR KAYNAR
2740 m ²							CANDAS

FILAMENT

SOSYAL MESKEN

OYAK RENAULT

MUDANYA

15.000 m² 15.000 m² 5000 m²

SİFAS A. S.

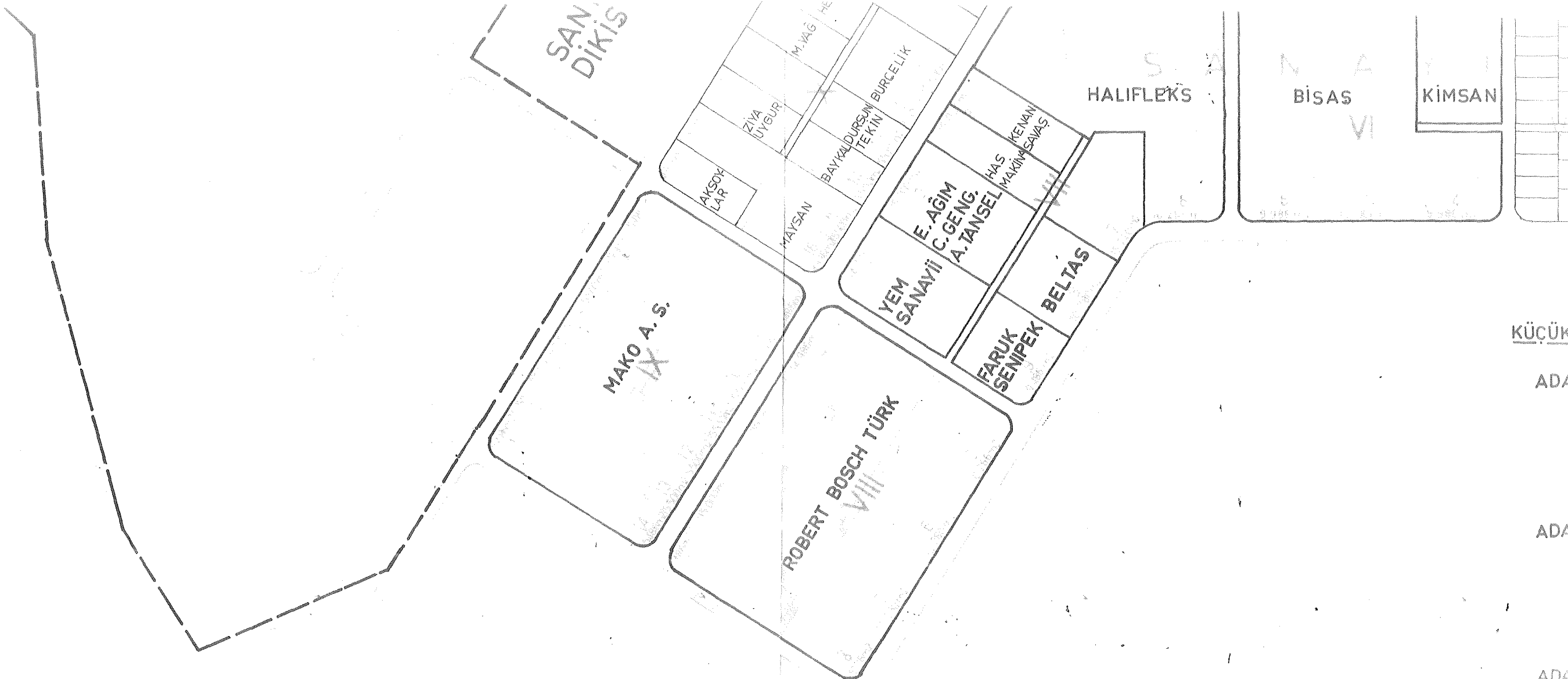
XI

KARSAN

XII

POLYLEN

Y. YÜN

SAN DİKİS

MAKO A.S.
IX

ROBERT BOSCH TÜRK
VIII

AKSOYLAR

ZİVA UYGUR

MAYSA

M. YAĞ

BAYKALDURUM TEKİN

BURCELİK

E. AĞIM

C. GENG.

A. TANSEL

HAS KENAN MAKİM SAĞAS

YEM SANAYİİ

FARUK SENİPEK

BELTAS

HALİFLEKS

BİSAS

KİMSAN

KÜÇÜK

ADA

ADA

ADA

		B	D	L	G	E	S
	TAYSAN	ETE MENSUCAT			ANKOLAJ	CEMTAS A. S.	
	KAPSAN	NAFİZ EFEÖĞ- LU	YILDIZ ZINCİR	N.BATU M.UYSAL			

PARSELLER

I

- P1 TURGUT VE MUSTAFA KOMAR
P2 O.NURİ CANKURT
P3 ÜÇYILDIZ
P4 H.DİNCYUREK
P5 YUKSELTUR
P6 KADIR TOPCU
P7 C. ÇELİKKOL
P8 YAPI VE KREDİ BANKASI

IV

- P1 SÜKRÜ AKÇAKIR
P2 SÜKRÜ AKÇAKIR
P3 İLARSLAN A. S.
P4 MUSTAFA TOPCU
P5 FEHMİ AKTOPTAN
P6 ALİ BİLİKTÜ
P7 BEKA MAKİNA
P8 FAHRETTİN KUTUCU

V

- 1 BAYRAMOĞLU
2.3 15-ME
4.5 BAYRAMOĞLU
6 PTT
7.8 MİKRONİZE MİNERALLER
9.10 TEMİZEL MAKİNA
11 İDEAL TESİSAT
12 ŞABAN VE RECEP KESER
13 GÜLAL DOKUMACILIK
14 RAMAZAN ÇATAK
15 RAMAZAN ÇATAK
16 BAHA PALADEMİR
17 MEHMET DERE